

Tanulmányok a társadalomról

III.

Tanulmányok a társadalomról

III.

*A Szegedi Tudományegyetem
JGYPK Alkalmazott Társadalomismereti
és Kisebbségpolitikai Intézet
valamint
ETSZK Szociális Munka
és Szociálpolitika Tanszék
tudományos diákköri munkái*

A kötet megjelenését támogatták

A Szegedi Tudományegyetem Polgáriért Alapítvány

Belvedere Meridionale Alapítvány

Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ

A sorozat szerkesztőbizottsága

Jancsák Csaba elnök

Dúró Ágnes

Nagy Mikós

Vida Anikó

A kötetet szerkesztették

Laki Ildikó

Olasz Lajos

Sánta Tamás

Szabó Péter

Open Access Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International
(CC BY-SA 4.0)

Tartalom

FARKAS MARIETTA Cigány gyermekek úja a felsőoktatásig, az értelmiségivé válásig.....	7
KÁDÁR KATALIN „Kétséges felzárkóztatás, racionális pénzfelhasználás?”	25
MEZEI TÍMEA A hátrányos helyzetű kisiskolások beilleszkedési nehézségeik, különös tekintettel a roma diákokra.....	37
PAKAI KAROLINA A Magyarországon élő menekültek integrációs esélyei a munka világában	55
SZÜCS TÍMEA Zsidó kivándorlás Magyarországról Palesztinába 1945–1949	78
SZVERLE SZANDRA Felsőoktatás Magyarországon – Romák/cigányok a magyar felsőoktatásban	91
VÍGH ALEXANDRA „Mutasd hol laksz, megmondom ki vagy!” – lakáshelyzet generálta előítéletek egy LHH kistérségben.....	108
VÖRÖS VIVIEN IZABELLA A javítóintézeti neveltek jogairól	119
Summaries	135

FARKAS MARIETTA

Cigány gyermekek úja a felsőoktatásig, az értelmiségivé válásig

*„A cigányság problémája nem elszigetelt,
megoldása szoros társadalmi együttműködést kíván.
Beilleszkedni csak akkor van esélyük,
ha kívülről a türelem, belülről az elhivatottság összefognak,
hogy ha nem is a parlamentet, nem is a pártokat,
de az iskolákat meghódítsák.”
(Hegedűs T. András)*

Bevezetés

A cigányság helyzetét tekintve minden értelemben válságról beszélhetünk. A cigányok nagy számban élnek a társadalom peremén, mélyszegénységben, az átlagosnál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, szakképzetlenebbek, így körükben nagyobb a munkanélküliek száma. Foglalkoztatottsági szintjük megközelítőleg a fele, munkanélküliségi rátájuk három-ötszöröse, az egy keresőre jutó eltartottak aránya háromszorosa a nem cigány lakosságénak. Az iskolázottság, a lakhatás, az egészségi állapot tekintetében is komoly nehézségekkel kerülnek szembe, ezeken a területeken is rosszabbak a mutatóik a többségi társadalom népességéhez képest.

A cigány származású gyerekek a rossz anyagi körülményeknek, a nem megfelelő családi háttérnek köszönhetően alacsonyabb iskolai képzettséget szereznek. Mindazonáltal a cigányok körében napjainkban kezd értékké válni a tanulás. Az iskola sikeres elvégzéséhez, a továbbtanuláshoz nagyon sokat számít egy motiváló tanár, szülő, pozitív iskolai közösség, olyan személyek, akik támaszt, segítséget nyújtanak. Fontosnak tartom a felzárkóztató- és tehetség gondozó programokat, valamint a különféle ösztöndíjakat, ezek segítségével sikeresen lehet érettségit szerezniük a cigány gyermekeknek. A romák társadalmi felemelkedésének záloga a sikeres iskolai út teljesítése, az iskolázottság a mobilitás elengedhetetlen feltétele.

Fontosnak tartom a család mellett, a gyermekeket körül vevő környezet (a pedagógusok, valamint az iskolai szociális munkás stb.) szerepét a problémák leküzdésében. Ők azok a szakemberek, akik segítséget tudnak nyújtani a gyermekeknek, motiválni tudják őket, és megerősítik abban, hogy attól függetlenül, hogy milyen származásúak megvan a képességük a tanuláshoz, belőlük is lehet tanult ember.

A szegregáció és annak csökkentése

A települési szegregáció hatással van az iskolán belüli szegregációra. A legtöbb diák az általános iskolai tanulmányait a lakóhelyéhez közeli iskolában végzi, ebben az esetben a cigány gyermekek száma felértékelődik.

Az iskolai elkülönülésben fontos szerepe van a többségi társadalomban jelenlévő előítéleteknek, erőteljes elkülönülési törekvéseknek. Az a szülő, akinek problémát jelent a cigány gyermekek jelenléte, átíratja a gyermekét egy másik iskolába, és így a cigány és nem cigány gyermekek aránya egyenlőtlen lesz. Ebben az esetben beszélhetünk spontán szegregációról.

A nagyobb településeken az iskolák mindent megtesznek annak érdekében, hogy ne veszítsék el többségi családok gyermekeit, és ne „cigányosodjon” el az oktatási intézmény. Ezek az iskolák különböző technikákkal próbálják azon a szinten tartani a cigány gyermekek számát, ami még nem tűnik veszélyesnek mind a pedagógusok, mind a többségi családok számára. Az egyik ilyen technika a leendő első osztályosok behívása egy felvételi elbeszélgetésre, ahol kiszűrik a „nem oda való gyermekeket”. S ha mégis sikerül bekerülnie, már az első évben igyekeznek bizonyítani, hogy ebben az oktatási intézményben nincs helye, nem felel meg az emelt szintű követelményeknek.

A szegregáció csökkentésének érdekében, az oktatási rendszer szelektivitását kell háttérbe szorítani. Fontos, hogy a szegregáció csökkenése, illetve a minőségi oktatáshoz való egyenjogúság érdekében minden intézménynek biztosítani kellene az emelt óraszámú oktatást, a pedagógiai szolgáltatásokat, szakkörökhöz való hozzáférést. A gyerekek egy része hátránnyal indul az általános iskolába, így szükséges lenne fejlesztőpedagógust, logopédust, szociális munkást, pályaválasztási tanácsadót, pszichológust alkalmazniuk az iskoláknak. Ezek az ágazatok együttműködése lehetővé tenné a lemorzsolódás, az iskolaelhagyás, valamint az évismétlők számának a csökkentését.

A felzárkózást segítő programokba be kell vonni a cigány szakembereket, a helyi önszerveződések képviselőit, valamint a roma közösséget. Így lehet elérni a cigányok társadalmi egyenlőségét, érdekérvényesítését.

Fontos szerepe van az együttnevelésnek, az empátiának, a módszeres pedagógiai fejlesztésnek, a felzárkózást segítő szolgáltatásoknak és szakembereknek a szegregáció csökkenésében, illetve a kudarcok mérséklésében a hátrányos helyzetű -köztük a cigány gyermekek- iskolai előmenetelében.

A tanári attitűdök (empátia, elfogadás, különbségek kezelésének a képessége), a szakmai kompetencia, a támogató környezet -mind az iskolán belül és kívül-, a kormányzati programok, a politika, az esélyegyenlőség, valamint az egyenlő bánásmód befolyásolja a sikeres integráció megvalósulását.

Az integráció kulcsa, a multikulturális nevelés

Philip Gorski (2003) határozta meg a multikulturális nevelés szintjeit. Úgy gondolta, hogy az egyén, az iskolai közösség, illetve a társadalom szintjén kell, hogy megvalósuljon a multikulturális nevelés. Ezeket a szinteket nézzük meg közelebbről:

Az egyén szintjén fontos, hogy a tanár, a tanuló, vagy akár az iskolai személyzet képes legyen legyőzni az előítéleteiségeit, elfogultságait, sztereotípiáit a kisebbségi csoportba

tartozó egyénnel szemben. Ebben a helyzetben kulcsszerepe van a pedagógusnak, mivel hatnak a szavai, metakommunikációja a gyermekekre. Felelős a diákjainak a nevelkedéséért, fejlődéséért, fontos, hogy mennyire képes az önnevelésre, mennyire tudja alakítani attitűdjeit a kisebbségben lévő tanuló, egyén iránt.

A legtöbb iskolai közösségben jelen van az előítéletesség direkt, illetve indirekt formája. Fontos szerepet töltenek be az oktatási intézmények, a pedagógusok abban, hogy a következő generációk már előítéletektől mentes környezetben tanulhassanak. A valódi integráció és a multikulturális nevelés együttesen akár meg is szüntethetik az előítéleteket. Ez lenne az alapja a multikulturális nevelésnek, ám egymás nélkül nem sok sikerrel kecsegtetnek.

A társadalom szintjén fontos megjegyeznünk, hogy a multikulturális nevelés nélkül az integráció csupán csak látszólag teremti meg az egyenlő esélyt a minőségi oktatáshoz. A jogegyenlőséget betartják, ám az oktatási intézmény multikulturális oktatás hiányában monokulturális marad.

Ha minden egyes gyermeknek teljesül a minőségi oktatáshoz való joga, akkor beszélhetünk valódi integrációról.

Első generációs értelmiség

Az értelmiség, mint szociológiai fogalom a 19. században terjedt el, ám nincs egyértelmű meghatározása. Az adott kor sajátosságai döntik el, hogy miként értelmezzük ezen fogalmat. A szociológiában Szalai Erzsébet így vélekedik, hogy *„értelmiségieknek tekintem azokat a társadalmi szereplőket, aki egyfelől egy sajátos transzkontextuális tudás birtokosai, másrészt társadalmi pozíciójukat kizárólag eme sajátos tudás biztosítja. Ezen értelmezés szerint egyfelől az értelmiségi lét nem feltétlenül kötődik a „magas” képzettséghez.”* (Szalai, 2000. 230. o.) Véleményem szerint nem minden diplomás tartozik az értelmiségi rétegbe. Konrád-Szelényi szerzőpáros is arra utal, hogy csak az egyén tudása miatt válhat valaki értelmiségivé. A szociológia leggyakrabban kettős értelemben használja. Az egyik meghatározás szerint az értelmiség az a réteg a társadalomban, aki szellemi munkával foglalkozik. A másik meghatározás alapján pedig, mint értelem, értelmesség beszélhetünk az értelmiségről. Úgy gondolom, hogy a kettő meghatározás összetételeként beszélhetünk értelmiségről. A szellemi munkavégzéshez szükség van értelemre, értelmességre, ezen adottságokon kívül nem lehet minőségi szellemi munkát végezni. A szellemi munka, valamint az értelem, értelmesség szorosan összekapcsolódik egymással.

Első generációs értelmiséginek lenni sokkal nagyobb kihívás. Nincs előttük kitaposott út, nem rendelkeznek kulturális, kapcsolati, társadalmi tőkével, kevesebb minta van előttük, valamint nem rendelkeznek olyan információkkal, mint a nem első értelmiségiek. A család életvitele, a munka világában meghatározott helye, a család és az intézmények kapcsolata, vagy annak hiánya mind meghatározza a gyermek helyzetét az értelmiségi léthez vezető úton.

Az értelmiséghez vezető úton ki kell szakadniuk saját, megszokott környezetükből, másfajta gondolkodásmódot kell elsajátítaniuk, valamint új kommunikációs technikákat kell megtanulniuk. Ha nem túl nagy az eltérés a két világ között, akkor időnként az egyénnek lehetősége van a visszatérésre, akár időnként egy-egy felfrissülésre a régi kultúrájában, vagy akár végleges visszatérésre is.

Előfordul, hogy a cigányok ezen az úton levetkezik cigány identitásukat, a megfelelési kényszer, illetve alkalmazkodási vágyuk miatt. A folyamat során az egyén fokozatosan vetkőzi le identitását, fokozatosan változik meg a gondolkodásmódja, viselkedése. S a diploma megszerzése után nem kíván visszatérni közösségéhez, nem vállalja a váteszi szerepet.

A fiatalok gyakran jelentkeznek olyan szakokra, amelyek magasabb presztízst, jövedelmet ígérnek. A diploma megszerzése egyfajta mobilitási eszköz, amellyel magasabb gazdasági-társadalmi pozícióba kerülhet a fiatal. *Pitrim A. Sorokin* (1998) ezt a mobilitási csatornát „liftek”-nek nevezte. Úgy gondolta, hogy a „liftek” lehetővé teszik az egyén számára az egyes rétegek között való lefelé vagy felfelé való mozgást. Az iskola az a csatorna, amely lehetővé tette a társadalmi ranglétrán való mozgást. Az iskolarendszer a legalsó szinttől a legfelső szintig tudja eljuttatni az egyént. Ám, ha ez a lift csak a felsőbb társadalmi rétegek között mozog, akkor a legalsó szinten lévő egyénnek nincs arra lehetősége, hogy fentebb kerüljön a társadalmi ranglétrán.

Cigányok a felsőoktatásban

1992 óta nem folyhat Magyarországon adatgyűjtés a középiskola, főiskolán és egyetemen végzett cigány fiatalok számáról, összetételéről. Így csak a kutatási adatok állnak rendelkezésünkre az adatok becslésére.

A 2003. év adatfelvételből kiderül, hogy Magyarország teljes népességéhez viszonyítva 6%, azaz közel 600 ezer fő cigány származású lakos volt. Az Országos Kompetenciamérés adatai szerint 2006-ban az általános iskolában 108-112.000 fő cigány, az érettségit adó középiskolákban 18-19.000 cigány tanul.

A felsőoktatásba igen kevés fiatal jutott be. 1993-ben vezették be az állami ösztöndíjat. Jó eszköz volt ahhoz, hogy több cigány fiatal jelentkezzen a felsőoktatásba, de nem nyújtott kellő támogatást a diploma megszerzéséhez, a cigány származásból származó szociokulturális nehézségek leküzdéséhez, a problémák megoldásához.

A felsőoktatásban tanuló cigány fiatalokról nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. A legtöbb adatot a Romaversitas Alapítvány és a MCKA ösztöndíjai alapján ismerjük. A Romaversitas ösztöndíjasai közel 70 szakterületen tanultak és értek el sikereket. A MCKA közalapítvány 2000-2007-ig kb. 1470 nappali, 300 levelező tagozaton tanuló cigányt támogatott.

A legfőbb támogató eszköz az ösztöndíjazás, a tehetséggondozás volt a cigány fiatalok továbbtanulásának érdekében. A döntéshozók célja az, hogy azok a diákok, akik rejtőzködve, fálvakban éltek, vagy szegregáltan tanultak, de tehetségesek, azok esélyt és támogatást kapjanak a felsőbb társadalmi osztályba való belépésre, a művelődésre, a tanulásra (Ld bővebben *Szabóné* 2008; *Kardos* 2012; *Pusztai–Bocsi–Ceglédi* 2015; *Jancsák* 2015; *Forray–Galántai–Trendl* 2015), és ez által megtanulják a népüket képviselni. Azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy a kormány fő célja az, hogy kineveljen egy cigány értelmiségi réteget, amivel a társadalom is egyet tud érteni, amelyet el és be tud fogadni, amellyel együtt tud működni.

A kérdőíves kutatás bemutatása

*„A jó tengerész, bármilyen veszélyes
vizeken hajózik is, emeletes hullámok
dobálják hajóját, és el akarják nyelni
– mégsem tekinti ellenségnek
a tengert. A tenger a hajós lételeme,
szerelme, anyja, mindene!
Az Élet művésze sohasem tekinti
ellenségének a világot, még akkor
sem, ha a világ annak tekinti őt.”
(Müller Péter)*

A kutatás célkitűzése

A kutatás célkitűzése volt, hogy egy átfogó képet nyerjen a cigány gyermekek újtjáról a mai magyar társadalom iskolarendszerében. Megismerje a cigány gyermekek, fiatalok útját az általános iskolától a felsőoktatásig, az értelmiségivé válásig.

A vizsgálatom arra irányult, hogy választ találjak arra, hogy:

- a roma gyerekeket mi és/vagy ki motiválja a továbbtanulásban; honnan merítik erőforrásaikat? vannak-e példaképek?
- milyen személyiségjegyek felelősek az érvényesülésükért?
- a szülők, a pedagógusok hogyan támogatják a gyermekeket a tanulásban, befolyásolják-e őket a továbbtanulásban?
- érték-e a tanulás a roma társadalomban?
- milyen szerepe van a szülőknek, a pedagógusnak a gyermekek iskolai teljesítményében?
- milyen esélyei vannak azoknak a gyerekeknek, akik szegregált iskolába járnak?

Ezekkel a kérdésekkel a fejemben és a szívemben kezdtem meg a kérdőíves kutatásomat a felsőoktatásban tanuló cigány fiatalok körében.

Hipotéziseim

1./ Feltevésem szerint a cigány gyermekeket tanító pedagógusok, valamint a szülők motiváló ereje meghatározó a gyermekek tanulásában, ennek hatására alakulhat ki pozitív jövőkép a gyermekekben.

2./ Feltevésem szerint a családi háttérnek, a szülői befolyásnak és a pedagógusoknak, valamint az iskolának kiemelt befolyása van a gyermek továbbtanulásában.

3./ Feltevésem szerint azok a roma gyermekek, akik integrált oktatásban tanulnak, nagyobb eséllyel jelentkeznek a felsőoktatásba, mint a szegregált oktatásban tanulók.

4./ Feltételezem továbbá, hogy azok a romák, akik a felsőoktatásban tanulnak, a cigányok helyzetét az oktatásban elkeserítőnek találják. Fontosnak tartják, hogy a cigány gyermekek oktatásában változás, fejlődés következzen be, amelyben ők is részt vesznek.

A kutatás módszerei

Hipotézisem igazolására kérdőíves kutatást folytattam le a felsőoktatásban tanuló cigány fiatalok körében. A kérdőívben saját és más kutatók által kipróbált kérdéssorokat alkalmaztam. Az egyik a Caldwell-féle Szociális támogatás kérdőív (Caldwell, 1987), ahol a válaszokból kiderül a társas kapcsolatok megléte, erőssége, valamint hiánya. A másik az ISHU (Ritoók-Kádár, 1991) teszt, amely vizsgálja az egyén legfontosabb kötődéseit, az identitását, a személyiség önészlelését, a személyiség számára fontos tulajdonságokat, értékeket. Illetve felhasználtam még a Beck-féle (1972) depressziós skála rövidített változatát. A kutatás 64 kérdést tartalmaz, amelyből 31 kérdés nyitott és 33 kérdés pedig zárt. A zárt kérdéseket a szociológiai háttérváltozókra irányítottam. A nyílt kérdéseket pedig az általam leginkább érdekelt kérdéseknél alkalmaztam.

Minta

Kutatásomban 60 felsőoktatásban tanuló cigány fiatalot kérdeztem meg kérdőív formájában. A kérdőívet egy online felületre töltöttem fel, ahol mindenki számára elérhető volt, illetve levélben kerestem fel a keresztény roma szakkollégiumok (Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat, KRSZH) vezetőit, hogy hívják fel a hallgatóik figyelmét a kutatási kérdőívem kitöltésére. A mintaválasztás nem reprezentatív.

Az adatok elemzése és bemutatása

Az adatok alapján, az adatok elemzését hat téma mentén ismertetem: foglalkozunk a demográfiai adatokkal, az iskolával való kapcsolat, teljesítmény, hátrányos megkülönböztetés fontosságával, a szociális támogatás szerepével a tanulásban, a felsőoktatásban való jelenléttel, a jövőképpel és a mentális állapottal.

Demográfia

Az első rész a demográfiai adatokat foglalja magába. A 60 válaszadóból 28 nő és 32 férfi volt. Közülük 25-en élnek községben, 27-en városban, 6-an megyei jogú városban, 2-en pedig a fővárosban. 8-an élnek szegregátumban, és 19 válaszadó pedig régebben élt szegregátumban. 55 fő vallja magát nyíltan cigánynak, 2 fő nem, 3-an pedig nem válaszoltak ezen kérdésre. A válaszadók közül 34-en magyar cigány (romungró), 10-en oláh, valamint 9-en beás cigánynak vallotta magát, illetve 5 fő nem tudja, hogy melyik etnikumhoz tartozik. 70 %-uk nőtt fel egygenerációs családban, illetve 68 %-uk házasságon alapuló családba született. A szülők iskolai végzettségét tekintve a legmagasabb az általános iskola volt, az édesanyák körében, 3 főnek van főiskolai, 2 főnek pedig egyetemi. Az édesapáknál 23-an fejezték be az általános iskolát, illetve 2 főnek van egyetemi végzettsége.

Iskolával való kapcsolat, teljesítmény, hátrányos megkülönböztetés

A második rész a múltra koncentrálna, azon belül is az általános iskolára, illetve a középiskolára. A szülők már az általános iskola választásánál odafigyeltek arra, hogy a gyereket integrált iskolába irassák be, ebből adódik az, hogy a válaszadók közül 53-an integrált középiskolába jártak, a maradék 7 fő pedig szegregált iskolába. Ezzel az

egyik hipotézisem már igazolódni látszik, miszerint az integrált oktatásban tanulók nagyobb arányban jelentkeznek a felsőoktatásban, mint a szegregált oktatásban tanuló társaik. A középiskolát, illetve az általános iskolát jó érdemjeggyel végezték el. Az integrált osztályokban megoszlik a cigány diákok aránya, volt olyan osztály, ahol egyedül volt cigány a válaszadó, de előfordult, hogy az osztály fele cigány volt.

A „*Milyen volt az általános iskolai osztályod?*” nyitott kérdésre igen eltérő válaszok érkeztek. Többen arról számoltak be, hogy már ekkor megjelent a rasszizmus a tanárok felől:

„Annak ellenére, hogy sok cigány tanuló volt, nagy volt a rasszizmus, azt szeretnék volna éreztetni, hogy rosszabbak, butábbak, és persze szegényebbek vagyunk.”

„Integrált, de C osztályba jártam.”

„Az általános iskolában a tanárok nem próbáltak támogatni, sőt próbáltak kiakasztani.”

„A vége felé kissé elnyomva, de a középiskolában jelent meg inkább a 'más-ság'.”

„Nem akartak gimibe engedni a tanárok.”

Volt, aki azt mondta, hogy nagyon szép emlékei vannak:

„Kedvesek voltak, és soha nem éreztették velem, hogy kisebbség lennék.”

„Az általános iskolai osztályom viszonylag nagy hányadát tették ki roma gyerekek, a tanulásban való motivátlanságuk miatt sajnos nem jelentettek húzóerőt. Különben maga az osztályközösség jó volt, ritkán voltak konfliktusaink.”

„Az első két évben megvítam a magam harcait, de végig jóban voltam mindenkiel. Jó osztályom volt.”

Az általános iskolában a cigány diákok inkább a tanárok felől érezték a megkülönböztetést. Többen beszámoltak arról, hogy a nyolcadik osztály elvégzése után nem akarták a tanárok gimnáziumba engedni, szakmunkásképzőt ajánlottak nekik, nem kaptak kellő információt a jelentkezésről, követelményekről. Az alsó tagozatban a diákok nem voltak tisztában azzal, hogy a diáktársuk más, mint ők. Az általános iskola felső tagozatára ez a megkülönböztetés kialakult bennük, amit tovább vittek a középiskolába. A megkülönböztetés kialakulásának a megakadályozásában fontos szerepe van a pedagógusnak.

A középiskolai helyzetükről, kapcsolataikról, élményeikről az alábbiakban számoltak be:

„Az egy elit belvárosi gimnázium volt, annak megfelelő osztályokkal.”

„A középiskolában kevesebb cigány volt úgy összesen, mint az általános iskolában, a diákoktól nem éreztem diszkriminációt és ellenszenvet sem. A tanároktól viszont igen, ha új tanárt kaptunk nekem mindig többet kellett nyújtanom, hogy bizonyítsak és csak idő elteltével ismertek el, de utána megkedveltek, sőt előszeretettel küldtek versenyekre.”

„Elit gimibe jártam, egyedül voltam cigány.”

„Jellemző volt, hogy habár nem utáltak, de nem szívesen barátkoztak velem. Rajtam és ikertestvéreimen kívül talán más roma nem is volt az osztályban.”

„Egyedül voltam roma, így mindig hátrányos megkülönböztetésben részesültem. Ezen kívül mindent pozitívan értékelek.”

„Elfogadtak romaként.”

„Jobban érezhető volt a diszkrimináció. Klikkesedések alakultak ki és nekem is megvolt a saját kis köröm, akik elfogadtak.”

„A középiskolai osztályomban egyedül voltam roma származású tanuló. Sokszor ezért ki is közösítettek.”

„Nagyon jó volt, egyedül voltam cigány gyerek, de elfogadtak a többiek.”

„Nem voltak tekintettel arra, hogy cigány vagyok, folyamatosan a szokásos cigányok ocsmányozása volt a téma.”

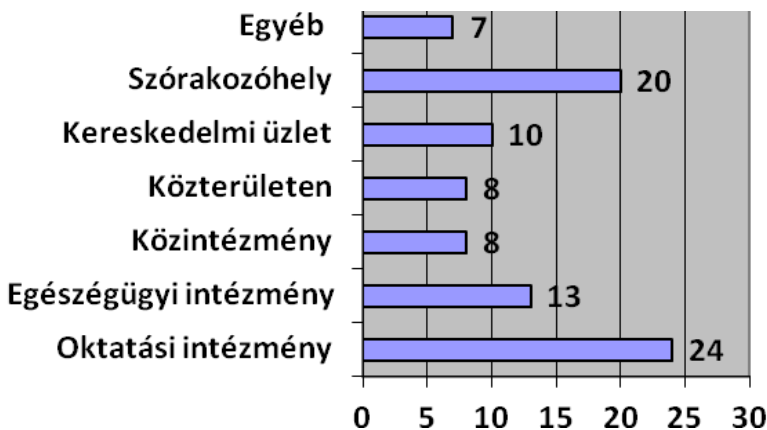
„A tanárok felől sosem ért hátrányos megkülönböztetés, inkább örültek, hogy romaként sikereket érek el.”

A válaszokból arra lehet következtetni, hogy a diákoknak többet kellett teljesíteni, hogy elfogadják őket és elismerjék a sikereiket. A tanárok többet vártak el tőlük, de több figyelmet is fordítottak rájuk. A diáktársaik felől kiközösítést, csúfolást, lenézést tapasztaltak eleinte, de a középiskolás évek végére elfogadták őket. Fontos meghatározója volt a kapcsolataik alakításában a személyiségjegyeik, a tanulni akarásuk, valamint a sikerességük. 40 fő még a mai napig tartja a kapcsolatot a középiskolás barátaival. Azokat a cigány diákokat, akik sikerrel megállják a helyüket a középiskolában, a diáktársaik sokkal jobban elfogadják és kötnek velük barátságot

A diszkriminációval kapcsolatos kérdésre 45 fő azt nyilatkozta, hogy már érte diszkrimináció, 8 fő azt, hogy nem, a 7 fő pedig nem nyilatkozott.

Az alábbi diagram megmutatja, hogy a válaszadókat hol érte hátrányos megkülönböztetés:

1. sz. ábra Ért-e diszkrimináció az alábbi helyeken?

Az ábrából megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb fokú diszkriminációval az oktatási intézményben, illetve a szórakozóhelyen találkoztak a válaszolók.

Szociális támogatás a tanulásban, önértékelés

Ebben a témakörben elsősorban a szülők, illetve a pedagógusok támogatására, motiválására kérdeztem rá nyitott kérdésekkel. A válaszadók közül 41 fő válaszolta azt, hogy volt az életében olyan pedagógus, aki biztatta, bátorította a tanulásban, 19 főnek pedig nem volt ilyen.

Ezeket a fiatalokat ekképpen motiválták a pedagógusok:

„Minél feljebb, minél tanultabb legyek.”

„Általános iskolában az osztályfőnökeim dicsérték és lelkesítettek, hogy folytassam így tovább!”

„Jó képességű vagyok, használjam ki. Tanulással lehet előrébb jutni.”

„Továbbtanulásra biztatott, versenyekre küldött, külön foglalkozásokat tartott.”

„A továbbtanulásban, a versenyeken való részvételeken és hogy elhiggyem, hogy többre vagyok képes, mint ahogy gondolom.”

„Legnagyobb hatással ebből a szempontból az általános iskolai tanítónőm volt. Második osztályos koromban mindenkinek segített kitölteni egy kérdőívet, amiben leírtuk, milyen jövőt képzelünk el, milyen legnagyobb végzettséget szeretnénk elérni. Én nem tudva az egyetem, diploma szó jelentését, de a legmagasabb szintet akartam elérni, hogy azzal támogatni tudjam a családomat, ha felnőtt leszek. A tanítónőm pedig még ma is 15 év elteltével érdeklődik felőlem, biztat, bátorít és hisz bennem, hogy elérem ezt a célt.”

Az a fiatal, akit nem támogatott, motivált, biztatott a pedagógus, ezt várta volna el:

„Biztatást arra vonatkozóan, hogy képes vagyok bármilyen végzettség megszerzésére. Ennek éppen az ellenkezőjét kaptam az általános iskolában, középiskolában pedig semmilyen motivációt sem kaptam. Szüleim, rokonok és barátok motiváltak és támogattak.”

„Hogy egyenrangúan kezeljenek a többiekkel, hogy folyamatosan képezzék magukat és valódi tudást adjanak át, hogy ne politizáljanak. Ennyit minimum.”

„Hogy segítsenek, amiben csak tudnak, tájékoztatassanak olyan dolgokról, amik nekik természetesek, de nekem fogalmam sem volt róla. Pl.: felvételi eljárás.”

A válaszokból kiderül, hogy a diákok milyen támogatást kaptak a tanáraiktól, valamint kiderül az is, hogy milyen támogatásra lett volna szükségük. A támogatás, a pozitív megerősítés, az odafigyelés, a külön órák, a dicséretetek mind-mind megerősítik a diákot abban, hogy képesek rá, meg tudják csinálni. A megkülönböztetés, a motiváció hiánya a tanároktól pedig kialakíthatja a diákban a bizonyítási vágyat.

A kitöltők közül 50 főt támogattak, biztattak a szülei a tanulásban, 6 főt nem, 4 fő pedig nem válaszolt. A legtöbb fiatalt lelkiileg, érzelmileg támogattak leginkább. Itt is megjelenik a bizonyítási vágy a szülők felé.

Az egyik alany válasza foglalja össze leginkább a szülők támogatásának a fontosságát, hatását:

„Tudom, hogy hisznek bennem és büszkék rám, nekem pedig ez épp elég támogatás a részükről. A motivációm alapja éppen a szüleim által meghozott megannyi áldozat, amit gyerekkoromban hoztak meg értem és testvéreimért, mikor anyagi körülményeink igen nehezek voltak. Szerencsére ez azóta pozitív irányba változott. Biztatásra nincs szükségem, mivel kisiskolás korom óta tanulok, küzdök, hogy elérjem a céljaimat és ez azt követelte meg, hogy kisgyerekként felnőjek, felnőtt fejjel gondolkozzak és önálló legyek a koromhoz mért legnagyobb szinten.”

Ebből a válaszból arra lehet következtetni, hogy a szülők sorsa is egyfajta motiváció a tanulásra, mivel a gyermek nem akar hasonló anyagi szinten élni, mint a szülei. Több válaszban megjelent, hogy a tanulásba vett idő, energia meghozza a gyümölcsét hosszabb távon. Egy versenyképes szakma megszerzése által a fiatal tudja támogatni szüleit. Azok a fiatalok, akiket nem támogattak a szüleik, elvárták volna, hogy lelkileg támogassák őket.

27 főnek van példaképe, 29-nek pedig nincs, illetve 4 fő nem válaszolt. 14 fő válaszolta azt, hogy a szülei a példaképe, 3 főnek az egyik középiskolai tanára, 10 főnek pedig zenészek, teológusok, orvosok, barátok.

A „*Mi/ki motivált abban, hogy továbbtanulj?*” kérdésre a válaszadók többségénél elsősorban a szülő jelent meg, majd saját maga, a barátok, utolsó sorban pedig a pedagógus. Az egyik válaszoló ekképpen emlékezik vissza:

„7 évesen láttam, hogy milyen anyagi körülményekkel kell a szüleimnek megküzdeniük és mekkora áldozatokkal jár az, hogy ebből mi a lehető legkevesebbet érezzük. Láttam, hogy mennyire fájdalmas volt nekik, ha valami olyanra vágyunk, amire más gyerekek, de ők nem tudták megadni nekünk az anyagi helyzetük miatt. Ez a végtelen szeretet, odaadás és áldozat motivált abban, hogy megkeressem azt a lehetőséget, amivel ezt a sok mindent vissza tudom nekik adni. A továbbtanulásban találtam meg ez a lehetőséget.”

Itt is megjelenik a bizonyítási vágy, a sikerre való törekvés, a versenyképes szakma megszerzése.

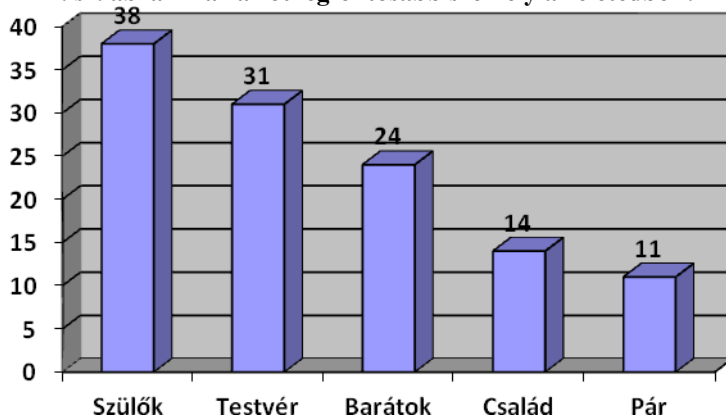
A szülők elsősorban lelkileg, érzelmileg, elismeréssel, dicsérettel, szeretettel, idővel támogatták a fiatalokat. 20 válaszadónál jelent meg az anyagi támogatás. Szinte általános megfogalmazás:

„Anyagi támogatásban is... de ami a legfontosabb volt az a lelki támasz, e nélkül lehet feladtam volna”

Nem az anyagi támogatás a legfontosabb abban, hogy elvégezzék a főiskolát, egyetemet, hanem az a motiválás, érzelmi biztosság, odafigyelés, amit a szülők adnak.

„*Ki az az öt legfontosabb személy az életedben?*” kérdésre 47-en válaszoltak. Az alábbi ábra megmutatja, hogy melyik az az öt személy, akik a legfontosabbak az életükben.

2. sz. ábra Ki az az öt legfontosabb személy az életedben?

A válaszadók számára a tanulás, az önkéntesség, a munka, a sport, a szórakozás, családdal töltött idő a legfontosabb tevékenység. A három dolog, amit szeretsz, vagy tisztelsz magadban kérdésnél nagy arányban jelent meg az önzetlenség, a kitartás, az őszinteség, a segítőkészség, a szorgalmasság, a becsületesség, a családcentrικusság. Úgy gondolják, hogy mások az őszinteséget, a segítőkészséget, a kitartást, a humort, a kedvességet, a nyitottságot, az empátiát, a nagylelkűséget értékelik a leginkább bennük.

38 válaszadóból 30 főnél jelent meg a cigány népcsoporthoz, 23 főnél az egyetemhez, roma értelmiségiek csoportjába való tartozás, mint az öt egyik legfontosabb csoport, amihez tartozónak érzi magát.

46 válaszadóból 29-nek a három legfontosabb dolog között tartozik a családalapítás, amit az élete során meg akar tenni. Továbbá fontos még számukra a karrier-építés, az utazás, az önkéntesség, a cigányok helyzetének a javítása, az idegen nyelveken való tanulás.

„Azt szeretném, hogy az emberek úgy emlékezzenek rám, mint...” mondat befejezése szerint a fiataloknak fontos, hogy sikeresként, értékesként, jóemberként, tanultként, jó szakemberként emlékezzenek vissza rájuk. Az egyik adatközlő azt szeretné, hogy úgy emlékezzenek rá, mint:

„aki megtudott sok cigány gyereket tanítani homok nélkül várat építeni.”

Ebből azt láthatjuk, hogy fontos számukra az útmutatás, a példamutatás a következő generáció számára. Identitásukat, családjukat nem tervezik hátra hagyni. Terveik között szerepel, hogy életük során tegyenek valami hasznosat a cigányságért, legyen példák, úttörők az oktatásban, a munka világában.

Cigányként a felsőoktatásban

A kitöltők közül legtöbbször szociális, illetve pedagógia szakterületen tanulnak, de előfordulnak a teológiai, a mérnöki, a természettudományi, a jogi, az egészségügyi, a gazdasági, a zeneművészeti szakok is a válaszok között. 18 fő jelentkezett az érettségi után a felsőoktatásba, 25 fő egy évet, 13 fő pedig 2 vagy annál több évet hagyott ki, 2 fő pedig nem válaszolt. Az okok között szerepelt az okj-s képzés elvégzése, a munkába állás, az anyagi forrás hiánya, a sikertelen érettségi. Jelenleg 42 fő dolgozik tanulás mellett, és 16 fő pedig csak a tanulásra koncentrálna.

45 fő első generációs értelmiségi, 15 főnek pedig van a családjában diplomás. Rákérdeztem arra is, hogy mennyire befolyásolja a családi kapcsolatait, gondolkodásmódját az, hogy ő az első leendő diplomás a családjában. A válaszok megoszlanak. Volt, aki azt írta, hogy egyáltalán nem, volt, aki szerint pedig sokban. Volt olyan fiatal, akit kitagadtak emiatt, hogy lenéznek, megvetik családi körében:

„Anyukám családjában nem mindenki fogad el, apukám családjával nem tartom a kapcsolatot.”

Az alkalmazkodás a tanulatlan szüleikhez, és annak elfogadása több válaszodánál is megjelenik:

„Sokszor megmutatkozik, hogy összetettebben gondolkodom bizonyos kérdésekben, de nem okoz gondot köztük a különbség, mindig alkalmazkodom a kommunikációm módjával ahhoz, akivel beszélek.”

„A családi kapcsolataimat tekintve azt érzem, hogy felnéznek rám a fiatalok, a gyerekeket motiválom. Gondolkodásmódomat tekintve, jobban átlátok társadalmi problémákat és változott a jövőképem is.”

„Sokszor érzem azt, hogy nem értik, amit mondok, de szociális munkásként képes vagyok alkalmazkodni, így nem tűnik ki, hogy az értékrendszerünk mennyire különbözik.”

Nem csak befolyásolja, de van olyan élet helyzet -tanulás, munka, élet, vallás, családalapítás, politika, értékrend-, amiről 24 fő gondolkozik másképp, mint a szüleik. Ekképpen fogalmazták meg a gondolataikat:

„Fontosnak tartom, hogy folyamatosan képezem magam, és számít az, hogy milyen munkakörben tudok elhelyezkedni a későbbiek folyamán. Nem elégszék meg az alacsony fizetéssel. Emellett érdekel az irodalom, az írás.”

„Én nem túlélni akarok, hanem élni.”

„Pl. A párkapcsolat- az a szokás, hogy egy barát legyen és azzal házasság. Én úgy gondolom, hogy nem lehet előre tudni, hogy ő az 'igazi'.”

A fiatalok kezdik átvenni a többségi társadalom gondolkodásmódját, próbálnak velük lépést tartani. Az értékek közül némelyik megmaradt, némelyik pedig megváltozott a fejlődésük során. Az otthonról hozott értékek közé tartozik a becsület, a nagylelkűség, a kitartás, a szorgalom, a családcentrikusság, a tisztelet, az empátia, a segítőkészség, a másik ember szeretete. 3 fő kivételével ezek az értékek megmaradtak. A későbbiekben

ezek az értékek megmaradtak, de kiegészültek más értékekkel is, mint pl. a keresztény értékrend, a tanulás, karrier, határozottság, alkalmazkodó készség, tolerancia, alázat.

Az egyik adatközlőm emléke:

„Kitartás, akarat erő, őszinteség. Ezek csak szavak, de egy érték, ami megfogott. Emlékszem, 7 éves voltam, mikor iskolába készültem. Édesanyám kikísért a kapuig, és kicsit intenzívebben azt mondta: 'Jól jegyezd, mindig magadnak tanulsz, nem másnak, nem nekem, mindig magadnak' a legnagyobb érték, amit kaphattam... Mert lehet, 20 év után jön rá az ember, hogy ez mennyire igaz...”

Jövőkép

A kérdőívben rákérdeztem, hogy szerintük 5 év múlva hol fognak tartani. A legtöbben remélik, hogy már családot alapítottak, megszerezték a diplomát, és már dolgoznak. Megjelenik a külföldön való elhelyezkedés, a szakdolgozat írás, az önkéntesség, az álmok valóra váltása, valamint a tanulás. Ezeket a válaszokat adták a jövőjükkel kapcsolatban:

„Lesz egy 'kész' diploma a kezemben, és azok az álmok, amik már megvalósításra készülnek, azok gyakorlati szinten megvalósítva lesznek. Mindenképp szeretnék már férjnél lenni.”

„Szeretnék hátrányos helyzetű emberekkel foglalkozni továbbra is, de el tudom képzelni magam egyetemi oktatóként is.”

Megkérdeztem, hogy ők, mint felsőoktatásban tanuló cigány fiatal, hogyan látják a cigányok helyzetét az oktatásban. A válaszok elég elkeserítőek. A következőképpen fogalmazták meg a véleményüket:

„Őszintén szólva siralmasnak találom. A fiatalok értékrendje annyira alacsony van, hogy olyan dolgokat tartanak fontosnak, menőnek, amik egyenesen az anyagi és morális lecsúszáshoz vezetnek. A szülők hozzáállása a tanulás fontosságához pedig egy szót sem érdemel. A gyerekek ezt a nemtörődömséget viszik magukkal már az általános iskolába is, amivel nem a továbbtanulásukat, hanem a nincstelenségüket alapozzák meg. A butaságból fakadó fiatalon szülésről inkább nem részletezném a véleményem. A saját gyerekek jövőjét teszik tönkre azzal, hogy nemtörődöm módon a semmire építenek családot.”

„Véleményem szerint, addig még a többségi társadalom nem fogadja el a cigányok jelenlétét az oktatási intézményekben, és a szabad iskolaválasztás jogával élve elviszik, kimenekítik a gyermekeiket a kisteleplülések intézményeiből, folyamatosan jönnek létre a szegregált intézmények, ahol sokszor a pedagógusok kiégése is az oktatás minőségét rontja. Ha a gyerekek (az óvoda 3 éve és az iskola 8 éve alatt) ugyanabból a társadalmi közegből származó gyermekekkel vannak összezárva akkor véleményem szerint ez a védő burok gátolja a társadalomba való beilleszkedésüket, hiszen 11 évig senkihez nem kell alkalmazkodniuk. Az iskolai lemorzsolódást is erre vezetném vissza.”

A problémát a szegregációban, a minőségi oktatás hiányában, a kiegészítő pedagógusokban, a motiváció hiányában, a hátrányos megkülönböztetésben, a nem létező esélyegyenlőségben, a szülő-iskola- pedagógus rossz kapcsolatában, az anyagi problémákban, a többségi társadalom felőli negatív megítélésben, az óvodában elkezdődő hiányosságokban látják.

Úgy gondolják, hogy ezeknek a problémáknak a megoldására már az óvodában tartani kellene egy felzárkóztató foglalkozást, később a szülőket is bevonni az iskolai életbe, sikeres cigány embereket bemutatni nekik, tehetséggondozásra, mentorálásra, ösztöndíjakra, táborokra pénzt és energiát fordítani az államnak. Többen gondolják azt, hogy jó lenne a KRSZH-hoz hasonló kezdeményezés már a középiskolában is.

Mentális állapot

A Beck-féle depressziós skálából kiderül, hogy az 52 válaszadó állapota a normális értéktartományba esik. A kitöltők válaszai alapján a minta átlaga: 1,6, ami azt jelenti, hogy nem produkálnak semmilyen depressziós tünetegyütteseket.

Ezt az eredményt arra vezetném vissza, hogy ezek a fiatalok a szülők felől megkapták azt a támogatást, motiválást, ami szükséges volt az életük során. Az értékrendjük, gondolkodásuk hasonló, részben pedig már megegyezik a középréteg értékeivel, gondolkodásával. Ezek a fiatalok rendelkeznek egy annyira erős identitással, ami miatt nem érzik magukat kívülállónak a saját csoportjukon belül. A szűkebb családjuk elfogadja, büszkéek rájuk.

Hipotéziseim alátámasztása

1./ *Feltevésésem szerint a cigány gyermekeket tanító pedagógusok, valamint szülők motiváló ereje meghatározó a gyermekek tanulásában, ennek hatására alakulhat ki pozitív jövőkép a gyermekekben.*

A válaszadók közül 41 főnek volt olyan pedagógus az életében, aki motiválta, biztatta. 84%-nak a szülei biztatták a tanulásban. A maradék 19 főnek pedig pozitív megerősítés nem volt a tanulmányiban sem a pedagógus, sem a szülők részéről. A válaszaik alapján arra lehet következtetni, hogy a motiválás, biztatás hatására a gyermekek jól tanultak mind az általános iskolában, mind a középiskolában. A jól tanulás egyik legfontosabb meghatározója a sikerélmény, amelyet egy jó pedagógus megfelelően tud használni. A szavaló versenyek, a dicséret, a képességeikhez megfelelő érdemjegyek, mind befolyásolják a gyermek iskolai teljesítményét. Többen beszámoltak arról, hogy a tanáraik mit tettek meg a továbbtanulásuk érdekében:

„Továbbtanulásra biztattott, versenyekre küldött, külön foglalkozásokat tartott.”

„Tapasztalatokkal, és jó tanácsokkal látott el mindig a jövővel kapcsolatban.”

„Csak tanulóssal lehet valamire vinni az életben. Jobb jövő lesz, ha tanulok.”

A kapott eredmények alátámasztják a hipotézisemet, amely szerint meghatározó a gyermek tanulásában a pedagógus, valamint a szülő motivációja.

2./ *Véleményem szerint a családi háttérnek, a szülői befolyásnak és a pedagógusoknak, valamint az iskolának kiemelt befolyása van a gyermek továbbtanulásában.*

A szülők munkaerő piaci státuszát tekintve elmondható, hogy ezek a fiatalok és szülei alsó-középosztálybeliek csoportjába tartoznak. 60 válaszadó közül 14 főnek az édes-

anyja és/vagy az édesapja munkanélküli, 39 főnek pedig alkalmazotti státuszban, 15 főnek pedig alkalmi munkavállaló státuszban vannak a szülei.

Azoknál a szülőknél már megjelent a tanulás, mint érték, akik már az általános iskola választásnál a gyermekeiket integrált intézménybe írták be. A szülők számára fontos volt, hogy a gyermekük jól tanuljanak, jó pedagógusaik legyenek, illetve jó kapcsolatot ápoltak az intézménnyel.

„Nagyon jól éreztem magam a középiskolában, szerettem iskolába járni. Szinte egy évben csak 1-2 napot hiányoztam.”

„Nagyon szerettem, imádtam a tanáraimat és ők is engem. Itt is aktív közösségi életem volt. Szerencsés vagyok, hogy ilyen osztályba járhattam. Jó kapcsolatomban volt mindenkivel.”

A válaszok alapján ez a hipotézisem is igazolódni látszik. A pozitív légkör, a megfelelő hozzáállás mind a pedagógusok, mind az iskola részéről a gyermek életében, tanulásában, motivációjában változást eredményezhet.

3./ *Véleményem szerint azok a cigány gyermekek, akik integrált oktatásban tanulnak, nagyobb eséllyel jelentkeznek a felsőoktatásba, mint a szegregált oktatásban tanulók.*

A szabad iskolaválasztás lehetősége elősegítette a szegregáció lehetőségét. Míg a szegényebb családok a gyermekeiket a legközelebbi intézménybe íratják, addig az 'jobb módú' szülőknek megvan arra a lehetőségük, hogy szándékuk és pénztárcájuk szerint válogathatnak az oktatási intézmények között. Ezzel teret engedve a szegregációnak.

Az integrált oktatás magával hozza a gyermekek egymáshoz való alkalmazkodását, a sztereotípiák lerombolását, a húzó erő megjelenését, a pozitív egymáshoz fordulást. Minden gyermeknek joga van a minőségi oktatáshoz, az előítélet, rasszizmus nélküli intézményekre, a faji, vallási, társadalmi helyzet elfogadására.

A válaszadók szülei már az általános iskola választásánál figyelembe vették az intézmény adta lehetőségeket. A válaszadók közül 48-an jártak integrált általános iskolába, 53-an pedig integrált középiskolába.

Hipotézisem igazolódni látszik, melyet jól alátámaszt a kérdőív 18. és 19. kérdésére adott válaszok.

4./ *Feltételezem, hogy azok a romák, akik a felsőoktatásban tanulnak, a cigányok helyzetét az oktatásban elkeserítőnek találják. Fontosnak tartják, hogy a cigány gyermekek oktatásában változás, fejlődés következzen be, amelyben ők is részt vesznek.*

Ezt a hipotézisemet arra alapozom, miszerint ezek a fiatalok már objektíven látják az oktatási helyzetet, és kritikus gondolkodásuk van az oktatási rendszerrel kapcsolatban. Közel 15 év tapasztalata, amit az oktatási rendszerben töltöttek el, megalapozza azt a hozzáállást, amellyel változtatni szeretnének. Több alapítványban, egyesületben, tanodában eltöltött önkéntes éveik alatt szereztek olyan tudást, tapasztalatot, motivációt, amelyet tudnának hasznosítani a gyermekek oktatásának javítása érdekében.

Pontos ítéletet, véleményt fogalmaznak meg az oktatással kapcsolatban:

„ Nagyon rossz, rettentően el vannak nyomva és nagyon vékony az a réteg, aki bejut a felsőoktatásba.”

„Kevés olyan család van, mint az enyém. Nagy szociális és kulturális hátrányokkal kerülnek be a gyerekek az iskolákba, minden probléma innen indul. Le vannak maradva minden téren a többségi társadalomtól.”

„Abszolút nincsenek jó tapasztalatom, főleg most, amikor egy ember eldöntheti a roma iskolások sorsát, hogy szegregált oktatást kapjanak, aminek egyenes következménye a minőségi oktatás hiánya.”

Vannak terveik, ötleteik a jobb oktatás eléréséhez, a tehetséggondozásra, fejlesztésre, illetve a motiváció növelésére:

„Óvodai felzárkóztatással kezdeni”

„Fontos, hogy a mostani fiatal értelmiségi generáció motiválni tudja, egyáltalán kapcsolatot teremtsen az alsóbb réteggel.”

„Mindenképpen korrepetálásra, különórákra kellene járatni őket és kötelezni a napközit (ahol délután megcsinálhatják közösen a házit és akár gyakorolhatnának, átvehetik az órán elhangzottakat). Fel kell őket világosítani arra, hogy ha tanulnak kitörhetnek.”

„A Roma Szakkollégiumhoz hasonló programot kellene megvalósítani a középiskolákban is, mely még a felsőoktatásba való bekerülés előtt kezdi a fiatalok hordozott hátrányait leküzdeni. A tehetséges roma gyerekek mellé mentorokat kijelölni a szakkollégiumokból, és különóra keretében segíthetnék őket.”

A KRSZH és a Romaversitas fontosnak tartja, hogy a hallgatóik vállaljanak részt, felelősséget a gyermekek segítésében, korrepetálásában, és ehhez megadnak minden eszközt (Ld még *Pusztai–Bocsi–Ceglédi* 2015; *Jancsák* 2015; *Forray–Galántai–Trendl* 2015).

A kapott eredmények és a KRSZ hallgatóként szerzett tapasztalatom alapján igazolódni látszik ez a hipotézisem is.

Összegzés

A szakirodalom tanulmányozása, illetve kutatásom lefolytatása után azt fogalmazhatom meg, hogy a legnagyobb problémát az oktatási rendszerünkben látom. A rendszer nem képes csökkenteni azokat a problémákat, hátrányokat, amiket a hátrányos helyzetű gyermekek magukkal hordoznak az óvoda három, illetve az általános- és középiskola tizenkettő éve alatt. Az oktatási szinten felfelé haladva, egyre kevesebb roma tanulóval találkozhatunk. Ennek oka a nagyfokú lemorzsolódás.

Egy olyan társadalomban, ahol már az óvodáskorban megjelenik az előítélet, a megkülönböztetés, a gyermekek jövője meg van pecsételve. A többségi gyermekekben is az alakul ki, hogy nem szabad játszani, érintkezni, beszélni a tőlük eltérő kultúrájú, más bőrszínű, vallási gyermekekkel, és ez befolyásolja a jövőbeni viselkedésüket a kisebbségi gyermekekkel.

Már óvodáskorban el kellene kezdeni a gyermekek felzárkózását célzó programok megvalósítását, amellyel a későbbi hátrányok kialakulását lehetne megelőzni. A hátrányos helyzetű térségekben meg kell teremteni az óvodai, illetve az általános iskolai képzéseket, mert ennek hiánya vezet a hátrányok kialakulásához. A cél, hogy minőségi oktatást kapjanak, és egyenlően férjenek hozzá a képzési szolgáltatásokhoz.

Az elkülönítés legkárosabb következménye az, hogy a gyermekek jövője kilátástalan lesz az oktatás hiánya miatt, a munkavállalás szempontjából ellehetetlenülnek, munkanélkülivé válnak. Ezek a problémák hosszabb távon társadalmi problémaként fognak felbukkanni, amit az egész társadalom megfizet a különböző szociális ellátások által.

A cigányság „kitörési” útja csak az oktatáson keresztül vezethet. Minden szülő a gyermekének a legjobbat akarja. Ebben azonban meggátolja az előítéletek, a kölcsönös kommunikáció és a fórum hiánya, az osztálykorlátok, az oktatás, nevelés merevsége. Az iskolának a tananyagot a kisebbség identitásának megfelelően kellene meghatározni. Az iskolának feladata lenne, hogy az intézményben ne jelenhessen meg a tömegkultúrában élő előítéletes, pejoratív cigánykép, helyette egy méltó, vállalható cigánykép legyen jelen.

A mobilitás szempontjából az egyik fontos kérdés, hogy az a vékony értelmiségi réteg, akiknek sikerült kiemelkedni, ne tagadja meg identitását, ne forduljon el szüleitől, népétől. Legyen példa, élharcos, úttörő a többiek számára.

Felhasznált szakirodalom

- FERGE ZSUZSA: *Társadalmunk rétegződése*. Budapest, 1973, Gazdasági és jogi KVK.
- FORRAY R. KATALIN – GALÁNTAI LÁSZLÓ – TRENDL FANNI (2015) [szerk.]: *Cigány diákok a felsőoktatásban*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet
- FORRAY R. KATALIN: Értelmiségképzés- cigány diákok a felsőoktatásban. Kézirat. <http://www.forrayratalin.hu/> (utoljára látogatva: 2016. 04.03.)
- GORSKI, P. (2003): The challenge of Defining a Single „Multicultural Education” In.: Torgyik Judit (2004, szerk.): *Multikulturális társadalom, multikulturális nevelés*. Országos Közoktatási Intézet, Új Pedagógiai Szemle, 2004. ápr-máj.
- HEGEDŰS T. ANDRÁS: *Cigány gyerekek iskolázási esélyei*. Budapest, 1989, Magyar Nemzet
- JANCSÁK CSABA (2015): *So keres SZKRSZ? A Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium felsőoktatási és munkaerő-piaci eredményességhez való hozzájárulása értékszociológiai megközelítésben*. Szeged: Belvedere Meridionale
- KARDOS KATALIN (2012): *Roma/cigány származású hallgatók és a felsőoktatási tehetséggondozó kapcsolata*. Kapocs folyóirat, 2014. XIII. 1. sz
- KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: *A hátrányos helyzetű és a roma fiatalok eljuttatása az érettséghez*. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP 6. Budapest, 2006, Corvinus Egyetem
- KRSZH: <http://krszh.hu/> (utoljára látogatva: 2016.03.20.)
- KSH: *Demográfiai évkönyv 2003*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2004.

- MENDI RÓZSA: *Felsőoktatásban tanuló roma fiatalok pályaszocializációs és személyiségvizsgálata*. ELTE BTK Szakdolgozat, 1999.
- N. KOLLÁR KATALIN, SZABÓ ÉVA (szerk.): *Pszichológia Pedagógusoknak*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó.
- PATAKI FERENC (SZERK.): *MEGISMERÉS, IDENTITÁS, ELŐÍTÉLET*. BUDAPEST, 1998, ÚJ MANDÁTUM.
- PITNIM A. SOROKIN: *A vertikális mobilitás csatornái* In.: Róber Péter (szerk.): *A társadalmi mobilitás és új megközelítések*. Budapest, 1998, Új Mandátum.
- PUSZTAI GABRIELLA – BOCSI VERONIKA – CEGLÉDI TÍMEA (2015) [szerk.]: *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke: Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Nagyvárad; Budapest: Partium–PPS–Új Mandátum
- ROMA EDUCATION FUND: <http://www.romaeducationfund.hu/> (utoljára látogatva: 2016.03.20.)
- ROMAVERSITAS ALAPÍTVÁNY: <http://www.romaversitas.hu/> (utoljára látogatva: 2016.03.20.)
- SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT: *A magyarországi roma/cigány értelmiség histográfiája, helyzete, mentális állapota*. Budapest, 2012, Gondolat Kiadó
- SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT (2008): *A roma/cigány népesség helyzete Magyarországon*. IN KOPP MÁRIA (szerk.): *Magyar lelkiállapot*. Budapest, Semmelweis Kiadó
- SZALAI ERZSÉBET: *Tudás, kritikai értelmiség apokaliptikus csillagkép után*. In.: Szalai Erzsébet (szerk.) *Ezredváltó dilemmák Magyarországon*. Budapest, 2000, Új Mandátum, 230. oldal.
- ÚTRAVALÓ- MACIKA: http://www.emet.gov.hu/hatter_1/utravalo_macika/ (utoljára látogatva: 2016.03.20.)

KÁDÁR KATALIN

"Kétséges felzárkóztatás, racionális pénzfelhasználás?"

Bevezetés

Jelen dolgozat a különböző roma integrációs fejlesztésekre fordított források felhasználásának hatékonyságát, illetve ennek eredményeit kívánja bemutatni, illetve bizonyos tekintetben értékelni.

Az állam a cigányok felzárkóztatásának érdekében intézkedéseket, stratégiákat, felzárkóztatási, integrációs terveket fogalmaz/fogalmazott meg, amelyekhez forrásokat rendel/rendelt. Az integrációval foglalkozó szakemberek véleménye alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a források lehívásánál, projektek megvalósításánál feltehetően általános, rendszerszintű hibák mutatkoznak. A pályázatokat kiíró állami apparátus által kitűzött célok nem mindig az elvárások szerint teljesülnek, annak ellenére, hogy a támogatást igénylők körét, a támogatás mértékét, keretösszegét, a támogatott tevékenységeket, az eljárásrendet, tehát a felhasználható eszközöket a támogató szervezet határozza meg. Ezért felmerül annak lehetősége, hogy a kitűzött célok és a hozzájuk rendelt eszközök között nincs meg a megfelelő összhang. Miután a cél - a jobb, eredményesebb integráció - széles körben elfogadott, csak az eszközökben, a megvalósításban lehet keresni az eredménytelenség forrását, a dolgozat erre tesz kísérletet.

Ez nagymértékben megnehezíti azon szervezetek helyzetét, akik az adott területen szeretnének érvényesülni, illetve kitörni. Mégis úgy tűnik a várható nehézségekre, illetve azok egy részére fel lehet készülni. Szakemberek egyeztetéseket kezdeményeztek (például kerekasztal beszélgetés TanodaPlatform kezdeményezésére, Tanoda pályázat kapcsán) annak érdekében, hogy a civilek munkája ne legyen felesleges. A jelenlegi helyzet kialakulása nem előzmények nélküli, ám ennek elemzéséből a rendszerszintű megközelítések hiányoznak. A rendszerszintű megközelítésben számos kérdés merül fel, amelyekkel foglalkozni kell, azaz hogyan történik a pályázati anyagok elbírálása, milyen módszertant használnak, kik a szakértők, akik elbírálják a benyújtott támogatási kérelmeket, milyen a bírálatok átláthatósága.

Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt három előcsatlakozási program (ISPA, SAPARD, PHARE) volt. A PHARE programok voltak azok, amelyek gazdasági és szociális ügyekre koncentráltak, ezek már a csatlakozás utáni Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) és az Európai Szociális Alap (ESZA) támogatásait készítették elő.

Az EU-hoz való csatlakozás után 2004-2006 között a Humánerőforrás - Fejlesztési Operatív Program (HEFOP), majd 2007-2013 között a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP), míg 2014-2020 között az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP) és a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Programok (GOP), a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programok (TOP), valamint a Községi kezdeményezések a vidék gazdasági fejlesztése érdekében (LEADER) programok keretén

belül lehetett/lehet integrációt, felzárkóztatást elősegítő forrásokra pályázni. A dolgozatban a 2014-2020-as évek közötti társadalmi felzárkóztatást elősegítő projekteket, illetve az adott időszakra vonatkozó akcióttervet ismertetem.

Felzárkóztatásra allokált Uniós források

A felzárkóztatásra allokált Uniós források több területen megjelennek, ezek az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Programok (EFOP), a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Programok (GOP), a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programok (TOP), valamint a Községi kezdeményezések a vidék gazdasági fejlesztése érdekében (LEADER) kiírt programok. Az eltérő programoknak különböző színterei vannak. A tematikus célkitűzésekhez kapcsolódó beruházások ütemterve éves szinten jelenik meg. Az integrációs pályázatok általánosságokat tartalmaznak, „jámbor óhajokat”, a hogyanról ritkán esik szó. A pályázati kiírásoknál az előkészítő szakaszban, hogy kiket kérdeztek meg a pályázatok céljait illetően, arról nem esik túl sok szó. Arra azonban van lehetőség, hogy a kiírások véglegesítése előtt bárki a tervezetet véleményezze. Nem nagyon tapasztalható azonban, hogy ezek az előzetes véleményezések bármilyen hatással lennének a későbbi pályázati kiírásra. Az a gyanú ébred az emberben, hogy mindez meglehetősen formális és pusztán az előírásoknak való megfelelés motiválja, nem pedig a valódi érdeklődés mások véleménye iránt. Ami mindenképpen hiba, hiszen eléggé valószínűtlen, hogy kizárólag egy zárt kör ismerné és értené a problémákat.

A legfontosabb cigány felzárkóztatási programok célja a cigányok munkahelyteremtésének előmozdítása, a köznevelés fejlesztése, az iskolaelhagyás csökkentése - iskola időn kívüli tehetséggondozással, képesség, készség fejlesztéssel -.

A hazai és EU-s fejlesztési források megfelelő körülmények között tudják csak szolgálni a mélyszegénységben élő cigányok integrációját. A fejlesztési programokhoz kapcsolódó bürokratikus eljárások megnehezítik az integrációban érintett szervezetek tevékenységét, mivel a specifikus feladatok ellátására megfelelő végzettséggel rendelkező szakembert kell felvenni, hogy az eljárásrendben leírtak szerint történjen meg a projekt előrehaladási jelentések, elszámolások elkészítése, leadása, ennek ellenére működnek olyan cigány szervezetek, melyek hatékonyan tudják ezeket a forrásokat felhasználni.

Ahogy az korábban már említésre került nem csak a pályázatok végrehajtása körül jelentkeznek a problémák, hanem magukkal a pályázati kiírásokkal is. A kiírások céljainak meghatározása egy meglehetősen szűk kör privilégiuma, az egész folyamat nem transzparens, és akiket semmiképpen sem szoktak megkérdezni, azok maguk az érintettek. Pedig erre roppant nagy szükség lenne tekintettel arra, hogy a pályázatot intéző bürokrácia meglehetősen ötletelen a tekintetben, hogy mit is kellene csinálni. Logikus lenne, hogy maguktól az érintettektől kérjenek ötleteket az egyes pályázatok tartalmát illetően. Ez azonban láthatóan nem fér bele a bürokratikus gondolkodásba.

Az aktuális politika nagymértékben befolyásolja a civil szervezetek integrációs törekvéseinek eredményességét, az általuk elérhető források hatékonyságát elég, ha csak a Tanodás pályázatok 2016 októberében született eredményeit nézzük.

2014-2020 közötti időszakban kiírt roma integrációt/felzárkóztatást elősegítő pályázatok sorsa

A felsorolt, felzárkóztatásra szánt operatív programok közül a dolgozatban az oktatással, köznevelés fejlesztéssel, iskolaelhagyás csökkentésével foglalkozó források kerülnek bemutatásra, azaz az EFOP programok. Az operatív programok (OP) tervezésért felelős minisztérium az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI), míg a felelős államtitkárság az EU Fejlesztési és Stratégiai Helyettes Államtitkárság. Az OP-n belül hét beavatkozási terület, irány van, ezek a következők¹:

Társadalmi felzárkózás

- A család társadalmi szerepének megerősítése és a társadalmi összetartás erősítése
- Egészségfejlesztés és betegségmegelőzés, egészségügyi fejlesztések
- *A köznevelés minőségének fejlesztése, kiemelt tekintettel a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentésére*
- A munkaerő piaci változásokhoz alkalmazkodni képes felsőfokú végzettséggel rendelkezők számának növelése
- Utánpótlás mennyiségi és minőségi megerősítése a humán intézményekben dolgozók körében és a kutatás-fejlesztésben.
- A hét irány közül a dolgozat a társadalmi felzárkózással és a köznevelés minőségének fejlesztésével, kiemelt tekintettel a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentésével foglalkozik.

A társadalmi felzárkózás a gyermekeket érintő kirekesztődés csökkentésével foglalkozik, ez közvetlenül hat a nélkülözés vagy szociális kirekesztés által fenyegetett népesség számarányának csökkenésére.

A kiválasztott intézkedés egyik prioritásának indoklása szerint cél a tartósan segítségre szorulóknak leszakadási folyamatának megtörése, majd társadalmi stabilizálása. Célcsoportjában a hátrányos helyzetű emberek, tartós szegénységben élők, romák és lakókörnyezetük állnak, a közösségeikre történő fókuszálás mellett.

A gyermekek és fiatalok képességeinek kibontakozására tervezett kiírások az EFOP-1.3, 1.5, 1.9, 2.1, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1.

Az intézkedések beavatkozásai a családi krízishelyzetek kialakulásának megelőzését célozzák, a fiatalok vidéken, helyben maradását erősítik, a befogadó szülői, gyermekotthoni ellátásban részesülők és a javítóintézeti neveltek társadalmi integrációját segítik elő.

A gyermekeket sújtó nélkülözés felszámolását célzó programok és szolgáltatások, a Biztos Kezdet szolgáltatások fejlesztésére, valamint az integrált térségi gyermek programok célzott kiterjesztésére és a kistelepülési gyermekprogramok indítására tervezett intézkedések az EFOP keretén belül a 1.2; 1.9; 2.1; 3.1; 3.2; 4.1.

A társadalmi felzárkóztatáshoz szükséges intézkedésekhez tartozik még a területi hátrányok felszámolását célzó komplex programok (emberi erőforrásra irányuló

---

¹ Letöltés helye és ideje: <https://www.palyazat.gov.hu/node/56578> 2016. 11.05.

beavatkozásai), amelyekhez a következő intézkedések kapcsolódnak: EFOP 1.1, 1.6, 1.11, 2.3, 2.4, 5.1.

A tartós szegénységben élők, romák felzárkózásának, periférikus élethelyzetek felszámolásának segítése érdekében az EFOP 1.1; 1.5; 1.11; 2.3; 2.4. intézkedések kiírását tervezik.

A köznevelés minőségének fejlesztése, kiemelt tekintettel a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentése érdekében Magyarország azt vállalta, hogy 2020-ig 10 %-ra csökkenti a korai iskolaelhagyók arányát, amely hat a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentésére. Az OP tervezete szerint „A beruházási prioritás két egymásra épülő beavatkozást fog át: a végzettség nélküli iskolaelhagyás komplex eszközökkel történő kezelését, továbbá általában a köznevelés eredményességének, hatékonyságának és hátránykompenzáló szerepének javítását annak érdekében, hogy a köznevelésből sikeresen kikerülő gyermekek legyenek felvértezve a boldogulásukhoz szükséges képességekkel.”²

A végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentése, a köznevelés hátránykompenzációs képességének növelése érdekében az EFOP-hoz kapcsolódó tervezett intézkedések a következők: 1.2; 1.5; 3.2; 4.1.

A minőségi oktatáshoz, neveléshez és képzéshez való hozzáférés biztosítása, a pedagógus hivatás és a pedagógusi életpálya megerősítése, továbbá a pedagógusok szakmai fejlesztése, a köznevelés ágazati és intézményi irányításának fejlesztése az oktatási szolgáltatásokhoz kapcsolódó tervezett intézkedések a 1.2; 1.5; 1.10; 2.1; 3.3; 4.1.

A korai iskolaelhagyás csökkentésének érdekében több beruházás tervezet fogalmazódott meg, ezek a neveléshez és képzéshez való hozzáférés biztosítása a nem formális és informális tanulási formákon keresztül, a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentése kompetencia- és személyiségfejlesztő programokkal és szolgáltatásfejlesztéssel, a köznevelés eredményességének és hatékonyságának növelése a nem formális és informális tanulási alkalmakkal, az ezekhez kapcsolódó intézkedések az 1.2; 1.4; 1.5; 1.10; 2.1; 3.3; 4.1; 3.1; 3.2; 3.3; 4.2.³

A felsorolt intézkedési tervek a 2014 - 2020 közötti időszakra szólnak, a pályázati menetrendet minden évben kiadják, hogy a tervezetben foglalt intézkedések felhívásai ténylegesen mikor jelennek meg az a kiírótól függ. Az összes beavatkozás tekintetében a lehetséges kedvezményezettek között a civil szervezetek is szerepelnek.

2014 - ben még nem volt olyan ütemterv, ami az új időszakra szólt volna.

A 2015. évi menetrendet a 1210/2015. (IV.10.) Korm. határozat 1. számú melléklete tartalmazza, amelyben 4 prioritás intézkedései feltüntetésre kerültek, ebben az évben a 2. prioritásban tervezett kiírás (infrastrukturális beruházások a társadalmi együttműködés erősítése érdekében) kiemelt projektként nem igazodik a dolgozatban megfogalmazott célokhoz így ez most nem kerül ismertetésre, a többi prioritásban csak a standard eljárásban meghirdetett felhívások kerülnek bemutatásra. Számos kiírás kiemelt eljárásban valósul meg.

---

² Letöltés helye és ideje: <https://www.palyazat.gov.hu/node/56578> 2016.11.05.

³ Letöltés helye és ideje: <https://www.palyazat.gov.hu/node/56578> 2016.11.06.

1. táblázat
EFOP 1. Prioritás – Együttműködő társadalom⁴

	A	B	C	D	E	F
1.	Felhívás azonosító jele	Felhívás neve	Felhívás keretösszege (Mrd Ft)	Felhívás meghirdetésének tervezett ideje	Tényleges meghirdetés ideje	Támogatott projektek száma
2.	EFOP-1.2.1-16	Védőháló a családokért	6,20	2015. október	2016. február	Még nincs eredmény
3.	EFOP-1.2.2-16	Ifjúsági programok támogatása	1,00	2015. október	2016. február	Még nincs eredmény
4.	EFOP-1.4.2-16	Integrált térségi gyermekprogramok	3,00	2015. október	2016. február	

2. táblázat
EFOP 3. Prioritás - Gyarapodó tudástőke⁵

	A	B	C	D	E	F
1	Felhívás azonosító jele	Felhívás neve	Felhívás keretösszege (Mrd Ft)	Felhívás meghirdetésének tervezett ideje	Tényleges meghirdetés ideje	Támogatott projektek száma
2	EFOP-3.3.1-15	Tanoda programok támogatása	5,00	2015. szeptember	2015. szeptember	171 db
3	EFOP-3.4.1-16	Roma szakkollégiumok támogatása	1,20	2015. június	2015. október	Még nincs eredmény

Az 1-es prioritási tengelyben (együttműködő társadalom) 2015-ben 14 felhívás tervezetet készített elő a végrehajtásért felelős minisztérium, amelyből 2 db jelent meg. A 3-as prioritási tengelyben (gyarapodó tudástőke) 2015-ben 12 db felhívás tervezet készült el, amelyből 5 db jelent meg ebből 2 db standard eljárásrend szerint került meghirdetésre. A Tanoda programra 1077 szervezet adta be pályázatát, míg a roma szakkollégiumok

⁴ Letöltés helye és ideje: <http://kerdezztervezzpalyazz.hu/2015-evi-palyazati-menetrend-efop/> 2016.11.06.

⁵ Letöltés helye és ideje: <http://kerdezztervezzpalyazz.hu/2015-evi-palyazati-menetrend-efop/>

támogatási kérelmére 10 db ment be. ⁶A beérkezett támogatási kérelmek értékelése 2015-ben nem zárult le, 2016-ban folyamatos.

A 2016-os EFOP program tervezetek közül a felzárkóztatást támogató programok a tervezetkez képest csúsztak, illetve az előző évben kiírt pályázatok eredményei részben születtek meg. A Tanoda program „alapvető célja a résztvevő hátrányos helyzetű tanulók körében a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentése, a képzettségi szint növelése és az iskolai sikeresség előmozdítása a minőségi oktatáshoz, neveléshez való hozzáférésének elősegítésével extrakurrikuláris tevékenységek megvalósításán keresztül. Ennek érdekében jelen felhívás lehetőséget teremt a hátrányos helyzetű, köztük roma tanulók igényeire és a helyi szükségletekre rugalmasan reagálni tudó tanodák továbbfejlesztésére és a tanodai programok megvalósítására. A felhívásban támogatott projektek közvetlen célja a résztvevő hátrányos helyzetű, kiemelten roma tanulók komplex személyiségfejlesztése, életpálya-építése nem formális, informális keretek között, a tanulói és helyi szükségletekre reagálva, a jelen felhívás szakmai mellékletében található tanodaszttenderd című dokumentumban leírtaknak megfelelően.

A tanoda feladata összhangban van a köznevelési feladatokkal, a tanoda nem vonja ki a tanulót az iskolai életből, az iskolai pedagógiai munkát nem váltja ki, hanem az iskola utáni időszakban kínál olyan lehetőséget a célcsoport számára, amellyel hozzájárul a tanulók iskolai eredményességéhez, a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentéséhez.”⁷

A EFOP-3.3.1-15 Tanoda programok támogatása című pályázati kiírás késve a TÁMOP-3.3.9 projektek lezárását követően 2015 októberében jelent meg, 2015. december 31-i beadási határidővel, az eredményeknek pedig 2016 márciusában már láthatónak kellett volna lennie, de sajnos nem így történt. Ezt az időszakot számos tanoda nem vészelte át. A felsorolt projektek közül a Tanoda programnak 2016 szeptemberében lett meg a nyilvános eredménye, a késlekedés mellett több egyéb probléma is volt a bírálatokkal összefüggésben.

Szűcs Norbert és Fejes József Balázs szerint „A támogatottak egy része, feltehetően profitszerzési szándékkal, olyan mennyiségű projekt megvalósítását kezdeményezte, amit egy évtizedes tanodatapasztalattal rendelkező szervezet biztosan nem vállalna. Különösen visszatetsző, hogy a források egy része olyan szervezetekhez jutott el, amelyek oktatási intézményeikben, akár a most elnyert tanoda megvalósítási helyszínén, szegregáló módon kiszorítják iskoláikból a hátrányos helyzetű, illetve cigány/roma tanulókat.”

„A szakmaiság, a tapasztalat, az innovatív szemlélet, a közoktatáshoz fűződő speciális viszony érzékelése és kezelése a szükségesnél kevésbé volt hangsúlyos szempont a pályázati kiírásban, de még nagyobb probléma, hogy a bírálatokban e kitételek sem érvényesültek. Olyan mélységben tapasztaltuk ezt az anomáliát, illetve talákoztunk egyértelműen téves pontozással, hogy a hozzáértés hiányán kívül az érdektelenség és/vagy a koncepciózus döntések vádját is felveti a bírálókkal szemben. Ezeket az információkat nem volt könnyű megszerezni, hiszen pályázók csak személyesen, a fővárosba

---

⁶ Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program, A „Beruházás a növekedésbe és munkahelyteremtésbe” célkitűzésre vonatkozó éves és záró végrehajtási jelentések (3. o. – 4. o.)

⁷ Letöltés helye és ideje: <https://www.palyazat.gov.hu/doc/4518> 2016.11.06.

utazva ismerhették meg pályázataik részletes bírálatát, ráadásul a hatályos jogszabályoknak ellentmond, hogy másolatot sem készíthettek róla.

A beadott pályázatok számottevő részét formai-eljárásrendi vétségek miatt utasították el. E magas arány jelentős részben annak köszönhető, hogy a tanodapályázat volt az első olyan széles kört érintő pályázati kiírás, amelyre az új weblapon (EPTK) új szabályok szerint lehetett pályázni. A teszt üzemmódot mi sem jelzi jobban, hogy a döntéshozóknak sem sikerült az eredményeket időben felrögzíteniük. A támogatottak számára is nehézségeket rejt a megvalósítás. A 272/2014. (XI. 5.) Kormányrendeletben megszabott költségvetési korlátok eleve hátrányos helyzetbe hozták a civilszervezeteket a közintézményekhez, egyházakhoz kötődő szervezetekkel, intézményekkel szemben, s megnehezítették a tanoda programjuk majdani megvalósítását. További nehézséget jelent számukra, hogy nyertes listából kirajzolódó kép szerint az egyes projektek számára megítélt összegekből rendszer-szintű, megalapozatlan, esetenként a projekt megvalósítását ellehetlenítő levonások történtek, illetve a szerződéskötéshez kapcsolódóan nem kaptak tájékoztatást a pályázat beadása óta megváltozott körülmények kezeléséhez.” (Fejes, Szűcs 2016, 4. o.)

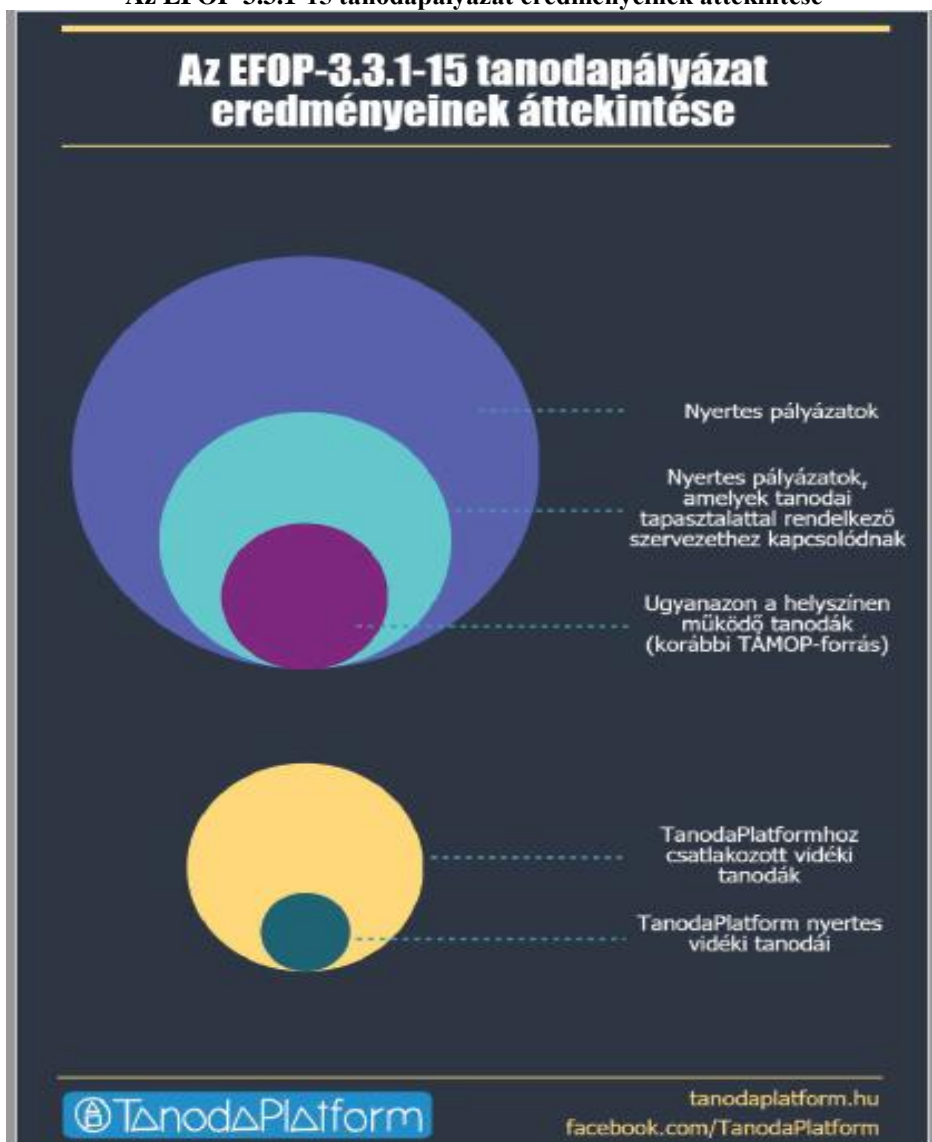
Fejes József Balázs és Szűcs Norbert a TanodaPlatform egy szakértői csoport vezetői, 86 tanodával együttműködve hozták létre a hálózatot, amelynek célja a hatékony érdekképviselés megvalósítása, a hálózatépítés elősegítése, a tanodák munkájának szakmai támogatása, fejlesztése.⁸

A TanodaPlatform hálózatához csatlakozott 86 tanoda közül 69 pályázat érintett ebben a pályázatban

---

⁸ FEJES JÓZSEF BALÁZS – SZÜCS NORBERT (2016): *A TanodaPlatform jelentése az EFOP – 3.3.1.-15 tanodapályázat eredményeiről*, Szeged

1. ábra
Az EFOP-3.3.1-15 tanodapályázat eredményeinek áttekintése

Forrás: TanodaPlatform jelentése

A TanodaPlatform jelentése több esetben rámutat arra, hogy a pályázati kiírásban anomáliák vannak. Sajnálatos módon az eredmények bemutatásakor ez a jelentés is utal – ha burkoltan is – arra, hogy az aktuális politika nagymértékben befolyásolja azt, hogy kik legyenek a támogatottak, ezek a dolgozatban megfogalmazott 2. és 3. hipotézist igazolják.

Az egységes összefogás eredménye az lett, hogy a tanoda program újra kiírásra kerül, amelynek társadalmi egyeztetése folyamatban van.

A kiválasztott hazai cigány érdekvédő civil szervezetek céljainak, helyzeteinek és a pénzfelhasználás hatásainak bemutatása

A kiválasztott öt szervezet, amelynek vezetőivel strukturált mély interjú készült a Szendrőládi Bhim Rao Egyesület, a Tomori Csereháti Roma Önszolgáltató Közhasznú Egyesület, a Miskolci Romák Szociális Szövetkezet, a Tiszatarjáni Dél-borsodi Romák Integrációját Elősegítő Közhasznú Egyesület, valamint saját szervezetem az Újszentiváni DARU Közhasznú Egyesület.

A kiválasztott nonprofit szervezet vezetői származásukat tekintve cigányok. Mindannyian szegény családban nőttek fel és saját bőrükön tapasztalhatták meg a korszak okozta nehézségeket, sikerült nekik értelmiséggé válniuk. Ha el is keserednek néha és kilátástalannak látják a helyzetet, erőt merítenek a gyerekekből. Belső motivációjuk, hogy minél több gyermeknek segítsenek megtalálni a kitörési pontot, képességeik, készségeik fejlesztésében aktívan közreműködjenek azért, hogy minél több cigány értelmiségi szülessen, csökkentve ezzel az iskolaelhagyás esélyét. A szervezetek alapcéljai a cigány közösségek kulturális, szociális, oktatási, foglalkoztatási helyzetének javítása és a kitűzött célok érdekében forráskeresés és lehívás. A szervezetek megalapításakor volt, aki az elköteleződéstől, illetve volt, aki a bekövetkező likviditási nehézségektől, a források lehívásától, helyi viszályoktól, saját vezetői készségüktől tartott. A meglévő cégek a szervezet mintát munkájuk során szerzett tapasztalataikból vették, vagy éppenséggel külső szakértők tanácsaira hallgattak. A munkavállalók száma változó, függ attól a kapcsolati hálótól, amely hozzájárulhat egy szervezet sikerességéhez, amennyiben egy egyesületnek, szövetkezetnek jó együttműködése van a területi munkaügyi központtal akkor a közmunka program keretén belül támogatott közmunkások száma elérheti a 15 főt is. Jelen esetben mindegyik kiválasztott szervezet kapott támogatást, a létszám a szervezet nagyságától, eddigi tevékenységeitől is függ. A legtöbb szervezet az önkéntesek bevonására is törekszik, azonban a nyugat-európai országoktól eltérően az önkéntesség máshogy működik. Természetesen törekvések vannak, ilyen a 2011. évi CXCV. törvény, amely a nemzeti köznevelésről szól, azon belül is a 45. a közösségi szolgálattal kapcsolatos rendelkezések 133. §-a. Emellett a szociális igazgatásról és szociális ellátásról szóló törvény is hozzá járul az önkéntes munkavégzéshez, ugyanis közérdekű önkéntes tevékenységgel is megszerezhető az aktív korúak ellátásához szükséges harmincnapos foglalkoztatás. Olyan szervezetek is akadnak, akik a Nemzeti Kulturális Közfoglalkoztatási keretén belül kaptak támogatott munkavállalókat. Mindegyik szervezet rendelkezik EU-s pályázati múlttal. Több képzéses, oktatásos projektet valósítottak meg.

A kiválasztott szervezetek az EU-s forrásokon kívül kisebb hazai és egyéb pályázatokat (Norvég Alap, Svájci Alap, NEA, NEMZ, stb.) is lebonyolított. A cégvezetők mindegyike lehetőségeikhez mérten kimagasló szakmaiságra törekszik. Több éves aktív munkájuknak köszönhetően a bevont résztvevők száma meghaladja a több száz főt. A személyi változások folyamatosak, a legtöbb szervezet projekt szinten tud munkavállalókat alkalmazni, azonban mindegyik cég rendelkezik egy bázis csapattal, akikkel évek óta dolgoznak.

Azon szervezetek, amelyekkel mélyinterjú készült kintásuknak, elkötelezettségüknek köszönhetően dinamikusan fejlődnek, formálódnak.

Arra a kérdésre, hogy milyen javaslatok (k) vannak a későbbi programok cselekvéseinek és adminisztratív/financiális lebonyolításának tekintetében mindannyian megfogalmazták a finanszírozási kiszolgáltatottság megszüntetésének előmozdítását, azaz egy olyan idealista civil lét megteremtését, ahol az egyesületek, szövetkezetek, alapítványok az alapszabályukban kitűzött célokat maradéktalanul forrásoktól függetlenül megvalósíthatják. Megfogalmazták azt is, hogy pályázat programok esetében valódi problémák kezelésére kellene fókuszálni a horizontális megközelítés helyett, a pályázatok kiírásában a célok előre meg vannak határozva a módszertannal, tevékenységekkel együtt.

Közös javaslatként megfogalmazódott a pályázatok elbírálásánál a politikamentes döntési eljárás, azaz a szakmai alapon történő elbírálás. Ezen kívül a gyermekeket érintő programok támogatási, megvalósítási időszaka lehetne 5 éves. Az adminisztratív kötelezettségek lehetnének egyszerűsítettek, hogy a megvalósítók, érdemi munkát tudjanak végezni. Az ellenőrzéseknél (monitoring látogatásokkor) nem csak a papírokat nézik meg, hanem azt is, hogy milyen szakmai sikereket ér el az adott szervezet az adott programmal.

Összegzés

Egy hatékony roma integrációs stratégia, fejlesztési terv kidolgozásához elengedhetetlenül szükséges a cigányság valós céljainak megismerése (cigányság helyzetének rövid bemutatásával), a célok eléréshez használt módszerek feltérképezése. A magyarországi nonprofit szektor megismerésével betekintést kaphattunk azon szervezetek világába, akik elviekben hatást tudnának elérni a különböző roma integrációs fejlesztésekre fordított források felhasználásakor. A felzárkóztatásra allokált források hasznosítása rendszerszinten nehézségekbe ütközik, a bürokratikus felhasználás megnehezíti a támogatást igénylők helyzetét.

Mikor a jelen dolgozat készítését elkezdtem, hipotéziseket fogalmaztam meg, amelyeket az elvégzett vizsgálat próbája elé állítottam. Az összegzésben megkísérlem az elvégzett vizsgálat, és a szakmai anyagok áttekintését, illetve a szakirodalom összevetését hipotéziseimmel.

A dolgozat tartalmi része, ha nem is teljes körűen, de betekintést nyújt a támogatási rendszerek megismerésébe és az integrációs tevékenységeket folytató szervezetek működésébe és alap szinten megismerteti a hazai cigány civilek működését.

1.) Feltételezem, hogy a hazai és EU-s fejlesztési források csak megfelelő körülmények között tudják szolgálni a mélyszegénységben élő cigányok integrációját. A fejlesztési programokhoz kapcsolódó bürokratikus eljárások megnehezítik az integrációban érintett

szervezetek tevékenységét. Ennek ellenére léteznek olyan helyi cigány szervezetek, melyek hatékonyan tudják ezeket a forrásokat felhasználni.

Azon feltételezés, hogy a hazai és EU-s fejlesztési források csak megfelelő körülmények között tudják szolgálni a mélyszegénységben élő cigányok integrációját az több tekintetben is alátámasztásra került. A fejlesztési programokhoz kapcsolódó bürokratikus eljárások, a következetlenségek a szakmaiatlanságok megnehezítik az integrációban érintett szervezetek tevékenységét. Azonban fontos megállapítás, hogy a támogatások többsége fejlesztésre és nem fenntartásra kell, hogy fordítódjanak, ezt sok esetben elfelejtik a szervezetvezetők és elégedetlenségüknek adnak hangot. A már elkezdett és sikeres programok fenntartására többnyire nincs lehetőség, minden pályázati kiírás valami „új” program kezdésére kényszeríti a szervezeteket. Így aztán arra se nagyon van mód, hogy bármelyik program sikeressége, vagy sikertelensége valóban, hosszas kipróbálás során, bebizonyosodjon. Így az egyes programokba fektetett munka és pénz szükségszerűen veszendőbe megy.

A cigány felzárkóztatás az irracionális pénzfelhasználások miatt nagyon lassan és nehezen kivitelezhető. A cigányság integrációjára fordított jelentős összegek nem hoztak mérhető, érzékelhető változást a cigányság szociális helyzetében és integrációjában. Az egyetlen mérhető és kedvező változás a cigányok növekvő részvételi aránya a közép- és felsőoktatásban. Ez arra utal, hogy valóban ez az a pont, ahol érdemes fejleszteni.

Ahhoz, hogy az integráció területén célt lehessen elérni alulról jövő kezdeményezéseket kell támogatni, amelynek közösség építő jellege is van. Ezt támasztották alá az elkészített és értékelte interjúk is. A célok elérésének érdekében szükséges lenne egy szakmai konszenzus a támogató és a támogatott között. A civilek összefogása, szervezett érdekvégyesítő tevékenységük fejlesztésre szorul, annak érdekében, hogy a független civilek háttérbe szorítása megszűnjön, ez a civil szféra megmentését eredményezné.

2.) Feltételezem azt is, hogy az aktuális politika nagymértékben befolyásolja a civil szervezetek integrációs törekvéseinek eredményességét, így az általuk elérhető források hatékonyságát.

A pályázatok értékelésénél, hogy mennyire játszik nagy szerepet a politika megmondani, bizonyítani nem lehet, feltételezések vannak. Minden esetre a tanoda program esete bizonyítja, hogy a kiválasztás során nem kizárólag szakmai szempontok figyelembevétele volt megfigyelhető, különben nem lennének értelmezhetőek az ezzel kapcsolatos jelenségek.

3.) Meggyőződésem, hogy kétséges a roma felzárkóztatás az irracionális pénzfelhasználások miatt. Feltételezem, hogy egy hatékony pénzfelhasználási módszerrel mindez megvalósítható lenne.

Az általam vizsgált civilszervezetek – pusztán létükkel – igazolják, hogy vannak valódi elkötelezettséggel és eredményes működéssel rendelkező szervezetek. Ezek a civilszervezetek elviekben a széthullott, dezorientált, identitását veszített cigányság számára a valahová-tartozás élményét és a szilárd, kinyilatkoztatott erkölcsi rendet is biztosíthatja. Aminek szükségességét – hitem szerint – nem is kell külön bizonyítani.

Felhasznált irodalom

- DUPCSIK CSABA (2009): *A Magyarországi cigányság története*. Osiris Kiadó, Budapest
- KÁKAI LÁSZLÓ (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Publikon Kiadó, Pécs.
- KEMÉNY ISTVÁN (2000): *A magyarországi romák*. Press Publika, Budapest
- KERTESI GÁBOR (2005): *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Osiris Kiadó, Budapest.
- MICHAEL SINCLAIR STEWART (1994): *Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon*. T–Twins Kiadó, Budapest
- RÉGER ZITA (2002): *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrányok*. Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
- NÁRAI MÁRTA (2004): *A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára*. Politikai szocializáció, 2004/4 sz.15-16.
- KSH (2015): *Statisztikai Tükör*, 2015/98
- KÁLLAI E. – TÖRZSÖK E. (2006): *Átszervezések kora. Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2002-2006*. Stúdió MolnART, Budapest.
- FEJES JÓZSEF BALÁZS – SZÜCS NORBERT (2016): *A TanodaPlatform jelentése az EFOP – 3.3.1.-15 tanodapályázat eredményeiről*, Szeged
- Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény.
- Letöltés helye és ideje: (http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300125.TV)
2016.október 29.
- HABLICSEK LÁSZLÓ: *Kísérleti számítások a rom alakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021 – ig történő előrebecslésére*, Letöltés helye és ideje:
<http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/viewFile/540/483>, 2016.október 30.
- Letöltés helye és ideje: http://mandiner.blog.hu/2011/05/04/ciganyok_ideje_8#comments
2016. október 29.
- Letöltés helye és ideje: <https://www.palyazat.gov.hu/emberi-erforrs-fejlesztési-operatív-program-efop-1> 2016. november 6.
- Letöltés helye és ideje: <https://www.palyazat.gov.hu/ves-fejlesztési-keretek> 2016. november 6.
- Letöltés helye és ideje: <https://www.palyazat.gov.hu/emberi-erforrs-fejlesztési-operatív-program-efop> 2016. november 5.

MEZEI TÍMEA

A hátrányos helyzetű kisiskolások beilleszkedési nehézségeik, különös tekintettel a roma diákokra⁹

Bevezetés

A tanulmány a hátrányos helyzetű és roma/cigány tanulók iskolai sikertelenségének okainak megismerését helyezi középpontba, különböző elméletek és néhány interjú tükrében. A hátrányos helyzetből fakadóan ugyanis számos diák nem tud eleget tenni az iskola kívánalmainak.

A kutatások szerint¹⁰ a roma/cigány gyerekek iskolai eredménytelensége a szociális és etnikai hátrányokra és az oktatási intézmények nem megfelelő működésére vezethetőek vissza.¹¹ Annak az oktatáspolitikai célnak az elérésére, hogy a hátrányos helyzetű diákok iskolai teljesítményei megközelítsék az átlagos diákok eredményeit, a leggyakrabban alkalmazott és legkézenfekvőbb eszközöknek az e célt szem előtt tartó pedagógiai módszerek alkalmazása és/vagy az oktatásra fordított erőforrások növelése tekintendő. A kétfajta eszköz persze nem független egymástól. Az új pedagógiai módszerek kifejlesztése és alkalmazása is rendszerint költségekkel jár, a hátrányos helyzetű diákok eredményes oktatása ezért fajlagosan drágább. Ugyanakkor a ráfordítások növelése önmagában, a pedagógiai módszerek megváltoztatása nélkül csak nagyon korlátozott javulással kecsegtet. A kiadások növelése a hátrányos helyzetű diákok eredményesebb oktatásnak szükséges, de önmagában nem elégséges feltétele.¹² A neveléstudománnyal és oktatási kérdésekkel foglalkozó szakemberek szerint fontos lenne, hogy a többségi társadalom számára is egyértelművé váljon, hogy az integrált/inkluzív¹³ nevelés nem csupán a

---

⁹ A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP 16-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹⁰ FORRAY R. KATALIN – HEGEDÚS T. ANDRÁS (1985): *Az együttélés rejtett szabályai. Egy cigány csoport sikerének mértéke és ára egy iskolában*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest; KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR (1996): *Cigány tanulók az általános iskolában – helyzetfelmérés és egy cigány oktatási koncepció vázlat*. Educatio Füzetek 3. Budapest: OFI

¹¹ KENDE ÁGNES (2001): A kudarcok okai. In: Andor Mihály (szerk.): *Romák és oktatás*. Pécs: Molnár Nyomda és Kiadó KFT. 65-73 Letöltés helye és ideje: <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/Rom%E1k%20%E9s%20oktat%E1s.pdf> 2016.10.20.

¹² HERMANN ZOLTÁN – HORN DÁNIEL (2004): A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának finanszírozási módszerei. In: Németh Szilvia [szerk.]: *Esély az együttnevelésre*. Budapest: Országos Közoktatási Intézet

¹³ Az inkluzív nevelés az integrált nevelés magasabb szintje, „a tanulók egyéni különbségeit (társadalmi, kulturális, biológiai) együttesen, teljes mértékben figyelembe veszi és azokból kiindulva, azokra építve alakítja ki befogadó környezetet személyi, tárgyi és pedagógiai vonatkozásban” Idézve CSÁNYI YVONNE – KERESZTY ZSUZSA (2009): *Inklúziós*

kisebbségi csoportokhoz tartozóak érdekeit szolgálják, hanem hosszútávon az egész társadalom gazdasági és szociális jólétét is eredményezi.

Szakirodalmi áttekintés

A hátrányos helyzet

A történelem szemszögéből vizsgálva a „mobilitás, a társadalomban elfoglalt pozíciók továbbörökítésének fő csatornája a XIX. században a rang, majd a XX. század közepéig a vagyoni helyzet volt, addig a múlt század hatvanas-hetvenes éveitől kezdve már a család kulturális és kapcsolati tőkével való ellátottsága veszi át ezt a szerepet.”¹⁴ A tankötelezettség bevezetése óta tehát a közoktatásnak kiemelkedően fontos szerepe van a társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölésében. Ugyanakkor a PISA-felmérés¹⁵ és egyéb OECD és hazai vizsgálatok szerint hazánk esetében erős az összefüggés a tanulók tanulási lehetőségei, iskolai teljesítménye, későbbi pályaválasztása, munkaerő-piaci sikeressége és egyéni-családi szociokulturális háttérjellemzői között. (A mérések szerint az általános iskola első hat évfolyamán [2003-2009] magyar tanulók alapozó tanítása nem volt kellőképpen eredményes, nagyok voltak a különbségek a gyengébb és jobb háttérű tanulók eredményeiben, valamint kevés olyan tanuló volt, aki gyenge szociális, gazdasági és kulturális háttére ellenére is jó eredményt képes elérni.) Az iskolai szegregáció jelensége részben a térben ható társadalmi folyamatokra, részben az iskolák gyenge hátránykompenzáló képességére és ezáltal az egyes hátrányos és nem hátrányos helyzetű tanulók közötti különbségek nem megfelelő tompítására vezethető vissza.”¹⁶

A hátrányok csökkentéséhez szükséges feltárni a hátrányokat okozó összetevőket. Ilyen tényezők lehetnek a családi életciklus, munkaerő-piaci, a regionális egyenlőtlenségek, a képzettségbeli és az etnikai hátrányok. De az egészségi állapot és a nem is lehetnek ilyen csoportok. Több terület foglalkozik a hátrányos helyzettel, (pl.: pedagógia, andragógia, foglalkozáspolitikai, oktatáspolitikai) így több megközelítés szerint is lehet értelmezni jelentését. Összességében azonban mindegyik terület úgy definiálja, hogy egy adott személy vagy cso-

---

tanterv és útmutató a Magyarországi pedagógusképzés számára. Budapest: Szociális és Munkaügyi Minisztérium

¹⁴ Cs. CZACHESZ ERZSÉBET – RADÓ PÉTER (2003): Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In: *Jelentés a magyar közoktatásról.* Budapest: Országos Közoktatási Intézet. Letöltés helye és ideje: <http://mek.oszk.hu/01300/01399/html/egyenlotlensegek.html> 2016.10.27.

¹⁵ A Pisa felmérést az Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet hívta életre, célja, hogy monitorozó felméréssorozattal mérje három területen (matematika, alkalmazott természettudomány, szövegértés) a tagországok 15 éves diákjainak kompetenciáit. A mindennapi életben használható tudást vizsgálja leginkább. Magyarország 1996 óta tagja a szervezetnek, eredményeink általában nem érik el a tagországok átlag teljesítményét.

¹⁶ Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra

port céljainak elérésében akadályozó körülményekkel szembesül, s azok leküzdésére önállóan képtelen.¹⁷

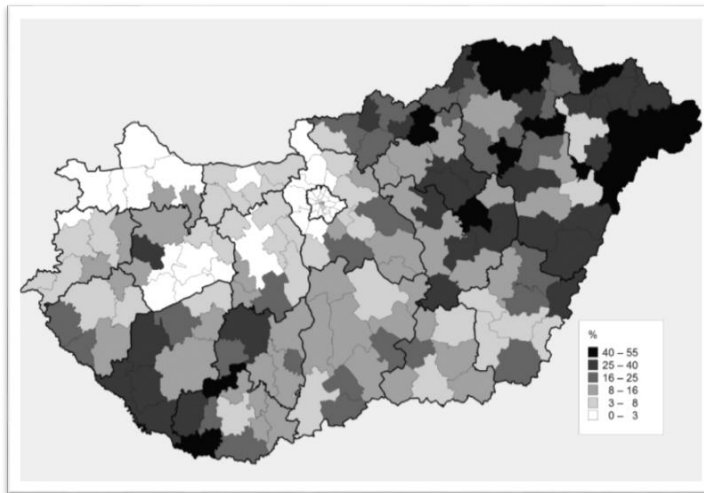
Az elmúlt években a hátrányos helyzetnek a definitív értelme megváltozott, s nem csak jelentésében, de szabályzó ágazatának kiterjedésében is.¹⁸ Jelenleg a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 67/A § 2013-as törvénymódosítása van hatályban. Pozitívuma a jogszabálynak, hogy az összes olyan gyermeket a kategóriába sorolta, akik a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülnek. Köztük azokat is, akik tartósan neveltek. A törvénymódosítás bár a nevelésszociológia azon megállapítását szem előtt tartotta, miszerint az iskolai sikertelenségek leginkább a rosszabb szocioökonómiai háttérű családok, és alacsony iskolai végzettségű felmenők befolyásolják, ugyanakkor a hátrány indokának súlyozásában, s ennek kategorizálásában eltért elődjétől. A módosítás negatív hatása, hogy a bevonhatóak körét nagymértékben lecsökkentették. Míg a korábbiakban az alacsony jövedelem volt a legfőbb kritériuma a hátrányos helyzetnek, (hiszen ez alapján állapították meg a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményt) most a szegénység mellett, újabb feltételeknek kell megfelelni. (komfort nélküli lakáskörülmények, alacsony iskolai végzettség, tartós munkanélküliség) A szakirodalmak azt állapítják meg, hogy hazánkban a gazdaságilag egyébként is elmaradottabb területeken él a legtöbb hátrányos ill. halmozottan hátrányos helyzetű tanuló. Ezek a szegényebb területeken jóval magasabb számban élnek roma/cigány családok, ezt jól példázza, Hives Tamás: A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya az általános iskolákban, 2012-2013-as tanévben című térképe, melyet összevetve egy népszámlálás által készített etnikumi térképpel a romákról/cigányokról láthatjuk, hogy igen csak hasonlóak. A romák/cigányság területi elhelyezkedése egybeesik Magyarország leghátrányosabb régióival.

---

¹⁷ NAGY MÁRTA (2011): *A hátrányos helyzet fogalom-meghatározásai*. 2011 Letöltés helye és ideje: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/20100019_Specialis_andragogia/ch07.html 2016.10.26.

¹⁸ VARGA ARANKA (2015): *Az inklúzió szemlélete és gyakorlat*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsésztudományi Kar, Neveléstudományi intézet – Romológiai és Nevelésszociológiai Tanszék – Wlisslocki Henrik Szakkollégium

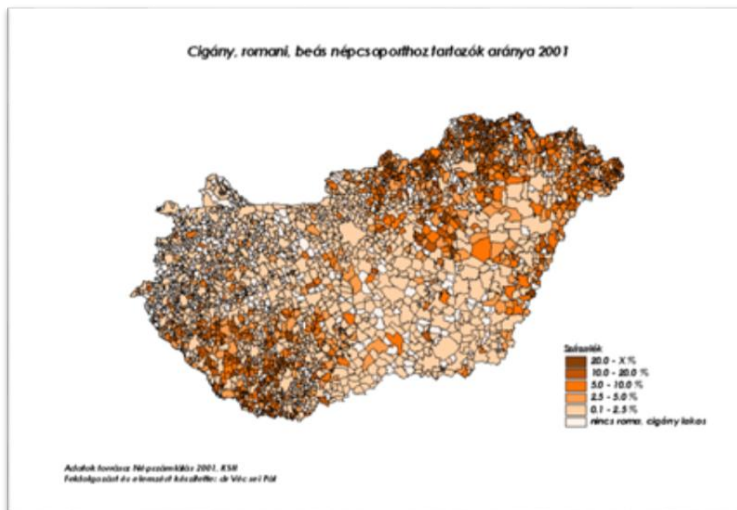
1.számú ábra

Forrás: Híves, 2015¹⁹

Az alábbi térképen a romák/cigányok területi elhelyezkedését ábrázolja Magyarországon, a KSH 2001-es népszámlálása alapján.

2. számú ábra

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, 2001. Népszámlálás²⁰

¹⁹ HÍVES TAMÁS (2005): A hátrányos helyzet aspektusai. In: FEHÉRVÁRI ANIKÓ – TOMASZ GÁBOR (szerk.) (2005): *Kudarok és megoldások-iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Budapest: Oktatási kutató és Fejlesztő Intézet

A probléma megfogalmazása

A hátrányos helyzetten túl, a roma/cigány gyermekeknek még több akadállyal kell szembesülniük az intézményesített oktatási rendszerben, hiszen sok esetben szocializációs modelljük különbözik a nem roma/cigány társaikétól. Az iskola, a tanárok ezt deficitnek értelmezik. Ez azzal magyarázható, hogy az egyetemes értékek (nyelvi képesség, társas-érzelmi területek, stb.) közül a társadalmak válogatnak, hierarchiákat készítenek belőle. A különböző társadalmak számára, más-más értékek lesznek fontosabbak, ezeket az adott környezet befolyásolja. Jelenleg hazánk oktatáspolitikája a nyelvi képességek kibontakozását szorgalmazza leginkább. Ugyanakkor a szakirodalmak felhívják a figyelmet arra, hogy nem csak a nyelvi-logikai intelligencia az egyetlen, amely szellemi értéket képvisel. Hangsúlyozzák, hogy az intelligenciatesztek nem alkalmasak a gondolkodás mérésére, mert az csak valamely tudáson keresztül tud megmutatkozni, és így a teljesítményt befolyásolja az adott tudás.²¹ Valamint „a tanárok, a tanítás, az iskola, az oktatás-irányítás nem veszi figyelembe, hogy a diákok 20 %-a a többségtől eltérően tudnak hatékonyan tanulni.”²² Ez a jelenség nem csak a hátrányos helyzetűeket érinti, de körükben ez még inkább jellemző.

„A korlátozott kódot használó nyelvi környezetben a verbális-elemző szekvenciális gondolkodásmód kevésbé fejlődik, ezért a szociokulturálisan hátrányos gyerekek gondolkodásában szűkebb információfeldolgozási keretek alakulnak ki, és az iskolai tanítás is kevésbé elérhető. Emiatt nemcsak a verbális-elemző-szekvenciális gondolkodásmódjuk nem fejlődik megfelelően, de lemaradnak az iskolai tanulásban is.”²³ Még a kiemelkedően értelmes gyermekek is kisebb tudáshoz fognak jutni ingerszegény körülmények között. Ha szenzibilis időszakban nem tudnak kifejlődni egyes képességek, később ezek szinte behozhatatlanok lesznek, tovább növelik a lemaradást. Az iskola feladata is lenne, hogy ezeket a hiányokat pótolja, de ezeket leginkább csak erősíti. Ennek oka, hogy a közoktatás tevékenységrepertoárja igen szűk keretek között zajlik, tulajdonképpen a tanulmányi tevékenységre redukálódik. A nevelési folyamat ezáltal torzul, a személyiségfejlődés nem tud hatékonyan megvalósulni. A létrejövő alternatív iskolák felismerték a problémát, így intézményeikben a tevékenységek sokszínűségére törekednek²⁴ és az értelemorientált tanítást helyezik előtérbe. Az ezt követő szakemberek úgy vélik, hogy „legyenek bármilyen hiányosak a gyermek képességei vagy otthoni körülményei, úgy tekintenek rájuk, mint akik képesek hasznos tudást birtokolni. Ehhez az alternatív oktatási stratégiák mind ugyanazon technikából merítenek, például hangsúlyozzák a beszélgetést és annak fontosságát, hogy a gyermekek mind több olyan tevékenységben vehesse-

---

²⁰ 2011. évi Népszámlálás (2013). KSH, Budapest

²¹ GYARMATHY ÉVA (2010): *A Hátrányban az előny*. Budapest: Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ BÁBOSIK ISTVÁN (2000): A cigány tanulók oktatási-nevelési kirekesztődésének okai és a kirekesztődés megelőzésének lehetőségei. In: Balázs Sándor – Nagy Andor (szerk.) (2000): *Romapedagógiai elméleti és gyakorlati alapjai*. Budapest: Okker Kiadó

nek részt, amely a különböző készségekhez (írás, olvasás, matematikai feladatok megoldása) kapcsolódik.²⁵

Általánosságban azonban kijelenthető, hogy igen kevés gyermek részesül ilyen-fajta oktatásban, s hátrányos helyzetű gyermekek számára nem érhető el ez a szolgáltatás, hiszen ezek a magániskolák költségtérítések. Bár a szerényebb szocioökonómiai háttérű diákok szorulódnának rá ezekre a tanulási, tanítási módszerekre leginkább.

Az inkluzív környezet kialakítása azonban megteremtheti a közoktatásban a megfelelő miliót a hátrányos helyzetű tanulók számára is. Ez azonban a kooperatív tanítási módszer nélkül nem működik. A kooperatív tanulás szervezése pedig hasonlóan, mint az „inkluzív iskolai szolgáltatások oktatásszervezési kerete a heterogenitás alapelvein nyugszik. Tartalmi jellemzői között hangsúlyosan jelenik meg a kirekesztés elleni küzdelem, nyitott, befogadó légkör, az együttműködés valamennyi formája (tanár-tanár, diák-diák, diák-tanár, tanár-szülő viszonylatokban), a tevékenységorientált oktatási formák (illeszkedve a gyermekközpontú és alternatív pedagógiai gyakorlatokhoz), az egyéni képzési terven alapuló és egyéni szükségletekhez igazodó differenciált oktatás, a sokrétű értékelési módok alkalmazása és a hagyományos pedagógiai szerepek változása (tanár, diák, szülőszerep)”²⁶

Az intézményrendszerek megfelelő feltételrendszerrel rendelkeznek, ha megfelelő létszámú osztályokat alakítanak ki, ha a hátrányosabb helyzetű tanulók létszáma nem éri el a 30 %-ot. Fontos kritérium, hogy az iskola tárgyi felszereltsége megfelelő minőségű és mennyiségű legyen, és a pedagógusok megfelelő kompetenciákkal legyenek felvértezve a rosszabb szociális helyzetű diákok támogatása érdekében. Valamint fejlesztő pedagógusok, és pszichológus szakemberek segítsék a munkájukat.

A vizsgálat célja

A vizsgálat célja az elméleti háttér megismerése után, az interjúk segítségével feltérképezni a kiválasztott iskolák pedagógusainak attitűdjét. A pedagógusok nézőpontjai²⁷ helyeződtek tehát előtérbe, mert ők irányítják ugyanis a tanítási tevékenységet. Ezek az álláspontok az adott tanár tapasztalatain keresztül alakulnak ki, a szakirodalom három csoportba sorolja őket. „(1) személyes élettapasztalatok, melyek a gyermekkortól kezdve formálódnak, alakulásukban meghatározóak az egyén családi körülményei, neme, szocioökonómiai státusza, kulturális és földrajzi környezete; (2) a tanulói évekből származó élmények, pedagógusok példája és a velük kialakult kapcsolat; (3) a formális kép-

---

²⁵ MICHAEL S. KNAPP et. al (2007): *Hogyan tanítsuk hatékonyan a hátrányos helyzetű tanulókat?* Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhaszú Társaság, Budapest

²⁶ VARGA ARANKA (2006): *Kooperatív tanulás a szakképző intézményekben.* Budapest: Nemzeti Szakképzési Intézet

²⁷ Pedagógus nézőpont definíció: „A pedagógusok tapasztalatain alapuló, gyakorlati tevékenységeit irányító, illetve a gyakorlati tapasztalatok értelmezésében lényeges szerepet játszó pszichikus konstrukciókat nevezik tanári nézeteknek” In: FEJES JÓZSEF BALÁZS ÉS SZÜCS NORBERT (2013) [szerk.]: *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai.* Szeged, Belvedere Meridionale

zésből, illetve a gyakorlatból származó pedagógusi tudás. A források alapján világosan kirajzolódik, hogy jelentős egyéni különbségek létezhetnek, többek között a pedagógusi gyakorlathoz kötődő tapasztalatok különbözőségéből adódóan.²⁸

A vizsgálat hipotézise

A téma feldolgozása során az alábbi hipotézisek fogalmazódtak meg:

- 1) Alapvető feltételezésem az, hogy a dolgozatban vizsgált intézmények körében nem megfelelő a tanulási környezet a hátrányos (roma) gyerekek tanulásához.
- 2) Feltételezem továbbá azt is, hogy a vizsgált intézmények pedagógusai nem elégedettek az intézményi feltételrendszerrel, így az integrált oktatást sem látják megvalósíthatónak.
- 3) Feltételezem, hogy az általam vizsgált osztályok pedagógusai nem vettek részt olyan jellegű továbbképzésekben, melyek az integrált oktatás módszertani alapjait biztosította volna számukra
- 4) Feltételezem, hogy az általam vizsgált osztályok pedagógusai úgy gondolják, hogy nagyobb kihívás számukra egy cigány gyermek motiválása, mint egy nem roma tanulóé.

Hipotéziseimet a kapcsolódó szakirodalomból megismert dilemmák, és a tapasztalati úton szerzett ismeretek által állítottam össze. A felmerülő kérdések az elvégzett mélyinterjúk elemzésével lettek megválaszolva, alátámasztva, illetve elvetve.

A vizsgálati eredmények elemzése és értelmezése

A tanulmány során a pedagógusok nézőpontjai helyeződtek előtérbe. Ők irányítják ugyanis a tanítási tevékenységet. Ezek az álláspontok az adott tanár tapasztalatain keresztül alakulnak ki, a szakirodalom három csoportba sorolja őket. „(1) személyes élettapasztalatok, melyek a gyermekkortól kezdve formálódnak, alakulásukban meghatározóak az egyén családi körülményei, neme, szocioökonómiai státusza, kulturális és földrajzi környezete; (2) a tanulói évekből származó élmények, pedagógusok példája és a velük kialakult kapcsolat; (3) a formális képzésből, illetve a gyakorlatból származó pedagógusi tudás. A források alapján világosan kirajzolódik, hogy jelentős egyéni különbségek létezhetnek, többek között a pedagógusi gyakorlathoz kötődő tapasztalatok különbözőségéből adódóan.”²⁹

A vizsgálat interjúk mentén szeretne választ kapni a hipotézisekre. Az interjúkon minden résztvevő önként válaszolt, tizennégy pedagógus nézőpontja került lejegyzésre. Ez a munkafolyamat 2016 szeptemberétől két hónapon át tartott. Az interjúk különböző

---

²⁸ BERCZKY KRISZTINA – FEJES JÓZSEF (2013): Pedagógusok nézeteinek és tapasztalatainak vizsgálata egy deszegregációs intézkedéssel összefüggésben In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (2013)

²⁹ Uo.

helyszínen készültek, alkalmazkodva az interjúalanyok igényeihez. (a pedagógus munkahelyén, otthonában stb.) Az interjúhoz egy előzetesen összeállított és próbakérdéssel „lepróbált” kérdéssor segítette a munkát.

A minták 35-60 év közötti pedagógusok alkották, akik több éve voltak már jelen a tanári pályán. Mind a tizennégy pedagógus 6-12 év közötti diákokkal foglalkozik, leginkább az első négy osztály valamelyikében tanítanak. Nemek szerint 12 nő és 2 férfi vállalta az interjút, mely arra is lehetőséget adott, hogy lássuk, a tanári pálya elnöiesedése mérhető tényező. A megkérdezettek közül 13 fő főiskolai végzettséggel, egy pedig egyetemi diplomával rendelkezik. Az interjúk rögzítésre kerültek hangfelvevő készülékkel abban az esetben, ha ezt engedélyezte az adott pedagógus. A módszer segítségével gördülékenyebben tudtak megvalósulni a beszélgetések, utómunkában lett dokumentálva a dialógus. Akitől nem érkezett meghatalmazás, náluk a folyamatos jegyzetelés metódusa volt alkalmazva. Minden esetben négy szemközt voltak lebonyolítva a párbeszéddek. A dolgozatban névtelenül jelennek meg az idézetek az interjúalanyoktól. A két intézményben dolgozók azonban megkülönböztetésre kerülnek, (1-es vagy 2-es) az iskolán belül a pedagógusok különböző betűjelekkel lesznek jelölve. (A, B, C, stb.)

Makón találhatóak azok az intézmények, ahol az interjúk elkészültek. Ezen a településen születtem, így a kapcsolathálóm segítségével könnyebben tudtam elvégezni munkámat, mintha egy számomra ismeretlen községben/városban kezdeményeztem volna vizsgálatom. Mindkét iskola egyházi fenntartású, az egyik katolikus, a másik református. Az előbbi irányítását két éve vette át az egyház, míg az utóbbit már lassan egy évtizede vezeti. Azért ezeket az iskolákat választottam, mert közös bennük, hogy a makói Honvéd városrészhez közel találhatóak, ahol nagy létszámban (közel 90%-ban) roma/cigány származású emberek élnek, s a város egyik legszegényebb, és legalacsonyabb infrastruktúrával rendelkező része. (Nincs lebetonozva a járda, a házak legtöbbször hiányoznak a komfortok, nincs csatornarendszer.) Így a kiválasztott iskolákba magas a rosszabb szocioökonómias³⁰ háttérrel rendelkező diákok száma, és sok roma/cigány gyermek tanul az adott pedagógusok osztályaiban. Közös még az iskolákban, hogy évfolyamonként csak egy osztályt indítanak, s az osztálylétszámok is hasonlóan alakulnak (kb.: 18-25 fő). A tanintézmények környezetét tekintve nagy eltérés mutatkozik. A református iskola épülete újszerűbb, nagyobb felszereltséggel (több információs és kommunikációs technológiai eszközzel) rendelkezik. A katolikus intézmény kisebb területen fekszik, egy betonos kis udvara van. Míg a református iskola zöldesített területtel van ellátva, valamint egy kézilabdapálya is kiegészíti a létesítményt.

---

³⁰ „A szocioökonómiai státusz a tanulók családi háttérének komplex meghatározása. Elsősorban a szülők iskolai végzettségétől függ, ami a legtöbb esetben a családi háttér más jellemzőire is hatással van. A magasabb iskolai végzettségű szülők gyakrabban és hosszabban beszélgetnek a gyerekekkel, a hétköznapi életükben is több olyan esemény számít mindennapinak, ami az iskola által közvetített kultúrához közel áll. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők általában jobb anyagi körülményeket biztosítanak a gyermekük számára, több időt tölthetnek vele, többet olvasnak és pozitívabb attitűddel viszonyulnak az iskolához és a tanuláshoz, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők.” OLLÉ JÁNOS (2004): *Tanulók megismerésének módszerei*. Budapest: ELTE-TTK, Multimédiapedagógia

A. Az integrációs nevelés megvalósítása a vizsgálatban résztvevők véleménye alapján

Az integrációs nevelés megvalósulásának igen sok feltétele van. A legtöbbször a személyi (pl.: segítő szakemberek, mint a szociális munkás, pszichológus) és tárgyi feltételek (nincs elég eszköz, vagy nem megfelelő eszköz) hiánya okozza a problémát. A pedagógusok számára nehezítő tényező lehet, hogy milyen arányban van a hátrányos/halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya a jobb körülmények közül érkezőkkel szemben. Az integráció sikeres működését befolyásolja, hogy az iskola-szülő kapcsolata mennyire együttműködő, illetve, hogy meg lehet e határozni közös értékeket a családok és az intézmény között. Továbbá, hogy milyen fórumokat kezdeményez az iskola a szülők folyamatos tájékoztatására, nevelési tanácsadására, esetleg szülői klubok létrehozására.

1. Miként/Hogyan tudja elképzelni az integrációs nevelés megvalósulását?

„Szerencsés lenne, ha az osztály létszámának harmadánál nem lenne több hátrányos helyzetű tanuló, mert akkor lenne egy minta, elérendő cél a nehezebb helyzetben lévő gyerekek előtt.” (1/A, 51 éves pedagógus)

„Az osztály 30%-át ne haladja meg az integrált (hátrányos helyzetű, M.T.) gyerekek száma” (1/F, 53. éves pedagógus)

„Kiscsoportos oktatás keretén belül.(tudja elképzelni az integráció megvalósulását M.T.)

„Nagyon nagy a gyermekek lemaradása.” (1/C, 57 éves pedagógus)

„Szülők, gyermekek kölcsönös együttműködésével.” (2/F, 45 éves pedagógus)

„Ha nem csak az iskolák, pedagógusok lennének nyitottak, hanem a családi háttér is. Sokszor semmilyen segítséget sem kapunk. Zárkóztak. Nem igénylik még az ingyenes segítségnyújtást sem.”(1/E, 59 éves pedagógus)

„Az integrációs nevelésdifferenciálással, csoportmunkával megvalósítható, plusz olyan pályázatokkal, amelyek segítenek az eszközhiányt megoldani, olyan programokat biztosítanak, amelyekre a hátrányos helyzetű gyerekek is eljuthatnak.”(2/E, 37 éves pedagógus)

„Közös programok megszervezése, játszóházak építése, közös szakkörök.”(2/C, 48 éves pedagógus)

„Jól működik az integráció, ha van lehetőség arra, hogy az SNI-s és BTMN-es tanulókat megfelelő óraszámban fejlesztik. Sajnos ez anyagi okokból egyelőre csak részben valósul meg.”(2/A, 40 éves pedagógus)

„Differenciált óratervezés, változatosság, szituációs játékok.” (1/B, 53 éves pedagógus)

„Rengeteg türelem, empátia, tolerancia szükséges. Folyamatos, állandó differenciálás. Meg kell keresni azokat a területeket, ahol sikerélményhez tudjuk juttatni a nehezebben haladó tanulókat, hogy növelni tudjuk önbizalmukat és motiválhatóbbak legyenek.” (1/D 50 éves pedagógus)

Az integráció megvalósulását néhányan a családok pozitív hozzáállásán, az iskola-szülő között működő jó kapcsolatban látják. Illetve akadályozottságát annak hiányában. A legtöbb pedagógus a differenciálást jelölte ki, mint fő irányvonalat az integrált oktatás sikeres működéséhez. A csoportmunkák gyakori alkalmazását javasolják. A hátrányos helyzetű (ill. arra rászoruló) gyermekek a tanórán kívüli fejlesztését is támogatják. Szakemberek bevonását szorgalmazzák. A megkérdezett pedagógusok alapvetően a szakirodalmak által leírt módszereket találják alkalmasnak, ezeket a metódusokat kezdeménye-

zik is tanóráik alkalmával. A vizsgálatban résztvevők közül azonban csak három személy vett részt az elmúlt években differenciálással, hátrányos helyzetűek oktatásával, (hátránykompenzációval) vagy alternatív módszereket oktató (pl.: drámapedagógia) továbbképzésen. Több lehetőséget kellene biztosítani számukra, hogy ilyen képzéseken részt vehessenek, mert a folyamatosan változó világunkban nélkülözhetetlen, hogy a következő generációk érdeklődését is fel tudják fedezni, hozzájuk legközelebb álló módszerekkel tudják nevelni. A pedagógus hivatásban a folyamatos megújulás, a tanulva tanítás releváns jellemvonások. Természetesen minden intézmény más-más adottságokkal rendelkezik, így mindig az adott tanintézethez, és az ott tanuló gyermekekhez és szüleikhez kell adaptálódni.

B. Hátrányos helyzetű diákok a tanulócsoportba

„Azokban az országokban, amelyekben erős az összefüggés a családi háttér jellemzői és az eredmény között, ott a tanulási-tudásszerzési lehetőségekben nagy egyenlőtlenségek vannak, ami azt is jelenti, hogy az oktatási rendszer nem képes kiaknázni a tanulóknban rejlő potenciális lehetőségeket. A szociálisan hátrányos helyzetű diákok oktatási lehetőségeinek korlátozottsága nemcsak a méltányosság vonatkozásában problematikus, hanem hosszabb távon az egész társadalom szempontjából rendkívül káros következményekkel járhat. Ha a kedvezőtlen családi-társadalmi helyzetben nevelkedő diákok az oktatási rendszerből kilépve nem rendelkeznek a munkaerőpiac által értékelt kompetenciákkal és tudáskészlettel, valószínűleg magasabb szociális és egészségügyi költségeket generálnak, és kisebb részt képesek vállalni a közteherviselésből...Magyarországon nagyon erős a családi háttér és a teljesítmény közötti kapcsolat”- ezt a megállapítást olvashatjuk a 2012-es Programme for International Student of Assesment összefoglaló jelentésében. A Nyugat-Európai és Skandináv országokban az integráció előrehaladottabb az oktatási intézményekben. A szocioökonómiai háttér tehát kisebb mértékben befolyásolja az iskolai teljesítményt, mint hazánkban.

2. Az osztályában a hátrányos helyzetű tanulók hogyan teljesítenek a nem hátrányos helyzetű diákokhoz képest?

„Gyengébben teljesítenek, több közöttük az SNI-s tanuló. Házi feladataik gyakran hiányosak, az órákon a feladatvégzésnél több segítséget igényelnek. Nagyobb odafigyelést igényelnek” (2/G. 43 éves pedagógus)

„Gyengébben teljesítenek. Csak az iskolára támaszkodhatnak. Nagyon igénylik a pedagógus segítségét. A tanulás iránt motiválatlanok. Nehéz őket motiválni.”(2/D, 55 éves pedagógus)

„Következetes számonkéréssel, odafigyeléssel, segítséggel többségében képesek jól teljesíteni, de képességeiktől elmaradhatnak az eredményeik, az otthoni odafigyelés hiánya miatt.(2E37 éves pedagógus)

„Nagyon látszik a különbség, de nem a HHH-s, hanem az SNI-s tanulók tekintetében.”(2/A, 40 éves pedagógus)

„Kis, egymásra épülő lépésekkel, megértéssel, beszélgetéssel, szeretettel lehet együtt dolgozni.”

„Nagyobb odafigyelést igényelnek” (2/G. 43 éves pedagógus)

„Nem különíthető el a nem hátrányos helyzetű diákokhoz képest. A szociális helyzet nem befolyásolja a tudást”(2/C, 48 éves pedagógus)

„A kezdeti lemaradásokat igen nagy „munkával” próbáltuk behozni. Van olyan hátrányos helyzetű tanuló, akinél már egyáltalán nem tapasztalható „hátrány”. Azoknál, akiknél túl nagy volt a lemaradás, még több idő szükséges, és az apró lépéseknek, eredményeknek is örülni kell.”(1/D, 50 éves pedagógus)

„Hatékony integrációs pedagógiai gyakorlatot valósítunk meg. Nincs közöttük különbség.” (2/B,36 éves pedagógus)

Az interjúk során a pedagógusok a hátrányos helyzetű tanulók teljesítményét a jobb szociális háttérrel rendelkezőkével vetették össze. Ennek eredményeként azt állapította meg a pedagógusok többsége, hogy a hátrányosabb helyzetű tanulók gyengébben teljesítenek társaikhoz képest. Továbbá a hátrányos helyzetű diákokkal való bánásmódot is differenciáltan próbálják megoldani. Akadtak olyanok is, akik a sajátos nevelési igényű diákok teljesítményében látták a nagyobb problémát. Bár azt is megemlítették, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek között gyakrabban fordul elő az ún. SNI-s tanuló. Ugyanakkor voltak olyan válaszadók, akik úgy nyilatkoztak, hogy nem figyeltek meg iskolai teljesítményben különbséget a szociális háttér alapján, illetve ha mégis előfordult ilyesmi, azt tanítási módszereikkel leküzdötték.

C. Hátrányos helyzetű roma/cigány diákok a tanulócsoportban

A roma/cigány hátrányos/halmozottan hátrányos helyzetű tanulóknak a szegénységen túl, sok esetben meg kell küzdeniük kulturális különbségekkel is. A kisebbségből fakadó különbségek (pl.: más vagy két anyanyelv) egyéb egyenlőtlenségekhez vezethetnek a többségi társadalom egyéneivel szemben. Kutatások bizonyítják, (pl.: Réger, 2002)³¹ (pl.: Réger, 2002) hogy a roma és a nem roma gyermekek szocializációs modelljében van különbség, ugyanakkor ezeket a differenciákat az oktatási rendszer sokszor deficitként értelmezik. Számukra is meglehet tanítani a tananyagot, csak ehhez más módszertant kell találni, amely alkalmazkodik kompetenciájukhoz. A roma/cigány etnikum iskolai sikertelenségei a többségi társadalomban elfoglalt kedvezőtlen pozíciói, a kisebbségi jogok érvényesülésének hiánya, a gyermekek iskolai diszkriminációja és az iskolai oktatás méltányosságának alacsony mértéke miatt következik be.³²

3. A hátrányos helyzetű nem roma diákokhoz képest, hogyan teljesítenek a hátrányos helyzetű roma tanulói?

---

³¹ RÉGER ZITA (2002): *Cigány gyermekvilág. Olvasókönyv a cigány gyermekfoklóról*. L'Harmattan Kiadó, Budapest Letöltés helye és ideje: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/cigany-gyermekvilag/index.html> 2016.11.12.

³² Cs. CZACHESZ ERZSÉBET – RADÓ PÉTER (2003): *Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények*. In: *Jelentés a magyar közoktatásról*. Országos Közoktatási Intézet. Budapest Letöltés helye és ideje: <http://mek.oszk.hu/01300/01399/html/egyenlotlensegek.html> 2016.10.27.

„Nem látom sikertelennek a roma tanulókat, alsó tagozatban nem sikertelenek.” (2/H, 38 éves pedagógus)

„Nem törvényszerű az iskolai sikertelenség. A sikertelenség oka nem feltétlenül csak a roma származás. Elsősorban a nem megfelelő szülői, családi háttérben a nem következetes nevelésben, példamutatásban keresendő az alapvető ok. Ezt az iskola, a pedagógusok nem tudják a család pótolni.” (1/D, 50 éves pedagógus)

„A pedagógus nem ismeri a szociális háttérét. Külsőre ítélkezünk, nem a tudás alapján. Rossz magatartása alapján ítéljük meg a tudását. (2C, 48 éves pedagógus)

„Ebben az osztályban a roma hátrányos helyzetűek talán még jobban is teljesítenek, mint a roma társaik.” (1/A, 51 éves pedagógus)

„Lényegtelen, hogy roma vagy nem roma. Az otthonról hozott minta, az a közeg, amibe a gyerekek szocializálódtak meghatározó.” (2/E, 37 éves pedagógus)

„Gyengébben teljesítenek, több közöttük az SNI-s tanuló. Házi feladataik gyakran hiányosak, az órákon a feladatvégzésnél több segítséget igényelnek.” (2/G, 43 éves pedagógus)

„Gyengébben teljesítenek. Csak az iskolára támaszkodhatnak. Nagyon igénylik a pedagógus segítségét. A tanulás iránt motiválatlanok. Nehéz őket motiválni.” (2/D, 55 éves pedagógus)

„Következetes számonkéréssel, odafigyeléssel, segítséggel többségében képesek jól teljesíteni, de képességeiktől elmaradhatnak az eredményeik, az otthoni odafigyelés hiánya miatt. (2E37 éves pedagógus)

„Szerintem gyengébben. Hiányzik a szülői, családi motiváltságuk. Egyedül nagyon nehezen tudnak kitörni helyzetükből. Nem tudnak szocializálódni, vagy legalább is nehezen. (2/D 55 éves pedagógus)

„Alul teljesítenek. Ennek oka a rendkívül sivár környezet és a szülők tanulatlansága. A szülők semmiben sem tudják segíteni a gyermeküket.” (1/B, 53 éves pedagógus)

„A sivár, ingerszegény környezet. A szülők tudatlansága, segíteni nem akarása és nem tudása. Sokszor a roma gyerekek és szülők nem képesek integrálódni, mert nem is akarnak. Nagyon nehéz feladat. Mi is csak próbálkozunk. (1/B, 53 éves pedagógus)

„A tanulók iskolai sikertelenségének oka lehet, ha a szülő nem érdeklődik gyermeke tanulmányi eredményei felől. Ha nem érték a tudás a családban. Sokat hiányzik az iskolából. Nem pótolja a lemaradást.” (2/F, 45 éves pedagógus)

„Addig amíg azt látja a családjában, hogy minden nélkül is lehet érvényesülni. Nincs meg a következetesség, a fegyelem vele szemben, nem fog változni semmi. (1/C, 57 éves pedagógus)

Megosztott a vélemény a pedagógusok körében a roma/cigány gyermekek és nem roma/cigány társaik teljesítményének megítélésében. A megkérdezett pedagógus egyik része nem lát különbséget a két csoport között. Úgy gondolják, hogy a származás nem befolyásolja a tanulmányokat. A fent olvasott idézetekből azonban az is egyértelműen kitűnik, hogy sok pedagógus nem tudta leküzdeni sztereotípiáit, illetve rossz tapasztalatait. Alapvető problémának a vizsgálatban résztvevők a szülő-iskola kapcsolatát jelölték meg, illetve a roma/cigány gyermekek nyelvi hátrányait.

D. A pedagógusok módszerei a felzárkózáshoz

Az integrált oktatás egyik alapvető célkitűzése, hogy a kooperatív tanulás módszertanát alkalmazza a tanítási órákon. A csoportfeladatok során a gyerekeknek több alkalmuk van

interakcióba lépni egymással, mint a frontális tanítás során. A pedagógusok további feladata, hogy differenciáltan oktassanak, hiszen a gyermekek nem egyforma előzetes tudással rendelkeznek. A fejlesztő szakemberek bevonása is nélkülözhetetlen egyes diákok esetében. (Fel kell ismerni, hogy lemaradás van egy bizonyos területen, és megfelelő segítséget kell nyújtani.) Ezeknek a metódusoknak az alkalmazása azonban kihívás lehet azoknak a pedagógusoknak, akik ilyen jellegű továbbképzésekben nem vettek részt, illetve régóta a pályán vannak, és módszereik elavultak, a mai „Z” generáció számára nem feldolgozhatóak.

4. Milyen akcióterveket, stratégiákat alkalmaz munkája során a hátrányos helyzetű gyermekek felzárkózása érdekében?

„Differenciált, csoportos munkaformákat alkalmazok a tanítási óráimon. Minden alkalmat megragadok, hogy a fejletlen képességeiket fejlesszem a tanórákon is. Igyekszem családjukat minél jobban megismerni, megpróbálom elfogadtatni magam a szülőkkel.” (1/A, 51 éves pedagógus)

„Játékos figyelemfelkeltés. Beszédfejlesztés, kifejezőképesség fejlesztése. Szókincsfejlesztés. Szövegértés.” (1/E, 59 éves pedagógus)

„Egyéni bánásmód, differenciált tanítási módszerek, szülőkkel való beszélgetés.” (1/F, 53 éves pedagógus)

„Rendeteg időt fordítunk a kiscsoportos, illetve egyéni felzárkóztatására, ahol a gyerekek képesek jobban megnyitni, elmondani problémáikat, nehézségeiket. Nagy hangsúlyt fektetünk a közösségépítésre, hogy megtanulják a gyerekek egymást elfogadni, segítsék egymást a hibák kijavításában, toleránsabbak legyenek társaikkal.” (1/D, 50 éves pedagógus)

„Differenciált óratervezés, játékoság, dicséret, motiváció.” (1/B, 53 éves pedagógus)

„Sokat foglalkozom velük, személyre szóló feladatokat kapnak. Az adok-kapok elvét alkalmazom. Szigorú vagyok, de a jutalom soha nem marad el. (dicséret, érdemjegy, matrica)” (1/C, 57 éves pedagógus)

„Minden gyerekhez megtalálható a célravezető út: a problémák megbeszélése mellett a dicséret, elismerés kiemelten fontos. Mindenki jó valamiben és ezt kell megtalálni. A csoportmunka révén megtapasztalják egymás segítségét. Toleranciára nevelés.” (2/E, 37 éves pedagógus)

„Differenciálás, sok magyarázat, szeretet, odafigyelés, változatos tanítási módszerek. Pályázatok megragadása. Gazdasági segítség, a lehetőségek megragadása. (2/D, 55 éves pedagógus)

A pedagógusok egységesen a differenciált nevelésben, a kis csoportos foglalkoztatásban, és az egyéni fejlesztésben látják az integráció sikerességének a kulcsát. Ezeknek a tanítási technikáknak a felhasználásának rendszerességéről és minőségéről nem kapunk képet jelenlegi vizsgálatunkban. Az azonban egyértelmű, hogy nem minden oktatási intézményben képesek ezeket a metódusokat megfelelően alkalmazni, a tárgyi-anyagi feltételek és a speciális szakemberek hiánya miatt. Léteznek olyan pedagógiai rendszerek, melyeket pont a hátránykompenzáció érdekében jöttek létre, (pl.: kooperatív tanulási módszer, lépésről-lépésre program, stb.) de ezek előfordulása is szórványos.

E. A pedagógusok szükségletei a hatékonyabb felzárkózás elősegítésében

A hatékony felzárkózás alapvető feltétele az iskola megfelelő tanulási környezete, mely a gyermek centrikus légkört, tevékenységorientált oktatási formákat, az egyéni bánásmódot, befogadó közösséget (stb.) foglalja magába. Az együttműködő kapcsolatok nélkül (pl. szülő-pedagógus, diák-pedagógus) az integrált oktatás nem tud megvalósulni. Fontos még a megfelelő szakemberek jelenléte az intézményben. (fejlesztők, pszichológusok) Valamint előrelépés lenne, ha az iskolákban pedagógiai asszisztensek segítenék a tanítási folyamatokat. A magas osztálylétszámokból kifolyólag ugyanis egy-egy gyermekre kevesebb figyelem jut.

5. Mire lenne szüksége, hogy hatékonyabban tudja a hátrányos/halmozottan hátrányos roma /cigány diákok felzárkózását elősegíteni?

„A társadalom és a szülők gondolkodásának a megváltoztatására lenne szükségem. A felzárkózást a szülei felzárkóztatásával és mentalitásuk megváltoztatásával lehetne elősegíteni.” (1/A, 51 éves pedagógus)

„Szülői segítség, otthoni tanulás, szülői következetesség” (1/F, 53 éves pedagógus)

„Úgy gondolom, hogy a lehetőségekhez képest minden segítséget megkapunk. A társadalmi különbségeket nem lehet megváltoztatni. A felnőttek, a szülők értékrendje, életfelfogása sok esetben meghatározó, de ezen sajnos mi nem tudunk változtatni.” (1/D, 50 éves pedagógus)

„A szülők látásmódjának a megváltoztatása. Sajnos a szülők támogatása nélkül nem sok lehetőséget látok. A szülőknek- sajnos-minden mindegy.” (1/B, 53 éves pedagógus)

„Sokszor a roma gyerekek és szülők nem képesek integrálódni, mert nem is akarnak. Nagyon nehéz feladat. Mi is csak próbálkozunk.” (1/B, 53 éves pedagógus)

„Nem a szegénység a probléma. Régen is voltak szegény emberek, de azt akarták, hogy a gyermekeik náluk többre vigyék. A pedagógus szava sokat jelentett számunkra. Ma mindenért támadnak és arra fogják, hogy azért hibáztatjuk őket, mert cigányok. Vannak szülők, akik úgy oldják meg a gyermeknevelést, hogy hét közben iskolában van a gyerek, hétvégén elküldi a mamához. pl.: Azért nem ér rá a gyerekkel foglalkozni, mert sok gyerek van. Kinek szülte a gyermekét? Nekem? Én annyit vállalta, amennyit felelősséggel fel tudtam nevelni.” (1/C, 57 éves pedagógus)

„Az iskolai munka mellett, az otthoni felkészülés is fontos lenne. A kötelező házi feladatok elkészítése mellett több gyakorlásra.” (2/G, 43 éves pedagógus)

„Annak kellene megadni a lehetőséget, hogy kevesebb tananyagot tanítanak meg. Az alapokat jól megerősíteni. Olyan ismereteket tanítani velük, amit otthon nem tanulhatunk meg.” (1/C, 57 éves pedagógus)

„pedagógiai asszisztens” (2/E, 37 éves pedagógus)

„Időre, az adminisztratív feladatok csökkentésére.” (2/B, 36 éves pedagógus)

„Differenciálás, sok magyarázat, szeretet, odafigyelés, változatos tanítási módszerek. Pályázatok megragadása. Gazdasági segítség, a lehetőségek megragadása. (2/D, 55 éves pedagógus)

„Gazdasági, kulturális segítség. Tanulási, tanítási stratégiák kidolgozása.” (2/D, 55 éves pedagógus)

„Szerintem elsősorban nem integrálni kellene őket, hanem elfogadni kultúrájukat, identitásukat.” (2/D, 55 éves pedagógus)

„A tárgyi feltételek adottak az iskolában. Ahhoz, hogy az integráció a gyerekeknek, a szülőknek és a pedagógusoknak is szorosan együtt kell működnie. (2/G, 43 éves pedagógus)

„A kultúra hatékonyabb megismerése. Ez viszont nagyon nehezen megy. Zárt közösséget alkotnak. Kevesen fogadják el a segítséget. A szülő azonnal támad.” (1/E, 59 éves pedagógus)

„Az iskolában van lehetőség a felzárkóztatásra, pszichológus segítségét lehet kérni, több alkalommal viszem őket korrepetálásra. (2/G, 43 éves pedagógus)

„Szerintem a mi iskolánkban megoldott a probléma” (2/H, 38 éves pedagógus)

„Hátrányos helyzetnek én csak a felszerelésük hiányosságát tapasztalom (egyes gyerekeknél), ezt szerencsére ebben az iskolában meg tudjuk oldani, pótoljuk a hiányokat. (2/A, 40 éves pedagógus)

A megkérdezett pedagógusok nagy arányban a családi hátteret, a szülők hozzáállását sorolták a legnagyobb nehézségek közé a roma/cigány gyermekek felzárkózását illetően. A családi háttér a vizsgáltak szerint nagy mértékben befolyásolja a gyermekek iskolai előmenetelét, legtöbbször kiláthatatlannak látják a pedagógus-szülő kapcsolat rendezését. Másik nézőpont szerint az oktatáspolitikán, a tananyagon, a tanítási módszereken kellene változtatni ahhoz, hogy hatékonyabb legyen a felzárkózás. Szakmai segítségre, pl.: pedagógiai asszisztensre és kevesebb adminisztrációs feladatra lenne szükség. A vizsgált pedagógusok körében néhányan úgy látták, hogy a probléma gyökere abban van, hogy a kulturális különbségeket nem ismerik a pedagógusok. Véleményük szerint a roma/cigány értékrend felderítésére és tiszteletben tartására kellene fókuszálni. Közülük többen megoldottnak látják a dilemmát saját intézményükben, valakik azonban nyíltan vállalták ezen a téren hiányosságaikat.

A vizsgálat eredményeként megállapítható tehát, hogy a megkérdezett pedagógusok összességében úgy látták, hogy a hátrányos helyzetű tanulók gyengébb teljesítményt nyújtanak, a jobb szocioökonómiai háttérrel rendelkező diákokhoz képest.

A roma/cigány hátrányos helyzetű tanulók és nem roma/cigány diákok iskolai eredményeinek összevetése során azonban igen megosztó vélemények születtek. Néhány pedagógus úgy gondolta, hogy a kulturális különbségek befolyásolják az iskolai előmenetelt. Ők leginkább a nem megfelelő szülő-pedagógus kapcsolatot emelték ki a probléma forrásának. Mások nem láttak különbséget, szerintük a származás nem befolyásolja az iskolai előmenetelt. A vizsgált személyek munkájuk során alkalmazzák a csoportfoglalkozást, fejlesztő pedagógusok bevonását, felzárkóztató foglalkozások szervezését. Többségében azonban úgy gondolják, hogy a sok adminisztrációs feladat, és a túl nagy lexikális tudást elváró tananyag miatt kevesebb idejük jut a megfelelő metódusok használatára. Valamint szorgalmaznák a pedagógiai asszisztensek alkalmazását intézményükben. A szülőkkel való gyakoribb kapcsolattartást, a velük való kommunikációs fórumok létrehozása, a szorosabb együttműködés előrelendíthetné az adott iskolákban az integráció sikeresebb megvalósulását.

Összegzés

A vizsgálatban szereplő pedagógusok közül túlnyomóan úgy gondolták, hogy nehezebben tudnak hátránykompenzációt megvalósítani a roma/cigány tanulók körében, mint a nem roma/cigány társaikéban. Leginkább azt az indokot jelölték meg, hogy a roma/cigány származású szülők kisebb érdeklődést mutatnak a gyermekek tanulmányainak nyomon követésében, nehezebben tudják a kommunikációit fenntartani a pedagógusokkal. A szülőértekezleten is rendszertelenebbül jelennek meg. A roma/cigány tanulók tanulási motivációját alacsonyabbnak ítélték meg, mint a hasonló szocioökonómiai háttérrel rendelkező nem roma/cigány diákokét.

Természetesen messzemenő következtetést nem lehet levonni a tanulmányból, hiszen nem volt reprezentatív kutatás, már csak a minta elemszámát illetően sem. Hasznossága viszont abban rejlik, hogy felhívja a figyelmet a hátrányos helyzetűek oktatáson belüli egyenlőtlenségére. Továbbá a vizsgálatban résztvevők és a tanulmányt megismerők érzékenyítése is kitűzött cél volt.

A hazai romák/cigányok integrálásában az iskoláztatás igen releváns tényező. A létrehozott tanoda programok, és roma szakkollégiumok elősegítik a roma/cigány etnikum értelmiségi csoportjának kialakulását. Egy olyan rétegre van szükség, akik tudják és akarják is képviselni a romák/cigányok érdekeit, akár politikai szinten is. Az oktatási innovációk alkalmazása mérvadó, ugyanis elősegíti a többi szakpolitikában (foglalkoztatás, lakhatás, egészségügy) való fejlődési lehetőséget is.

A romák sikeres társadalmi inklúzióját, úgy lehetne megteremteni, ha ennek érdekében az egész társadalom egy szemléletváltáson menne keresztül. Ehhez kiváló eszköz lenne például a média. „A sajtószabadság számos negatív tapasztalatot hozott a roma közösség számára. A függetlenné váló kereskedelmi és közmédia még ma sem nyújt lehetőséget a romáknak arra, hogy életüket érintő tényeket, véleményeket naprakészen megjelenítsék. Ezenkívül a többségi társadalom sem találkozhat megbízható adatokkal a romákkal kapcsolatban.”³³ A romák/cigányok médiaképe egy igen szűk sztereotípiarepertoár keretei közé szorulnak. A negatívumokat túlhangsúlyozzák, a pozitív híreket pedig nem reklámozzák. Nagy jelentőséggel bírna, ha ezeken a dolgokon változtatni tudnánk, mivel a média nem csak tájékoztatója, hordozója, de befolyásolója is a társadalmi kép (ill. önkép) kialakításának.

---

³³ JANICSÁK SZILVIA (2008): *Tabutémák a médiában. Romák a médiában*. Letöltés helye és ideje: <http://docplayer.hu/800425-Tabutemak-a-mediaban-romak-a-mediaban.html> 2016.10.26.

Felhasznált irodalom

- BÁBOSIK ISTVÁN (2000): *A cigány tanulók oktatási-nevelési kirekesztődésének okai és a kirekesztődés megelőzésének lehetőségei*. In: Balázs Sándor- Nagy Andor (szerk.) (2000): *Romapedagógiai elméleti és gyakorlati alapjai*. Okker Kiadó Budapest
- BERECZKY KRISZTINA – FEJES JÓZSEF (2013): *Pedagógusok nézeteinek és tapasztalatainak vizsgálata egy deszegregációs intézkedéssel összefüggésben*. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai*. Szeged, Belvedere Meridionale
- CS. CZACHESZ ERZSÉBET – RADÓ PÉTER (2003): *Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények*. In: Jelentés a magyar közoktatásról. Országos Közoktatási Intézet. Budapest Letöltés helye és ideje: <http://mek.oszk.hu/01300/01399/html/egyenlotlensegek.html> 2016.10.27.
- CSÁNYI YVONNE – KERESZTY ZSUZSA (2009): *Inklúziós tanterv és útmutató a Magyarországi pedagógusképzés számára*. Szociális és Munkaügyi Minisztérium. Budapest
- FORRAY R. KATALIN – HEGEDŰS T. ANDRÁS (1985): *Az együttélés rejtett szabályai. Egy cigány csoport sikerének mértéke és ára egy iskolában*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest
- HERMANN ZOLTÁN – HORN DÁNIEL (2004): *A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának finanszírozási módszerei*. In: Németh Szilvia (szerk.): *Esély az együttnevelésre*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest
- HÍVES TAMÁS (2005): *A hátrányos helyzet aspektusai*. In: Fehérvári Anikó-Tomasz Gábor [szerk.] (2005): *Kudarckok és megoldások-iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Oktatási kutató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- GYARMATHY ÉVA (2010): *Hátrányban az előny*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest
- KENDE ÁGNES (2001): *A kudarcok okai*. In: Andor Mihály (szerk.): *Iskolakultúra: Romák és oktatás*. Molnár Nyomda és Kiadó KFT, Pécs. Letöltés helye és ideje: <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/Rom%20E1k%20E9s%20oktat%20E1s.pdf> 2016.10.20.
- KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR (1996): *Cigány tanulók az általános iskolában – helyzetfelmérés és egy cigány oktatási koncepció vázlat*. Educatio Füzetek 3. Budapest
- Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra*
- MICHAEL S. KNAPP (et. al, 2007): *Hogyan tanítsuk hatékonyan a hátrányos helyzetű tanulókat?* Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság, Budapest

- NAGY MÁRTA (2011): A hátrányos helyzet fogalom-meghatározásai, 2011 Letöltés helye és ideje: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/20100019_Specialis_andragogia/ch07.html 2016.10.26.
- OLLÉ JÁNOS (2004): *Tanulók megismerésének módszerei*. ELTE-TTK Multimédia-pedagógia, Budapest
- RÉGER ZITA (2002): *Cigány gyermekvilág. Olvasókönyv a cigány gyermekfolklorból*. Letöltés helye és ideje: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/cigany-gyermekvilag/index.html> 2016.11.12.
- VARGA ARANKA (2006): *Kooperatív tanulás a szakképző intézményekben*. Budapest: Nemzeti Szakképzési Intézet
- VARGA ARANKA (2015): *Az inklúzió szemlélete és gyakorlat*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsész tudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Romológiai és Nevelésszociológiai Tanszék, Wlislócki Henrik Szakkollégium, Pécs
2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS (2013). KSH, Budapest

PAKAI KAROLINA

A Magyarországon élő menekültek integrációs esélyei a munka világában

Bevezetés

A nemzetközi migráció, az egyes államok migrációpolitikája, illetve az állampolgárok befogadási készsége vagy éppen elutasító attitűdje rengeteg kutatásnak ad színteret. Évről évre újabb és újabb eredmények látnak napvilágot, hiszen az egész világon szinte mindenkit foglalkoztat ez a téma, és az aktualitása is egyre jelentősebb.

Két jelentős ága van a migrációkutatásoknak: a biztonságpolitikai és az integrációs politikai témájú kutatások. Kutatásomban a menekültek integrációját vizsgáltam magyarországi viszonylatban, méghozzá a foglalkoztatás szempontjából, ami igencsak sarkalatos téma a beilleszkedést tekintően. Hiszen számtalanszor hallhattuk azt a híradásokban, hogy a rosszul integrálódott, nehéz anyagi körülmények között élő, peremhelyezeten lévő külföldiek követtek el valamilyen bűntényt, rendbontást. Ezért úgy gondolom mindenképpen érdemes jobban is megvizsgálni, hogy Magyarországon milyen beilleszkedést és esélyegyenlőséget segítő, prevenciós eszközök vannak, és azok hogyan működnek a mindennapokban.

*A migrációról*³⁴

Az utóbbi éveket tekintve igencsak előtérbe került a migráció témája. Pedig a migráció egyidős az emberiséggel, hiszen a vándorlás, a helyváltoztatás a kezdetektől fogva az emberek életben maradásához nélkülözhetetlennek számító jelenség. Vagyis a tartózkodási hely ideiglenes vagy esetlegesen végleges megváltoztatása emberi szükséglet, melynek motiváló tényezője mindenekelőtt az egyéni életminőség javítása. Ez pedig egy nagyon fontos reakció a társadalom jelen helyzetére, hiszen azt üzeni, hogy az egyénnek ott ahol éppen van, él, tanul, dolgozik valamiért nem jó, és arra kényszerül, hogy elhagyja a hazáját, ami bármilyen rossz is, nagy vállalkozás. A legtöbb ember már csak akkor szánja rá magát, ha szilárd meggyőződése van arról, hogy ahová megy, az jobb lesz neki.³⁵

Maga a migráció, mint társadalmi jelenség, értéksemleges kifejezés, mivel vannak egyértelműen pozitív (népességfogyással és a gazdaság élénkítésével kapcsolatos hatások) és negatív oldalai (emberkereskedelem fellendülése, „ellátórendszer-turizmus”) is. Továbbá nehezíti a róla való kommunikációt az, hogy napjainkban akár egy csoporton belül is vegyes migrációról beszélhetünk, azaz egyaránt vannak olyanok, akik gazdasági cézzal jöttek, de politikai okokból, háborús környezetből érkezettek is. Ez igencsak megnehezíti a megítélésüket a társadalom, de a jogalkotók számára is. Ördög István szerint nem csupán a hírek bulvár kategóriájában megjelenő cik-

³⁴ HAUZINGER ZOLTÁN – HEGEDŰS JUDIT – KLENNER ZOLTÁN: *A migráció elmélete*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, 2014. 5-6.

³⁵ NAGY BOLDIZSÁR: *A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltoztatástól az Európai Unióba lépésig*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2014. 41.

kek, hanem gyakorta menekültüggyel évek óta foglalkozó szakemberek nyilatkozatai is zavarba ejtően ellentmondásosak. És a negatív felhangot csak erősíti, hogy gyakran a média is a félelmet vagy a megbotránkoztatást keltő incidensekre fókuszál, mellyel egy torz képet alakít ki, ahelyett, hogy objektív képet kapnánk arról, ami körülöttünk folyik. Rengeteg civil szervezet dolgozik azért, hogy ezekkel a torzításokkal szembe szálljon, és csökkentse az emberekben kialakuló előítéleteket, de gyakran már csak arra jut energiája, hogy a köztudatban elterjedt téves állításokat helyén kezelje és az esetleges támadásokat visszaverje (pl.: a menekültek nem terroristák/bűnözők; a menekültek nem azért jönnek, hogy elvegyék előlünk a munkahelyeket... stb.).³⁶

II.1. Magyarország, mint bevándorlási célszág³⁷

Magyarország az elmúlt évszázadban inkább kibocsátó, mint befogadó ország volt, különösképp a rendszerváltást megelőző időszakban, bár a határok szigorú őrzése és restriktív útlevélpolitika miatt ez sem öltött tömeges méreteket. Mi több, a 60-as évek végén kezdődő gazdasági reformok és a kommunista blokk többi országához képest kedvezőnek mondható gazdasági helyzet miatt is mérsékelt maradt. Csak az 1956-os forradalom és szabadságharc tekinthető kivételnek, amikor mindössze hét hét alatt 176 ezer ember hagyta el az országot.³⁸ Ez csaknem a fele a második világháború vége és a rendszerváltás közti időszakban külföldre menekülő 370 ezer embernek. Meglepő tény, hogy ugyanebben az időszakban 150 ezer külföldi érkezett és telepedett is le Magyarországon, miután az ország nem volt hermetikusan elzárva a bevándorlók elől.³⁹ Egy 2012-ben végzett, Budapesten élő, és az Európai Unió kívüli államokban született migránsok körében végzett kérdőíves adatfelvétel megkérdezettjeinek közel 10 százaléka 1970 előtt, további 15 százaléka pedig 1970 és 1989 között érkezett Magyarországra, amiből szintén arra következtethetünk, hogy a rendszerváltást megelőző évtizedekben is érkeztek Magyarországra bevándorlók, noha a bevándorlás mértéke messze elmaradt az 1989 után tapasztaltaktól.⁴⁰ Az 1970 után érkezettek túlnyomó részben határon túli magyarok voltak, de nem szabad elfelejteni az 1920-as trianoni határhúzás után a határon túlra került magyarok az anyaországba való visszaáramlását sem. Ezen kívül még egy nagy bevándorlási hullámról érdemes szót ejteni, mégpedig az 1949-es görög polgárháború kommunista veszteseinek tömeges és kényszerített kivándorlását, mikor véletlenszerűen osztották el őket a kelet-európai szocialista országok valamelyikében, így Magyarországon is.

A rendszerváltást követően változást következett be a migrációs trendet illetően és új bevándorló csoportok érkeztek hazánkba. Eleinte kínaiak, majd a 2000-es évek körül törökök, valamint különböző arab és afrikai országokból jöttek, de számuk korántsem haladta meg a határon túli magyarok korábban tapasztalt nagymértékű betelepődését. A másik fontos különbség pedig, hogy ők elsősorban Nyugatra tartottak és Magyarországot csak tranzit-

³⁶ ÖRDÖG ISTVÁN (2013.): *Menekültügyi mítoszok, féligazságok*, Fundamentum, 2013. 2. szám

³⁷ SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI (2012.): *Abena, Sára, Chen, és Ali esélyei Magyarországon*, Budapest, TÁRKI

³⁸ HABLICSEK LÁSZLÓ – ILLÉS SÁNDOR (2007.): *Az 1956-os népvándorlás népességi hatásai*, Statisztikai Szemle, 85. évfolyam, 2. szám, 2007.

³⁹ SÁROSI ANNAMÁRIA – TÓTH PÁL PÉTER (2009.): *Mérési lehetőségek a nemzetközi vándorlásstatisztikában*, Statisztikai Szemle, 87. évfolyam, 7-8. szám

⁴⁰ KOVÁTS ANDRÁS (2014.) – *Migrációs helyzetkép Magyarországon*, In: TARRÓSY ISTVÁN – GLIED VIKTOR – VÖRÖS ZOLTÁN: *Migrációs tendenciák napjainkban – A 21. század migrációs folyamatainak tanulmányozásához*, Pécs, IDR Republikon

országoknak tekintették. Habár számuk az elmúlt két évtizedben jelentősen nőtt, mondhatni a 2000-es évek végére megduplázódott, a lakosságnak továbbra is csak 1-2 %-át tették ki, így arányuk az EU országai között a legalacsonyabb. Továbbá nagy részük határon túli magyar, így integrációjuk sem igényelt különösebb erőfeszítést.

II.2. Statisztikai adatok

Az 1. számú táblázatból kiolvasható, hogy évről évre hogyan növekedett a külföldiek száma Magyarországon, illetve a nemzetiségek aránya hogyan alakul. Az Európából érkező külföldieket az ázsiai országokból érkezők követik a sorban. Ha arányait tekintjük 2016-ban több mint kétszer annyian 2011-hez képest. Az afrikai származású külföldiek száma is látványosan nőtt, majdnem ötszörösére a 15 éves periódusban. Ha a területi elhelyezkedésüket nézzük, a fővárosban magas a külföldiek aránya minden időszakban, de ez is nőtt az évek alatt. Míg 2001-ben 35%-uk élt Budapesten, 2016. január 1-jére már csaknem fele arányban.

1. táblázat: Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok⁴¹

Év		Magyarország, fő	Budapest, fő
2001.	összesen	110028	39200
	Európa	93197	27690
	Ázsia	12603	9321
	Amerika	2488	1302
	Afrika	1233	641
	Egyéb/ismeretlen	507	246
2002.		116429	43857
2003.		115888	43216
2004.		130109	48682
2005.		142153	54251
2006.		154430	66025
2007.		166030	69918
2008.		174697	74344
2009.		184358	79994
2010.		197819	82174
2011.		206909	84134
2012.		143361	61096
2013.		141357	60535
2014.		140536	61219
2015.		145968	67253
2016.	összesen	156606	72136
	Európa	105825	37610
	Ázsia	39238	27987
	Amerika	5408	3262
	Afrika	5513	2924
	Egyéb/ismeretlen	622	353

Forrás: KSH Statinfo

⁴¹ Az adott év január 1-jén Magyarországon engedéllyel tartózkodó külföldi állampolgárok adatai

Az úgynevezett nagy menekülthullám 2015-ben érte el hazánkat. A menedékkérőket a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) Menekültügyi Információs Rendszere (MIR) regisztrálja. Az alábbi táblázatban a hivatal statisztikai adatait szeretném ismertetni a 2013-2015-ös évre vonatkozólag 2016 első félévével bezárólag, abból a célból, hogy könnyebb legyen elképzelni milyen változások történtek hazánkban az elmúlt pár évben.

2. táblázat: A menekülthullám számokban 2013-2016 között

		2013.	2014.	2015.	2016. I félév
Regisztrált menedékkérők száma összesen		18 900	42 777	177 135	22 491
állampolgárság szerint	koszovói	6 212	21 453	24 799	NA
	afgán	2 328	8 796	46 055	8 380
	szíriai	977	6 857	65 540	3 389
	palesztin	224	875	NA	NA
	iraki	63	497	8 857	2 488
	pakisztáni	3 081	401	15 942	3 392
	iráni	61	268	NA	1 084
	nigériai	455	257	NA	NA
	bangladesi	679	252	3 543	NA
	kubai	32	209	NA	NA
	marokkói	NA	NA	NA	864
	algériai	NA	NA	NA	510
egyéb	4788	2912	12 399	2 384	
Menekültügyi hatóság által meghozott döntések					
	menekültként elismerés	173	240	146	87
	oltalmazottként elismerés	183	236	356	165
	visszaküldés tilalmának önálló megállapítása	4	27	6	6
	megszüntetés	11 339	23 406	152 260	39 656
	elutasítás	4 185	4 553	2 917	1 772
	folyamatban lévő eljárás (adott év december 31-én)	1 886	15 685	36 694	9 665 (az adott év június 30-án)

Forrás: Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal

II.3. Magyarország migrációs politikája⁴²

Magyarország migrációs politikáját a Belügyi Alap, azon belül a Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alap (MMIA) tartalmazza. Ez a 2014-2020 közötti időszakot írja le, mely időszak alatt a Migrációs Stratégia szerint Magyarország három szakterületen kíván előrelépést elérni:

- A befogadási feltételek és a menekültügyi eljárások fejlesztése.
- A legálisan Magyarországon tartózkodó külföldiek társadalmi integrációja, illetve a magyar társadalom befogadó attitűdjének növelése.
- Az illegális migrációs elleni hatékony fellépés a hatékony és fenntartható (önkéntes) visszatérés biztosításával.

A Kormány 1698/2013. (X. 4.) Kormányhatározatával fogadta el ezt a stratégiát, mely magába foglalja a migráció és a stratégia alap téziseit, a vízumpolitikát, a szabad mozgást és legális migrációt, az illegális migrációt, a nemzetközi védelmet és végül az integrációt, melyet szeretnék alaposabban kifejteni.

Az integráció kétirányú folyamat, mely az integrálandó egyén és a befogadó között jön létre. Egy interakció valósul meg kettejük között, melyben a migráns a közösség aktív szereplőjévé válik. Pusztán a befogadással nem zárul le a folyamat, igazából ez csak az első lépcsőfoka az integráció sikeres megvalósulásának, melyhez elengedhetetlen az egymás kölcsönös megismerése, kommunikáció, a közös tevékenységek és az együttélés.⁴³

Magyarországi viszonyok

A Magyarországra érkező külföldiek nagy része nem tekinti célországának hazánkat, csupán átutaznak rajta valamelyik Nyugat-európai országba. Az itt letelepedők tehát egyáltalán nem nevezhetők nagy tömegnek, az ország népességének valamivel több, mint 2%-át teszik ki. És ennek a 2%-nak körülbelül kétharmada határon túli magyar, akiknek az integrálását teljesen más szemszögből kell megközelíteni, mint egy afrikai vagy ázsiai országból érkező menekült, oltalmazott vagy hontalan esetében.

Az integráció Magyarországon

Az integrációs intézkedések során figyelembe kell venni a különböző státuszú csoportok speciális igényeit. Egy uniós állampolgár a magyar állampolgárral megegyező feltételek mellett veheti igénybe a szociális rendszer, a munkaerő-piaci, a közoktatási és felsőoktatási rendszer nyújtotta szolgáltatásokat.

Más a helyzet a nem uniós tagországból érkezettek esetében. Az itt élő legális migránsoknak a tartózkodási és letelepedési engedély megszerzésének alapfeltétele a lakhatás és megélhetés megléte. Azonban a nemzetközi védelemben részesültek és a hontalanok hátrányból indulnak abból a szempontból, hogy jövedelemmel nem rendel-

---

⁴² Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014-2020. ciklusban létrehozásra kerülő Menekültügyi és Migrációs Alaphoz kapcsolódó hétéves stratégiai tervdokumentum

⁴³ Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014-2020. ciklusban létrehozásra kerülő Menekültügyi és Migrációs Alaphoz kapcsolódó hétéves stratégiai tervdokumentum

keznek, ezáltal a lakhatásuk sem biztosított, sőt gyakran szakképzetlenség és nem beszélik a nyelvet. És sajnos, mint azt korábban említettem, mivel igen csekély létszámmal képviseltetik magukat, nem alakultak ki még olyan közösségek, melyek révén segíteni, támogatni tudnák egymást. Ha a hivatalos oldalról közelítenénk meg a beilleszkedést, azzal kell szembesülnünk, hogy Magyarországon nincsen komplex integrációs program. Ugyan vannak kezdeményezések, de ezek jórészt a beilleszkedés kezdeti szakaszára vonatkoznak és nem is terjed ki minden státuszra.

A 2013-ban módosított jogszabályok szerint az elismert menekültek és oltalmazottak jogosultak voltak néhány integratív célú szolgáltatásra, úgy mint nyelvtanítás, tanfolyamok, foglalkozások, melyek azt támogatták, hogy minél hamarabb képesek legyenek az önálló életvitelre. Az elismerést követően 2 hónapig tartózkodhatnak a befogadó állomásokon, mely idő alatt kell munkát és lakást találniuk. A kiköltözés után egy integrációs szerződés megkötésével az állam 2 évig nyújtott anyagi támogatást számukra, melynek összege félévente csökken, így segítve a fokozatos leválást. Sajnos ezt a szerződést 2016. május 31-ével megszüntették, ami azt jelenti, hogy azóta az állam nem nyújt ilyen fajta támogatást az itt élő elismert menekülteknek és oltalmazottaknak. A szerződés szoros együttműködést ír elő a helyi családsegítő szolgálattal, mely többek között kötelezi a klienst a rendszeres kapcsolattartásra, a lakhatásának megoldására, és segítséget nyújt az elhelyezkedésben. Azonban a megvalósítás során ez több nehézségbe ütközött. A magyar szociális ellátó rendszer nem volt felkészülve/felkészítve a külföldi kliensek fogadására, ami megmutatkozott a nyelvi hiányosságokban, a jogszabályok töredékes ismeretében és sajnos esetenként az előítéletesség megjelenésében is.

Oktatás

A kiskorúakat tekintve, a tankötelezettség rájuk is vonatkozik, és ugyanolyan jogok illetik meg, mint egy magyar állampolgárt. A köz- és felsőoktatásban szintén részt vehetnek, sőt az OKJ-s képzéseken is. Ez sokszor legalább általános iskolai végzettséghez kötött, így általában előbb azt kell megcsinálniuk. A nagykorúak alapfokú iskolai oktatása jórészt pályázati forrásokból civil szervezetek révén valósul meg, csak úgy, mint a nyelvtanítás.

Foglalkoztatás

Az integráció legfontosabb alappillére a munkavállalás. Ha van munka és jövedelem, akkor megoldott a lakhatás kérdése, a szociális problémák és a mindennapi élet is. Bővülnek az ismeretek, megbecsültnek, hasznosnak érzi magát az egyén, fejlődik a nyelv és olyan kapcsolatokra tesz szert, mely tovább segíti a beilleszkedést. A Magyarországon élő hontalanként elismert külföldieknek munkavállalási engedélyt kell kérniük, ha dolgozni szeretnének. Az elismert menekültek vagy oltalmazottak azonban ugyanúgy tudnak munkát vállalni, mint a magyarok. Viszont sajnos az engedély megléte nem elég az elhelyezkedéshez. Itt is elsődleges probléma a nyelvi korlát, és az a szomorú tény, hogy még ha angolul beszélnek is, kevés olyan munkáltató van, aki eltekintene a magyar nyelv hiányától. A képzettség, vagy az azt igazoló papír megléte szintén egy akadályozó faktor, illetve itt is megjelenik az idegenellenesség és a bizalmatlanság. Így, mivel más opció nem marad, nagyon sokan próbálkoznak illegálisan munkát találni.

Lakhatás

A legális munkához való szükös hozzáférési lehetőségek miatt a lakhatás kérdése igencsak megoldatlan téma az állam részéről. Néhol ugyan önkormányzati támogatás igénybe vehető, de általában inkább a civil szervezetek segítségével valósul meg a beköltözés. Például a Menedék, migránsokat segítő egyesület programja a „Velkám májgrentsz!”, melyben főbérlok jelentkezését várják, akik szívesen kiadnák lakásukat, szobájukat Magyarországon élő menekültek számára.⁴⁴

Családi támogatások és társadalombiztosítás

A családi és egészségügyi ellátások terén szintén hasonló jogok illetik meg a nemzetközi védelemben részesülteket. Akik gazdaságilag aktívak, egészségbiztosítást és nyugdíjra jogosító szolgálati időt is szerezhetnek. Azonban ezeken kívül más ellátásra nem jogosultak, amíg meg nem szerzik a huzamosabb tartózkodásra jogosító státuszt. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy ezen a területen komoly változások álltak be a 2011/98/EU irányelv átültetésével, amely a harmadik országbeli állampolgár munkavállalók esetében előírja a családi ellátásokra és a munkanélküli ellátásokra való jog biztosítását is, de ehhez legalább hat hónapos keresőtevékenység szükséges.

A menedékkérők és menekültek munkaerő-piaci helyzete Magyarországon

Korábban már kifejtettem, hogy a munkavállalásnak jogi akadályja nincs a menekültek és az oltalmazottak részéről, tehát nem kell külön munkavállalási engedélyért folyamodniuk. A törvény által biztosított jogok azonban önmagukban nem jelentenek megoldást, nem következnek belőlük valódi foglalkoztatás illetve munkaerő-piaci integráció. Körükben magasabb is a munkanélküliség aránya, mint a többségi társadalom tagjai esetében. Sajnos számtalan okból hátrányból indulnak, úgy, mint a nyelvismeret hiánya, kevés munkatapasztalat, szakmai tudás, végzettség hiánya, nem beszélve az őket érintő sztereotípiákról, melyeket nehéz leküzdeni. Nincsenek kapcsolataik a többségi társadalommal, pedig sok állást meg sem hirdetnek, hanem csak a személyes kapcsolatrendszeren keresztül töltik be. A menekültek általában felülreprezentáltak a kockázatos, egészségre ártalmas munkaköröket betöltők körében, valamint lényegesen nehezebben kapnak állást magasabb, vezető beosztásokban, amint a szakképzettségük és szaktudásuk alapján elvárható lenne. Így a sok nehézség, próbálkozás és visszautasítás következtében sokan inkább illegálisan próbálnak meg munkát találni.

Ami a menedékkérőket illeti, tehát akik még nem kaptak semmilyen státuszt, a kérelem benyújtásától számított egy évig kizárólag az elhelyezésükre szolgáló befogadó állomásokon dolgozhatnak. Mióta az Európai Unió menekültügyi irányelveit⁴⁵ átvettük,

---

⁴⁴ menedek.hu (letöltés dátuma: 2016. október 29.)

⁴⁵ 1997. évi CXXXIX. törvény 16. §. (2)

az egy év letelte után már vállalhatnak külső munkát, ehhez viszont igényelniük kell munkavállalási engedélyt.⁴⁶

Kutatás

Kutatói kérdések:

- Milyen attitűdök jellemzik a válaszadókat a menekültekkel kapcsolatban?
- Hogyan vélekednek a válaszadók a menekültek integrációját érintő kérdésekben?
- Vajon a válaszadók nagyobb arányban választanak határon túli magyar munkavállalót, mint külföldit?
- Hogyan tudnak a 2013-as „migrációs hullám” után Magyarországra érkezett menekültek integrálódni a munka világába?

Kérdőíves adatfelvétel a TÁRKI 2011-es „Migráns esélyek és tapasztalatok” című kutatása alapján

A vizsgálat célja

Ezzel a kérdőíves adatfelvétellel, azt szeretném megvizsgálni, hogy a 2013 után hozzánk elérő menekülthullám hatására, közvetlenül a 2016. októberi népszavazás után hogyan vélekedik a társadalom a menekülteket érintő egyes kérdésekben.

A vizsgálat módszereinek, eszközeinek a bemutatása

A kutatást kvantitatív technikával végeztem, online kérdőív formájában. Ez lehetőséget adott egy viszonylag nagyobb minta elérésére. Az online felületen történő terjesztés ugyan lekorlátozta internethasználókra a mintát, ugyanakkor lehetővé tette a széles körű elérést tőlem távolabb eső területeken is. A szociodemográfiai adatok kivételével a válaszadás nem volt kötelező, így ha egyik válasz sem volt megfelelő a kitöltő számára, nem került kényszerhelyzetbe, hogy esetleg véleményével ellentétes választ jelöljön meg. Általában zárt kérdéseket alkalmaztam a feldolgozás könnyítése érdekében, ahol legtöbbször egy, némely esetben több választást is meg lehetett jelölni. Mivel kényes témáról van szó, fontosnak tartottam a válasz megtagadásának lehetőségét is, melyet a „nincs válasz” kiválasztásával lehetett megtenni.

A kérdőív egy részében a Bogardus-skálát használtam, mellyel a társadalmi távolságot szerettem volna mérni a magyarok és a különböző bevándorló csoportok között. A kérdések között több is a kitöltő menekültekkel kapcsolatos attitűdjét volt hivatott mérni a Likert-skála alkalmazásával, de öt vagy hét helyett én négy fokozatot adtam meg, hogy a válaszadó mindenképp elmozduljon valamilyen irányba, elkerülve a semlegességet.

---

⁴⁶ VAJDA RÓZA – HEGEDŰS RÉKA (2008.): *Integráció önkéntes alapon – Önkéntesség, mint menekültügyi integrációs eszköz* Budapest, Menedék Migránsokat Segítő Egyesület

A kérdőív utolsó szakaszában volt egy szituációs feladat egy elképzelt állásinterjú felvázolásával, melyet a képek sorba rendezésével lehetett megválaszolni. A fotók egy részét a TÁRKI kutatásában használt képek közül választottam ki. A kérdőív legvégén egy nyitott kérdésben hagytam teret az esetleg a kitöltőkben maradt vélemények leírására.

A vizsgálat körülményei és lebonyolítása

Mint már fentebb említettem online módon történt a kérdőív terjesztése, mely körülbelül másfél hónapig volt elérhető az interneten.

A vizsgálati minta bemutatása

A vizsgálati minta nem reprezentatív. A kérdőívet 75 kitöltéssel zártam le, ezek közül nem volt értékelhetetlen. A nemek aránya 64% nő és 36% férfi. A kitöltők átlagéletkora 34,4, melyből 21 éves volt a legfiatalabb és 65 éves a legidősebb. A lakóhely szerint eloszlás szerint a legtöbb kitöltés valamelyik megyei jogú városból érkezett (60%), ezt követte Budapest (18,7%), az egyéb város (17,3%) majd a falu/község (4%). Családi állapot szerint a legtöbben házasok (36%), vagy élettársi kapcsolatban élnek (33,3%), egy negyedük (25,3%) egyedülálló, és csupán 5,3%-uk özvegy vagy elvált. Az iskolai végzettséget tekintve magasán képzett kitöltőim voltak, hiszen 76%-uk valamilyen felsőoktatásban végezte tanulmányait, 20%-uk szakközépiskolában, a többiek gimnáziumban vagy szakiskolában, olyan, aki csak általános iskolai végzettséggel rendelkezik, nem volt. A válaszadók 76%-a alkalmazotti munkakörben dolgozik, vállalkozó csupán 6,7%-uk volt. A diákok aránya 10,7%, munkanélkülieké 5,3% és nyugdíjas mindössze 1 kitöltő volt (1,3%). Nagyon magas arányban mondták azt, hogy beszélnek valamilyen idegen nyelvet (88%), a többségnek nyelvvizsgája is van róla.

A vizsgálati eredmények elemzése és értelmezése

Első kutatói kérdésként arra kerestem a választ, hogy általánosságban milyen attitűdök jellemzik a kérdőív kitöltőit, mindezt a fent közölt szociodemográfiai tényezők figyelembevételével.

Arra a kérdésre, hogy „Ön szerint kit kellene befogadnia Magyarországnak?” a többség (55 fő) mérlegelne attól függően, hogy kiről van szó, 12-en mondták azt, hogy minden menekültet és 8-an azt, hogy senkit. Ezután konkrétan rákérdeztem ugyanerre a menekültek közül legtöbbit előforduló népcsoportokra lebontva, így a mérlegelőktől is pontosabb véleményt kaphattam. A népcsoportok a következők voltak:

- kínai
- arab
- afrikai
- török
- piréz
- koszovói
- EU-s állampolgár
- határon túli magyar

Így már az eddig mérlegelők is állást foglaltak valamelyik válasz mellett, a válaszadást csak kb. 10-15-en tagadták meg. Érdekesség viszont, hogy míg az előző kérdésben többen mondták azt, hogy minden menekültet be kellene fogadni, itt már a nem válaszok aránya volt nagyobb, tehát valószínűleg a mérlegelők egy része is inkább elutasító attitűddel rendelkezik. Nagy különbség azonban nem figyelhető meg, szinte ugyanannyian fogadnák be az adott származású menekültet, mint ahányan nem. Egyedül, ami kitűnik a sorból, az az utolsó két kategória, hiszen ők, mint kontrolcsoport kerültek be a felsorolásba. Az EU-s állampolgárok igazából nem is tekinthetők menekülteknek, hiszen az EU-n belül szabad mozgással rendelkeznek, pusztán azt a célt szolgálta, hogy megtudjuk, van-e megítélésbeli különbség a külföldi, de európai és a harmadik országbeli nemzetek között. A határon túli magyarok csoportja pedig azt szemlélteti, hogy hozzájuk, mint magyarokhoz hogyan viszonyulnak a válaszadók.

A befogadó attitűdöt két szempont alapján értékelttem ki. Vannak állítások, melyeknek egy része gazdasági, társadalmi illetve kulturális szemszögből vizsgálja, hogy mennyire elfogadóak a kitöltők, a másik részük pedig a menekültek kriminalizálására vonatkozik. A válaszadók egy 4 fokozatú skálán jelölhették meg, hogy mennyire értenek egyet ezekkel az állításokkal.

A gazdasági, társadalmi illetve kulturális szempontú állítások:

- A bevándorlók elveszik a munkát azok elől, akik Magyarországon születtek
- A bevándorlók nyitottabbá teszik Magyarországot az új eszmék és kultúrák iránt
- A magyar népességfogyás miatt szükség van a bevándorlókra, mert növelik a lakosságszámot
- A bevándorlók hasznára válnak a magyar gazdaságnak
- A bevándorlók sikeres emberek, hiszen külföldön is képesek boldogulni
- A magyar társadalom sokkal befogadóbb a menekültekkel szemben, mint amennyit megérdemelnének

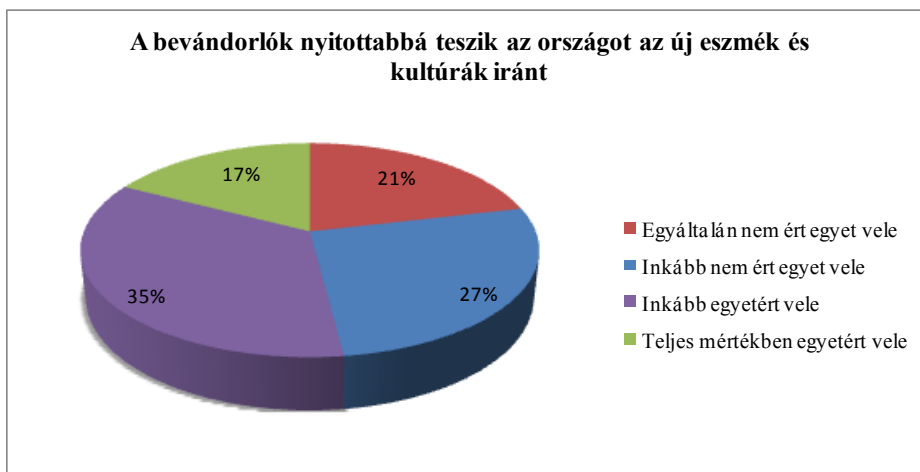
A menekültek kriminalizálására vonatkozó állítások:

- A bevándorlók miatt növekszik a bűnözés
- Magyarországon a bevándorlási szabályok szigorítására van szükség
- A bevándorlókat szigorú megfigyelés alatt kell tartani
- Létre kell hozni egy olyan bűnügyi nyilvántartást, melyben az elkövetők faji hovatartozását is számon tartják
- A bevándorlók számának növekedése növeli a terrorfenyegetettséget Magyarországon
- A menekültek miatt nőtt a bűnözés Magyarországon

A gazdasági jellegű állításokat nézve a 75 válaszadóból 40 úgy gondolja, hogy a Magyarországra érkező külföldiek nem válnak hasznára a gazdaságnak, 9-en gondolják abszolút hasznosnak a piaci szerepüket, és további 19 ember is inkább így vélekedik. Ennél a kérdéskörnél volt a legnagyobb a válaszadás megtagadása, összesen 7 kitöltővel. Azonban attól nem félnek, hogy elvennék tőlük a munkájukat, ugyanis mindössze 10 ember szerint elképzelhető ez. A kitöltőim között mindössze 4-en voltak munkanélküliek, kíváncsi voltam, hogy ők hogyan viszonyulnak ehhez a kérdéshez. A 4-ből csupán 1 mondta azt, hogy teljes

mértékben egyet ért azzal, hogy a bevándorlók veszik el a munkát a magyaroktól, a másik 3 egyáltalán vagy inkább nem értett egyet ezzel. De vajon ha a gazdaságban annyira nem is, a népességfogyás megállításában látják-e a lehetőséget a bevándorlókban? Csupán 28 ember vélekedik így, a többség itt is inkább elzárkózik (46 fő). Arra vonatkozóan, hogy egyáltalán hogyan ítélik meg őket a következő állítás próbált meg választ találni: „A bevándorlók sikeres emberek, hiszen külföldön is képesek boldogulni.” Az előző válaszokhoz viszonyítva itt is hasonló eredmények születtek, 47 fő nem gondolja úgy, hogy menekültek illetve a migránsok sikeres emberek lennének. Ezek alapján elmondható, hogy általánosságban a kitöltők nem tekintenek rájuk úgy, mint a társadalom hasznos, értékes, sikeres tagjaira. Kicsit egyenlőbben oszlanak meg a vélemények a kulturális szempontból való megközelítésnél és a többség inkább az elfogadás felé hajlik: összesen 39 ember osztja azt a véleményt, hogy a bevándorlók hozzájárulnak Magyarország kulturális sokszínűségéhez, ezzel szemben 36-an elutasítják ezt a megközelítést.

1. ábra: A bevándorlók nyitottabbá teszik az országot az új eszmék és kultúrák iránt

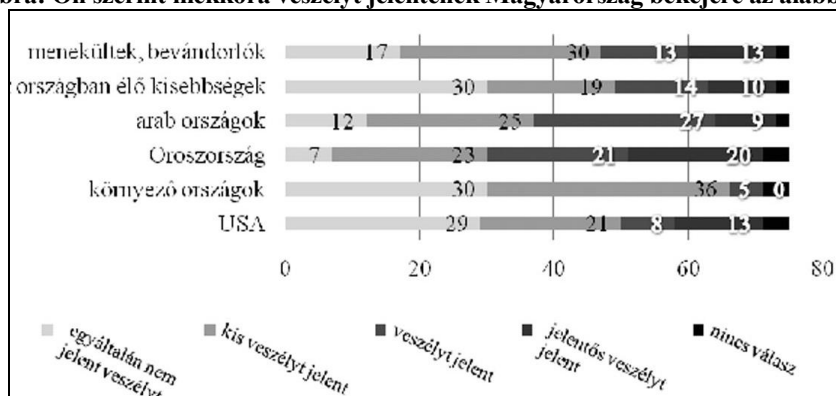

És végül ezek zárásaként a következő állítás a magyar társadalom illetve a válaszadók önreflexióját vizsgálta, vagyis, hogy ők, hogyan látják magukat, mennyire befogadóak a menekültekkel szemben. 15 válaszadó nyilatkozott úgy, hogy a magyar társadalom sokkal elfogadóbb a menekültekkel, mint amennyit megérdemelnének, de 57-en nem értettek egyet ezzel az állítással.

Még egy fontos nézőpontból fontosnak tartottam az elfogadó és elutasító attitűdök megvizsgálását, mely a köztudatban is egyre terjedő álláspont szerint a migránsok és a menekültek a terroristákkal és a bűnözőkkel való azonosítása. Kíváncsi voltam, hogy a kérdőív kitöltői milyen attitűdöt képviselnek ebben a témában. Az állítások egy része politikai és jogi aspektusból vizsgálta meg a témakört. Magukba foglalják a bevándorlási szabályok szigorítását, a külföldiek szigorúbb megfigyelését valamint egy új típusú bünyügyi nyilvántartás létrehozását. Nem volt számottevő különbség azok között, akik egyetértettek a bevándorlási szabályok szigorításával, és akik nem, illetve a bevándorlók szigorú megfigyelésével, és akik sze-

rint erre nincs szükség, de a többség azért a szigorítás felé hajlott. Nem úgy, mint a büntügyi nyilvántartás kérdésében, melyben az elkövetők faji hovatartozását is számon tartanak, ami már valamivel jobban megosztotta a válaszadókat. 32-en egyáltalán nem értenek egyet ezzel az állítással, 12-en inkább nem, szemben azzal a mindössze 28 véleménnyel, akik szerint szükség lenne ilyes fajta változtatásra. Ezen felül néhány kérdés a bevándorlók és a terrorfenyegetettség kapcsolatára vonatkozott. Általában a válaszadók nem értenek egyet ezekkel az állításokkal, vagyis ők nem terroristákként és bűnözőkként tekintenek a menekültekre és a migránsokra. A legerősebb egyet nem értés ennél az állításnál mutatkozott: „A bevándorlók miatt nőtt a bűnözés”. 57-en elutasítják, és csak 15-en vannak, akik osztják ezt a véleményt. Érdekes, hogy amikor már a menekültekről van szó, akkor néhányan elbizonytalanodnak, és itt már valamivel többen, összesen 28-an vélekednek úgy, hogy ennek lehet valóságtartalma. És amikor mindezt nem csak a bűnözéssel, hanem a terrorfenyegetettséggel is kapcsolatba hozom, akkor még több bizonytalanok csatlakozik az egyetértők táborához. Megjegyzem, még mindig többségben vannak azok, akik nem így vélekednek, de érezhetően laza az átjárás a két állásfoglalás között. Ez pedig nagyon fontos dolog, hiszen azt mutatja, hogy az emberek nincsenek meggyőződve a véleményük igazáról, és könnyen lehet befolyásolni azt, elég csupán a terror szó felemlítése. Ezt mutatja az is, hogy arra a kérdésre, „Ön szerint mekkora veszélyt jelentenek Magyarország békéjére az alábbiak...?” a menekültek és a bevándorlók (56 fő) a 3. helyre kerültek, Oroszország (64 fő) és az arab országok (61 fő) után, akik kis – jelentős veszéllyel fejegetnek.

2. ábra: Ön szerint mekkora veszélyt jelentenek Magyarország békéjére az alábbiak?

Második kutatói kérdésként, miután megvizsgáltam, hogy milyen attitűdök jellemzik a válaszadókat, a befogadó hajlandóságukra szeretnék fókuszálni az integrációt érintő kérdésekben. Korábban már leírtam az integráció területeit (munka, nyelv, szociális ellátások, oktatás, képzettség, társadalmi elfogadás), ezek köré épülnek az állítások is:

- A menekülteknek nem lennének gondjaik, ha elkezdenének dolgozni
- A menekültek jobban be tudnának illeszkedni, ha megtanulnának magyarul
- A menekülteknek több anyagi támogatást kellene adni, mint a magyaroknak
- Minden menekült gyereknek joga van arra, hogy magyar gyerekekkel járjon egy osztályba
- A menekültek nagy része tanulatlan és képzetlen

A válaszadókból 46-an úgy gondolják, hogy a menekülteknek nem csupán a munkahelykeresés jelenti a legnagyobb problémát. A magyar nyelv hiánya már sokkal jellegzetesebb a beilleszkedési akadályokat illetően. 51-en vélekednek úgy, hogy nagyban megkönnyítené az integrációjukat a magyar nyelv ismerete. Anyagi támogatásban viszont nem részesítenék őket magasabb szinten, mint a magyar állampolgárokat, ebben elég egyértelmű a kitöltők álláspontja. 47-en egyáltalán nem, 15-en inkább nem értenek egyet ezzel az állítással. Az oktatást illetően nyitottnak és befogadónak mondhatóak a válaszadók, 52-en gondolják úgy, hogy megilleti a külföldi gyerekeket, hogy a magyar gyerekekkel azonos oktatásban részesüljenek. A menekültek képzettségét tekintve megszlanak a vélemények. Bár a többség (40 fő) nem gondolja tanulatlannak és képzetlennek a menekülteket általában, de nem sokkal maradnak le azok, akik igazat adnak ennek az álláspontnak (32 fő).

A fentieket kiegészítve az emberek befogadó attitűdjét a Bogardus-skála segítségével a személyes kapcsolatokon keresztül tudom megvizsgálni, vagyis, hogy a válaszadók mennyire fogadnák el egy külföldi jelenlétét családtagként, szomszédként vagy kollégaként. A népcsoportok között szerepelnek valós bevándorló csoportok, törökök és kínaiak az 1990-es és 2000-es évekből illetve afrikaiak, arabok és koszovóiak, akik az utóbbi évek bevándorlási hullámára reflektálnak, pirézek, mint fantom népcsoport, illetve határon túli magyarok és EU-s állampolgárok, akik kontrollcsoportként jelennek meg. Mindent egybevetve a válaszadók inkább az elfogadó attitűdöt képviselik, de azért mutatkoznak különbségek az egyes népcsoportok között. A válaszokból azt lehet leszűrni, hogy a régebb óta Magyarországon jelen lévő bevándorlókat, mint a kínaiakat és a törököket összességében jobban elfogadják a válaszadók, mint az afrikaiakat, arabokat és koszovóiakat. Míg egy kínai családtagot 75 főből 40 teljes mértékben vagy inkább elfogadna, egy arab származásút csak 32-en. Ők kapták a legkevesebb befogadó véleményt, majd a koszovóiak, az afrikaiak és a törökök. Az EU-s állampolgárokkal és a határon túli magyarokkal kimagaslóan elfogadóbbak voltak a válaszadók, csupán 3-11 elutasító válasz érkezett. A nem létező piréz népcsoport sok ember számára ismert információ lehetett, mivel 40 fő nem adott választ ezekre a kérdésekre. Azokat, akik válaszoltak, - a többi eredménytől eltérően - azonban inkább az elutasító attitűd jellemzi. A piréz családtagot 25 fő, szomszédot 21 fő és családtagot 20 fő utasította el.

A felmérés utolsó szakaszában egy szituációs helyzetben kértem arra a válaszadókat, hogy a négy különböző nemzetiségű, de azonos szinten integrált munkavállalókat tegyék sorrendbe, aszerint, hogy kit vennének fel az adott pozícióra. Itt is kiemelném, mint ahogyan a TÁRKI kutatásában is leírtam már, attól, hogy nem egy harmadik országbeli külföldit választanak a pozícióra, az még nem feltételez diszkriminációt, csupán egy preferenciáról van szó. A feladat első részében alacsonyan integrált jelentkezők voltak, mindannyian 20 és 30 év közöttiek, 2 éve élnek Magyarországon, alapfokon beszélnek magyarul és nincs se gyermekük, se házastársuk. A nőket és a férfiakat különválogattam, így az egyik helyre takarítót, a másikkra karbantartót kerestek. A második részében már viszonylag jól integrálódott jelentkezők voltak, akik 10 éve élnek Magyarországon, házastársuk és gyerekük van, és középszinten beszélnek magyarul. A férfiakat utazási irodába ügyintézőnek, a nőket egy céghez pénzügyi asszisztensnek lehetett kiválasztani. A végleges sorrend a következő:

2. táblázat: Végleges sorrend

	Takarítónő	Karbantartó	Pénzügyi asz- szisztens	Utazási irodai ügyintéző
1. hely	Sára (kárpátaljai magyar)	Tamás (vajdasági magyar)	Barbara (kárpátaljai magyar)	Péter (vajdasági magyar)
2. hely	Fatima (iraki)	Adofó (nigériai)	Jazmyne (iraki)	Li (kínai)
3. hely	Yin (kínai)	Chen (kínai)	Kanika (kenyai)	Javed (iráni)
4. hely	Abena (kenyai)	Ali (iráni)	Chow (kínai)	Rajih (nigériai)

A táblázatból egyértelműen kirajzolódik, hogy a betölteni kívánt pozíciótól és integráltsági szinttől függetlenül első helyre mindig a határon túli magyar jelentkező került, mindegyik szituációban a válaszadók több mint fele vélekedett így. A második, harmadik és negyedik helyre azonban nagyon vegyesen érkeztek a válaszok. Az iraki származású nőt mindkétszer második helyre választották, de a vele szomszédos iráni férfit csak a harmadik és a negyedik helyre sorolták. Az afrikai jelentkezők is többnyire a harmadik és negyedik helyen vannak egy kivétellel, csak úgy, mint a kínaiak. Arra kértem a válaszadókat, hogy lehetőleg mindenkit csak egy helyre soroljanak be, de nem volt kizárva a többszörös jelölés sem. A kitöltők közül 6-an mindegyik jelöltet az első helyre tette. Ha csak az első helyeket vizsgáljuk a válaszadók 64%-a választott határon túli magyart első helyre, 26%-uk arab, 23%-uk kínai, és 21%-uk afrikai származású jelentkezőt. Ezek az eredmények többszöröse a TÁRKI által végzett kutatásban kapott eredményeknek, de ez a minta nem reprezentatív voltának tudható be. A kérdőív végén hagytam lehetőséget a vélemények kifejtésére. Itt nagyon érdekes és hasznos visszajelzéseket kaptam, különösen az utolsó kérdés váltott ki érzelmeket és reakciókat, melyből párat mindenképpen érdemesnek találok megosztani.

„Soha nem választanék alkalmazottat „faji” alapon. Győzzön a személyiség!”

„Kicsit szubjektívek a kérdések, a színes fotók jók néha döntőbbek, mint a hozzátartozó szöveg, és faji hovatartozás!”

„Az utolsó blokk nincs rendben, mert nem volt olyan lehetőség, hogy nem vagyok hajlandó ez alapján sorrendet felállítani. Kellott volna egy olyan lehetőség is, amiben bárkit felvehetnék. Ez tükröznék hűen az előtte lévő kérdésekre adott válaszaimat, miszerint nem teszek különbséget ember és ember között”

„Gondolom az utolsó négy kérdés a társadalmi szinten tapasztalható, mérhető sztereotípiákat próbálja meg feltérképezni. Az egyes személyek között egyéb jellemzőikben (tudás, tapasztalat) viszont nincs eltérés. Munkaadóként ezeket venném figyelembe. Valahogy máshogy kellene megfogalmazni a kérdést, mert számomra teljesen mindegy, hogy milyen származású valaki, munkavállalóként a teljesítmény számít. Bizom benne, hogy többen vagyunk ezzel így az országban, Ezért is jelöltem mindegyik jelöltet az 1. helyen. Ezt valahogy lehetővé kellene tenni a választásban.”

„A kérdéseket értettem, de munkatapasztalat egyik jelentkezőnél sincs feltüntetve, ezért sajnos nem tudok döntést hozni.”

„Meg kell mondanom, az utolsó pár kérdésen rendesen megizzadtam. Nem tudok rájuk válaszolni. Nem szeretném, ha a válaszból bármilyen következtetést levonnál, hiszen nyilván tudom, mire próbál rávezetni a kérdés, de csak teljesen random sorrendet tudok

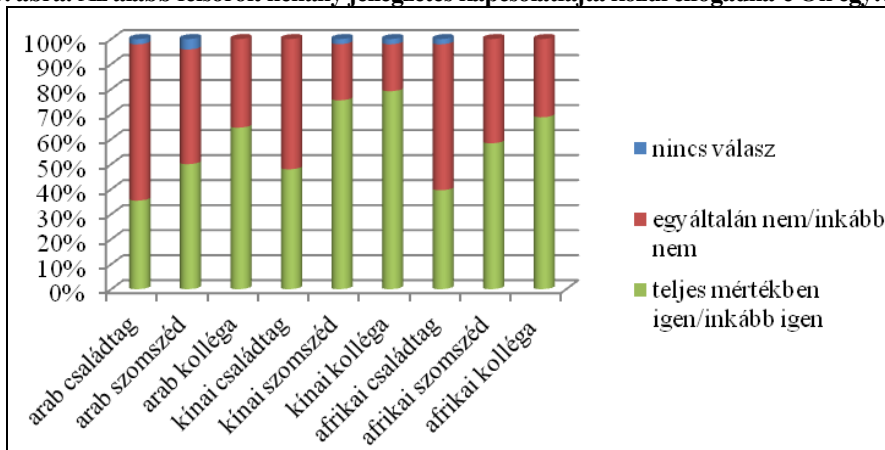
felállítani, mert a való életben az alapján választanék, hogy melyikük ért jobban az adott pozícióhoz, meg melyik mennyire szimpatikus az interjún. Kérlek, hogy az ezekre adott válaszaimat hagyj figyelmen kívül!”

Ezek a megjegyzések szinte mind arra utalnak, hogy nem a származása alapján ítélnék meg egy embert. Ezt azért tartottam fontosnak megosztani, mert az eredményekkel ellentétben ők képviselhetnek egy másik oldalt, akik valószínűleg nem a határon túli magyar jelentkezőt választották, de nem is biztos, hogy a láthatóan más külföldit. Hiszen a tapasztalat, szimpátia, szakértelem sokkal többet számít annál, mint hogy ki, honnan jött.

Ettől függetlenül azért kíváncsi voltam arra, hogy vajon mi jellemző azokra, akik határon túli magyart választottak, és akik a másik három láthatóan külföldiek valamelyikét. Általában elmondható, hogy az átlagéletkor magasabb volt a határon túli magyarra voksolóknál. Végzettségüket tekintve a láthatóan más külföldit választók kb. 90%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik és beszél valamilyen idegen nyelvet. Az is tény, hogy ők több külföldi ismerőssel rendelkeznek. Arra a kérdésre, hogy „Ön szerint kit kellene befogadni a menekültek közül?” a határon túli magyart preferálók kb. 9%-a mondta azt hogy mindenkit, és 14%-a azt hogy senkit, a többiek mérlegelnének, a láthatóan más külföldi mellett döntők 28%-a minden menekültet befogadna, és csupán 6%-uk mondta azt, hogy senkit. Érdekeség, hogy akik az adott nemzetiségű munkavállalót választották, azok között is található olyan, aki szerint nem kellene befogadni kínai/arab/afrikai menekülteket. A Bogardus-féle társadalmi távolság skála eredményei alapján összességében elmondható, hogy a válaszadók nyitottabbak a külföldi kollégával, de már kevésbé nyitottak a külföldi szomszédal, és legkevésbé a külföldi családtagot illetően, bár ez az eredmény nem meglepő. Arra viszont kíváncsi voltam, hogy vajon aki például a kínai jelöltet választotta, mennyire elfogadó a kínaiakkal, aki az arabot az arabokkal, és aki az afrikait az afrikaiakkal a Bogardus skála szerint, szemben azzal, aki a határon túli magyart választotta?

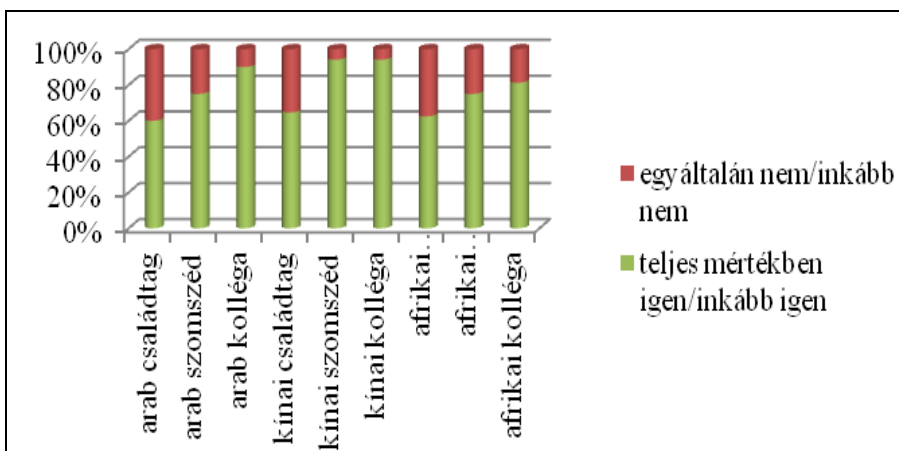
A határon túli magyar jelentkezőt választók viszonyulása az arab/kínai/afrikai családtaghoz/szomszédhoz/kollégához:

3. ábra: Az alább felsorolt néhány jellegzetes kapcsolatfajta közül elfogadna-e Ön egy...?

A láthatóan más külföldit választók viszonyulása az arab/kínai/afrikai családtag-hoz/szomszédhoz/kollégához aszerint, hogy ki melyik nemzetiségű jelölt mellett döntött:

4. ábra: Az alább felsorolt néhány jellegzetes kapcsolatfajta közül elfogadna-e Ön egy...?

Az mondható el, hogy aki egy láthatóan más külföldit választana az állásinterjún, az a Bogardus-skála szerint is elfogadóbb ezekkel az emberekkel. Sokkal kevésbé érintette érzékenyen már maga a kérdés is, ha azt nézzük, hogy itt kevesebben tartózkodtak a válaszdástól. A határon túli magyar munkavállalót alkalmazók is elfogadóak, mint már mondtam itt elsősorban egy preferenciáról van szó és ez nem jelent feltétlenül diszkriminációt. Tehát a többség kiegyezne egy külföldi szomszéddal vagy kollégával, de a grafikonból jól kiolvasható, hogy itt az ő arányuk kisebb, mint az előbbi esetben.

És ahogy pozitív példát hoztam arra, hogy az emberek többsége nem faji alapon választana kollégát, úgy kaptam ettől különböző véleményt is a témával kapcsolatban:

„Sajnos totálisan fölösleges befolyásolni az embereket ezekkel a liberális eszméket valló irányító kérdésekkel. Zéró tolerancia a menekültekkel szemben. Legfőképpen a világ globális irányítása alá tartozó és szuverén országokra akarataukat rákényszerítő pénzügyi, gazdasági vezetéssel bíró hatalmakkal szemben, aki irányított népvándorlást szerveznek!”

„Magyarországon a cigányság a mai napig nem illeszkedett be. Nem vagyok fajgyűlölő, csupán próbálnám a magam életét élni, miközben 13 év alatt a 6. kisebbségi család költözött a mellettem lévő lakásba. Ő rajtuk is látom, érzem, tapasztalom és a mindennapi egyéb életben, hogy a kisebbség sem integrálódott a mai napig megfelelően. Ezért félek a menekültektől is.”

„Nem szeretném, ha muszlim és muzulmán emberek özönlenék el az országunkat és féltem a gyerekeimet ettől a kegyetlen vallási és kulturálatlan népektől!!!! Nagyon NEM akarok együttélni velük, akkor inkább mi megyünk el!!!!!!”

Interjú adatfelvétel külföldi munkavállalókkal az integrációs esélyeik feltérképezéséhez ***– a KSH „Első és második generációs migránsok munkaerő-piaci helyzete” című kutatása alapján (2014)***

A vizsgálat célja

A téma valódi körbejárása miatt mindenképpen fontosnak tartottam, hogy a másik oldalról is bemutatásra kerüljenek az integráció folyamatai és a munkába állás körülményei. Hiszen egy dolog, hogy mit mondanak a jogszabályok, és egy másik, hogy az a való életben hogyan tud megvalósulni. Ezért menekülteket kértem meg, hogy meséljenek a munkába állásuk körülményeiről.

A vizsgálat módszereinek, eszközeinek a bemutatása

A kutatást félig strukturált interjúk felvételével végeztem, vagyis előre megfogalmazott kérdések alapján a vezérfonalat követve, melytől adott szituációban akár el tudtam térni. Ez ad egyfajta szabadságot mind a résztvevőnek, mind az interjú készítőjének. Az interjú adatfelvétel egy kvalitatív kutatási módszer, amely a mennyiség helyett a minőségi adatokra helyezi a hangsúlyt. Mivel a kutatást egy nehezen elérhető célcsoporttal készítettem, ráadásul egy igen kényes témában, így mindenképpen értékes információkhoz jutottam a találkozások alkalmával.

A vizsgálat körülményei és lebonyolítása

Az interjúk elkészültét egy budapesti civil szervezet tette lehetővé, mely közvetlen kapcsolatban áll menekültekkel és így helyet adott a velük való találkozásra.

A vizsgálati minta bemutatása

Összesen 7 emberrel készítettem interjút, akik 2013 után érkeztek Magyarországra kérelmezőként, és azóta megkapták a menekült státuszt. Jelenleg Budapesten élnek és dolgoznak, és igyekeznek beilleszkedni a magyar társadalomba. Mindannyian egyedülállóként jöttek, a családjukat hátrahagyva, sőt, egyikőjük kísérő nélküli kiskorúként. Származásukat tekintve ketten afrikai országból érkeztek, Szomáliából illetve Nigériából, hárman Afganisztánból és ketten Iránból. Az interjúk magyar, angol és farszi nyelven zajlottak, az utóbbinál egy tolmács is közreműködött. Számomra, ami fontos volt, hogy az interjú alanyok újonnan érkezett menekültek legyenek, hogy minél naprakészebb információkat kaphassak az integrációs lehetőségekről, illetve hogy legyen munkahelyük, mivel arra voltam elsősorban kíváncsi, hogyan szerezték azt. Mindössze egy nő volt közöttük, életkorukat tekintve 17 és 33 közöttiek voltak. A 17 éves lány most fog érettségizni, és szeretne a felsőoktatásban továbbtanulni, de a többieknek is volt valamilyen végzettségük, szakmájuk: ketten fotográfusok, ketten villanyszerelők, egyikőjük ápoló, illetve egynek IT diplomája volt, de a kereskedelemben is nagy tapasztalattal bírt. Sokan tanultak vagy jelenleg is tanulják a magyar nyelvet, két interjút sikerült is magyar nyelven felvenni. Ezen kívül általában angolul beszéltek még, a nigériai interjúalanynak ez volt az anyanyelve is. A munkahelyek típusa szerint sokan konyhán, étteremben dol-

goznak, egyikőjük tolmácsként, a másik építőiparban, illetve a kiskorú lány diákmunkát vállal szabadidejében és modellkedik, emellett pedig épp egy dokumentumfilmet forgatnak a történetéről.

A vizsgálati eredmények elemzése és értelmezése

A vizsgálat során elsősorban az volt a célom, hogy megtudjam, az elismert menekültek milyen módon, hogyan találtak munkát maguknak, milyen nehézségekkel találkoztak munkahelykereséskor, illetve milyen állami-és egyéb segítséget kaptak a beilleszkedéséhez.

Arra a kérdésre, hogy hogyan találta meg a jelenlegi munkáját négyen mondták azt, hogy barátokon keresztül, ketten pedig hogy az interneten. Ezen kívül volt, akinek a munkahely javasolta, ahova először jelentkezett, hogy nézzen meg egy másikat, civil szervezetten keresztül, és aki tolmács, neki a Helsinkai Bizottság ajánlotta a munkát, miután megkapta a menekült státuszt. Egyikőjük említette, hogy a munkaügyi központban is próbálkozott, de ott nem fogadták el és számtalan akadályba ütközött.

„Ha szeretnél munkát találni, akkor el kell menj a munkaügyi központba. Elmentem, de nem fogadtak, mert nem volt biztosítási kártyám (TAJ). Azt mondták, hogy először az egészségbiztosítási irodába kell elmennem. Ott azt mondták, hogy vagy nekem kell kifizetnem minden hónapban 7000 forintot, vagy ha találok munkát, a munkáltatóm fogja fizetni nekem. Tehát a munkaügyi központban azt mondták, csak akkor tudnak nekem segíteni munkát találni, ha van biztosításom, az egészségbiztosítási irodában azt mondták, hogy akkor lesz TB kártyám, ha kapok munkát. Szóval nem tudom, hogy mit csináljak. 40 ezer forintot kapok minden hónapban, ebből hogyan fizessek még 7 ezer forintot a biztosításomra?”

Nagyon sokan mondták, hogy nem volt egyszerű megfelelő állást találni, ezért megkérdeztem őket, hogy pontosan milyen nehézségek voltak jellemzőek a munkahelykereséskor. A 7-ből 2-en mondták azt, hogy semmilyen nehézséggel nem találkoztak.

„Én egy építkezésen találtam munkát. A főnököm szintén afgán, így nem okoz gondot, hogy nem beszélek magyarul. Ő mindenben segít nekem, még ha orvoshoz kell elmennem, akkor is segít, és a kollégáim is afgánok. Egy héten belül találtam munkát, miután megkaptam a státuszt.”

A legnagyobb nehézség, ahogy az várható volt, a magyar nyelv hiánya, ezt 5-en tették szóvá, illetve az egyesületnél is egész nap egymást követték a magyar órák. Elmondták nekem, hogy azért fektetnek ilyen nagy hangsúlyt a nyelvtanításra, mert ez az első lépés a munkába álláshoz. Ha valamennyire már tud magyarul, máris sokkal nagyobb eséllyel indul az egyén. Az egyesület egyébként máshogy is segít nekik, többek között ottlétemkor éppen egy profi fotós készített róluk képet az önéletrajzukhoz. A következő legtöbbit említett akadály számomra meglepő volt, hiszen jogszabály szerint a menekült státuszúakat ugyanolyan jogok illetik meg, mint egy magyar munkavállalót, tehát van munkavállalási engedélyük, mégis 4-en mondták azt, hogy konkrétan a menekült státuszuk miatt érte őket diszkrimináció, nem pedig azért mert külföldiek.

„Kaptam volna munkát raktárosként. Először mondták, hogy ne, ez nekem nem elég jó, mert diplomám van, itt meg csak pakolni kell. De én mondtam nekik, hogy nem baj, ez is munka, nagyon szükségem van rá. Aztán amikor megnézték a papírjaimat mondták, hogy ők nem tudják, hogy fel tudnak-e venni, mivel menekült vagyok. Hiába mutat-

tam meg nekik a magyar személyigazolványomat. Még azt mondtam, hogy nekem kevesebb pénz is elég, azt válaszolták, hogy nem, mert félnek, hogy bajba kerülnek emiatt.”

„Nagyon sok helyen, ahol jelentkeztem munkára, azt mondták, hogy nem tudják, hogyan kell alkalmazni külföldieket, hogyan kell alkalmazni menekülteket. Nagyon sokan nem tudják és félnek attól, hogy menekülteket felvegyenek, mert félnek attól, hogy problémájuk lesz belőle a kormánnyal.”

Ketten viszont megemlítették, hogy a származásuk miatt tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést, érdekes, hogy mind a kettőjük afrikai származású volt. Hárman felvették, hogy nekik a papír hiánya is gondot okozott, illetve, hogy a hazájában megszerzett érettségit itt nem fogadták el. Kifogásolták azt is, hogy tapasztalattal ugyan rendelkeznek, de mivel nincs róla papírja, így nem foglalkoztak vele. A nyelvi korlátokat azonban egy másik értelmezésben is többször felemlítették. Egyrészlől ketten panaszkodtak arra, hogy az álláshirdetések csak magyar nyelven elérhetőek, így hiába kezdene el önállóan keresgélni az állások között, segítség nélkül nem megy semmire. Másrészt az őket megillető segítséget sem mindig tudják igénybe venni: többen is szóvá tették, hogy hiába mentek el a családsegítő szolgálatához, szinte egyáltalán nem tudtak a szociális munkással kommunikálni. Ez azért is érdekes mert az integrációs szerződés folyósításának egyik feltétele a családsegítő szolgálat szociális munkásával való együttműködés, erre azonban az intézmények gyakran nincsenek felkészülve/felkészítve.

„Amikor megkaptam a státuszt Debrecenben voltam a táborban. És a szociális munkásom a családsegítőben semmit sem tudott angolul, csak magyarul. Én nem kaptam tőle semmilyen segítséget, támogatást. Azután amikor Budapestre költöztem a 23. kerületbe, nagyjából 4 szociális munkásom volt, mert mindig, szinte minden hónap cserélődtek, de egyikőjük sem beszélt angolul. Utána egy másik kerületbe költöztem, a 7.-be, és ott volt végre egy olyan szociális munkás, aki beszélt angolul. El tudtam mesélni neki, hogy milyen problémáim vannak, és ő meg tudott hallgatni engem és válaszolt is. Azt is megígérte, hogy szervez majd egy magyar kurzust és segít a munkakeresésben is, ha lesz ideje. De ebben a kerületben nagyon sok menekült van, ő meg eléggé elfoglalt.”

Végül arra voltam még kíváncsi, hogy milyen segítséget kaptak a beilleszkedéshez az államtól és egyéb informális módon. Egyedül az integrációs szerződést említették, a kiskorú lány kivételével, aki kapott szállást egy gyermekotthonban, zsebpénzt és iskolába járhat. A többiek arról számoltak be, hogy nem sok támogatást kapnak az államtól. Hiába kapják az integrációs pénzt, lakást szinte lehetetlen találni egyedül, és munkát szintúgy. Sokan úgy vannak vele, hogy a többiek rossz tapasztalata miatt már nem is látják értelmét egyáltalán segítséget kérni, mert úgylis csak üres ígéreteket kapnak.

„Havonta egyszer csak elmegyek aláírni a papírokat és ennyi. Nem is kérek segítséget, mert tudom, hogy úgyse kapnék. Ezért inkább megpróbálok a saját lábamon megállni, ahelyett hogy csak várok-várok az ő segítségükre. Nincs semmi értelme.”

„Amikor kértem a szociális munkást, hogy segítsen lakást, munkát találni, azt mondta, hogy az állam ezt nem támogatja, mármint, hogy nem ad szállást. Az integrációs pénzt folyamatosan kapom, de ez nem valami sok. 60 ezer forint egy hónapra, de most már csak 40 ezer, mivel minden 6 hónapban egyre kevesebb. Én nem gondolom, hogy bárki meg tud élni 200 euróból egy idegen országban. Ez nagyon nehéz, főleg ha nincs szállásod, nincs munkahelyed, csak ez a 200 euro van. De nem csak a menekülteknek, még a magyaroknak is nagyon nehéz lenne. Ha a saját országomban lennék, nem kellene fizetnem a szállásért, mert élhetnék az anyukám házában, nem kellene fizetnem bérleti

díjat, a családom támogatna, ha például nem lenne mitennem, ők segítenének. De itt senkim nincs, aki segítene nekem, és ez a 200 euro gyorsan elfogy.”

Szerencsére a civil szervezetek egyre több támogatást tudnak nyújtani a menekülteknek, és próbálnak az igényekhez igazodni. Sokan számoltak be arról, hogy segítséget kaptak lakás-és munkakeresésben, hivatalos ügyek intézésében, nyelvtanulásban. Van, aki vallási közösségekkel is kapcsolatban van, és tőlük kapott ruhaadományt vagy ételmelet. Ketten mondták, hogy a Közép-európai Egyetemen eltöltöttek két szemesztert, ahol magyar és angol kurzuson vettek részt, illetve fotográfiát, emberi jogokat, színház-művészetet, és magyar kultúra és történelmet tanultak. Emellett a személyes kapcsolatokon keresztül, barátok által kaptak rengeteg támogatást az interjúk alapján.

Összegzés

A kutatásomban a menekültek munkaerő-piaci integrációját igyekeztem bemutatni. Mivel többször utaltam arra, hogy ez egy kétirányú folyamat, így én is arra törekedtem, hogy ennek mindkét oldalát meg tudjam mutatni. Ezt a célt szolgálta a befogadó társadalommal kitöltött 75 darab kérdőív és az integráció útján már elindult külföldiekkel készített 7 darab interjú. Számtalan kutatás szól arról, hogy a magyarok az egyik legelutasítottabb nemzet Európában. A TÁRKI 2011-es kutatását alapul véve közvetlenül az októberi népszavazás után és az egyébként is migrációtól hangos időszakban érdekesnek találtam felmérni az „átlagember” befogadó hajlandóságát. Mivel a felmérés nem reprezentatív, a kapott eredményeket is ennek fényében kell értékelni. Azt gondolom, hogy az elfogadás kérdése nem fekete és fehér, tehát nem lehet kimondani, hogy a válaszadók befogadóak vagy idegenellenesek, ezért az attitűdök elemzését is különböző szempontok alapján végeztem el. A gazdasági okokból történő elutasítás – mely a korábbi vizsgálatok szerint igencsak jellemző a magyar populációra – az általam felvett kérdőívek eredményei alapján az én válaszadóim sem gondolják, hogy gazdasági fellendülést hozhatnak a menekültek és a migránsok, viszont az nem igaz, hogy a munkahelyeiket féltlenék tőlük. Társadalmi szerepüket sem tartják kimagaslónak. Egyedül kulturális sokszínűséget és szemléletbeli fejlődést várnak tőlük, de az így vélekedők aránya sem tűnik ki túlzottan a mintából. A válaszadók többsége azonban tisztán látja azt, hogy a társadalom nem túl elfogadó az idegenekkel szemben, a menekülteket kiemelve. A külföldiek kriminalizálást vizsgálva arra jutottam, hogy a kitöltők többségére nem jellemző, hogy bűnözőkként és terroristákként tekintenek a migránsokra és a menekültekre, azonban vannak sokan, akik bizonytalanok és könnyen befolyásolhatóak. A kérdőívben továbbá foglalkoztam az integrációval is, melyet az attitűd vizsgálatával és egy fiktív állásinterjú sziituációs helyzet megteremtésével mértem. A válaszadók az anyagi jellegű támogatást kivéve alapvetően nyitottak voltak a menekültek beilleszkedését segítő intézkedésekre, mint ahogy a konkrét személyes kapcsolatok létesítésére is. Az interjú sziituációban, ahogy az várható volt, a határon túli magyarokat választanák legtöbbször kollégának (64%), láthatóan más külföldit (arabot, kínait vagy afrikait) a kitöltők 21-26%-a. Ezeket az eredményeket a szociodemográfiai és egyéb jellemzőkkel összevetve, a korábbi kutatásokban bebizonyított befogadó és elutasító attitűdök itt is jellemzőek voltak.

A második empirikus kutatásban a kitűzött céloom a másik oldal bemutatása, meghallgatása volt, hogy az integráció elméleti ismérvei mellett betekintés nyerjek a menekültek mindennapi életén keresztül a gyakorlatba is és találkozzak a számok mögött megbújó valódi élettörténetekkel. Amire konkrétan kíváncsi voltam, az az, hogy hogyan sikerült beilleszkedniük a munka világába. Az elmondottak alapján a legtöbben a barátaikra és kapcsolati tőkéikre számíthatnak, illetve a civil szervezetek látják el ezt a feladatot. A nehézségeik többnyire a magyar nyelv hiányából és a végzettséget igazoló dokumentumok el nem ismeréséből adódnak. Ezen kívül sokan tapasztaltak diszkriminációt, de túlnyomórészt nem faji vagy vallási okokból, hanem a menekült státuszuk miatt. Elmondásuk alapján a munkaadók nincsenek kellőképpen tájékozódva a státuszukkal járó munkavállalási lehetőségek jogi formáival, ebből adódóan félnek alkalmazni őket. A munkaügyi központon keresztül sem könnyebb állást találni, legfőképp az adminisztráció nehezíti ezt meg, hiszen társadalombiztosítási szám hiányában nem tudják regisztrálni őket álláskeresőként a rendszerben. Emellett nem csak az ő hiányos nyelvismeretük nehezíti meg az ügyintézés: hiába beszélnek valamilyen idegen nyelvet, – legtöbbször angolt – az ügyintézők illetve a segítő szakemberek nem. A tanulmány végéhez közeledve megerősödött bennem az a hipotézis, amely már az elején is megfogalmazódott: a menekültek legfőbb intézményes jellegű támasza a civil szektor, mely a személyes kapcsolatokon keresztül történő segítségnyújtást egészíti ki.

Irodalom

Könyvek:

- Önálló alkotások:
  - NAGY BOLDIZSÁR (2014.): *A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltoztatástól az Európai Unióba lépésig*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Szerkesztett, többszerzős művek, tanulmányok:
  - HAUTZINGER ZOLTÁN – HEGEDŰS JUDIT – KLENNER ZOLTÁN (2014.): *A migráció elmélete*. Budapest, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar
  - KOVÁTS ANDRÁS (2014.) – *Migrációs helyzetkép Magyarországon*, In: TARRÓSY ISTVÁN – GLIED VIKTOR – VÖRÖS ZOLTÁN: *Migrációs tendenciák napjainkban – A 21. század migrációs folyamatainak tanulmányozásához*, Pécs, IDR Republikon
  - SIK ENDRE - SIMONOVITS BORI (2012.): *Abena, Sára, Chen, és Ali esélyei Magyarországon*, Budapest, TÁRKI

Folyóiratok:

- STATISZTIKAI TÜKÖR, 2015/48: *Első és második generációs migránsok munkaerő-piaci helyzete* (a munkaerő-felmérés 2014. II. negyedévi ad hoc moduljának főbb eredményei),
- HABLICSEK LÁSZLÓ – ILLÉS SÁNDOR (2007.): *Az 1956-os népvándorlás népességi hatásai*, Statisztikai Szemle, 85. évfolyam, 2. szám, 2007.
- ÖRDÖG ISTVÁN (2013.): *Menekültügyi mítoszok, féligazságok*, Fundamentum, 2013. 2. szám
- SÁROSI ANNAMÁRIA – TÓTH PÁL PÉTER (2009.): *Mérési lehetőségek a nemzetközi vándorlásstatisztikában*, Statisztikai Szemle, 87. évfolyam, 7-8. szám,

Módszertani anyagok:

- VAJDA RÓZA – HEGEDŰS RÉKA (2008.): *Integráció önkéntes alapon - Önkéntesség, mint menekültügyi integrációs eszköz* Budapest, Menedék Migránsokat Segítő Egyesület
- SÍK ENDRE – SIMONOVITS BORI: *Feladatgyűjtemény a társadalomkutatás módszertanához I*. Digitális Tankönyvtár. Letöltés helye: http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_14_A_disz_kriminacio_merese_Valogatta_es_szerk_Sik_Endre_es_Simonovits_Bori/adatok.html Letöltés ideje: 2016. november 4.

Internetes források:

- Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal:
http://www.bmbah.hu/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=421&Itemid=392&lang=hu (letöltés dátuma: 2016. október.15)
- Központi Statisztikai Hivatal:
<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/index.jsp> (letöltés dátuma: 2016. november 20.)
- Menedék Migránsokat Segítő Egyesület:
<http://menedek.hu/> (letöltés dátuma: 2016. október 29.)
- Migráció Kutató Intézet:
<http://www.migraciokutato.hu/hu/> (letöltés dátuma: 2016. november 18.)
- UNHCR:
<http://www.unhcr-centraleurope.org/hu> (letöltés dátuma: 2016. november 10.)

Jogszabályok:

- 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről
- 1997. évi CXXXIX. törvény 16. §. (2)
- 1698/2013. (X. 4.) Kormányhatározat elfogadott Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014-2020. ciklusban létrehozásra kerülő Menekültügyi és Migrációs Alaphoz kapcsolódó hétéves stratégiai tervdokumentum

SZÚCS TÍMEA

Zsidó kivándorlás Magyarországról Palesztinába 1945–1949

*Sorsfordító döntések – identitásválasztások*⁴⁷

Bevezetés

A II. világháború után a Magyarországon túlélő vagy a táborokban felszabadított zsidóság egy része a kivándorlás mellett döntött. Ez mindenki esetében egyéni elhatározás volt ugyan, mégis kimutathatók hasonló sajátosságok az okok, a döntést befolyásoló tényezők és a gyakorlati megvalósítás tekintetében. A kivándorlás főbb motívumainak feltárása fontos információkkal szolgálhat a II. világháború utáni magyarországi zsidóság helyzetével, gondolkodásmódjával, jövőstratégiáinak alakulásával kapcsolatban, elősegítheti a migráció folyamatának pontosabb és differenciáltabb bemutatását és jobb megértését.

Itt különösen fontos szempont a holokauszt után megrendülő „magyar zsidó” identitástudat további alakulásának kérdése. Az önazonosság és az összetartozás tudat elemeinek változása, a kulturális értékrend fokozatos átalakulása, a hagyományok szerepének, fontosságának módosulása a Magyarországról való elindulástól egészen az új hazába, Palesztinába (majd Izraelbe) való megérkezésig, a beilleszkedésig, otthonteremtésig. A téma ilyen megközelítésben történő áttekintése hasznos adalékokkal szolgálhat nemcsak a magyarországi zsidóság migrációjával kapcsolatban, hanem a nemzeti önazonosságtudat, a kulturális identitás szerepének, alakulásának, összetevőinek tekintetében is.

A téma választására főként a szerző Izraelben tett látogatása adta a motivációt, mely során több, Magyarországról elvándorolt zsidóval találkozott és ismerte meg történeteiket. Az érdeklődés a későbbiekben az egyéneken túl a teljes diaszpórára kiterjedt. A kutatás olyan kérdésekre adhat választ, melyek tudományosan meglehetősen szűkkörűen tárgyalt témának számítanak, mint például a kivándorlási folyamat (az indulás és az érkezés) komplex vizsgálata, valamint a magyarországi zsidóság beilleszkedése a palesztinai, izraeli társadalomba. Továbbá a II. világháborút túlélte zsidóság identitásának változására, a kivándorlás egyediségeire, a tipizálható sajátosságokra, mint az életkor vagy társadalmi státusz, illetve a főbb személyes motivációikra, melyek következményeként a kivándorlás mellett döntöttek. Ezen kívül a Magyarországról érkezők integrációja, a beilleszkedési sikeresség mértéke is a dolgozat kiemelt kérdései között szerepel.

A dolgozat meghatározó részét adja, s az alkalmazandó kutatási megoldások közül elsődleges, az elemzés. Ezen belül, az egyes elemekkel való hatáskapcsolatoknak, a

---

⁴⁷ Az írás alapjául szolgáló diákköri dolgozattal a XXXIII. OTDK Kultúra és Közösség szekciójában I. helyezést ért el a szerző.

folyamatokat befolyásoló tényezők törvényszerűségeinek, összefüggéseinek és okainak feltárása dominál. Ezen kívül, az egyik primer kutatási technika, az interjú is alkalmazásra került, mely az egyéni életutak és személyes élmények megismerésének az egyik legjobb módszere. A félig strukturált interjú egyfajta keretet ad, mellyel a legfontosabb részletekre fény derülhet, de lehetőség van bizonyos fokú szabadságra is, ami a téma egyedisége miatt szinte elengedhetetlen.

A zsidóság helyzete a II. világháború után

Társadalmi viszonyok és életkörülmények

A II. világháború befejeződését követően kettősség jellemezte ezeket az éveket. Egyrészt, politikai szempontból, ahol egyfajta morális koalíció volt kialakulóban a zsidókérdéssel kapcsolatban, részben nemzetközi politikai elvárás miatt, részben a hazai demokratikus berendezkedésből fakadó antidiszkriminációs törekvés következtében.⁴⁸ A magyar állam 1945-től egyfajta jóindulatú semlegességet tanúsított a zsidóság identitásának kérdésében.⁴⁹

Másfelől, a zsidókérdés a többségi társadalom részéről nem egyezett az állam álláspontjával. A háború után visszatért zsidók jogos fellépését tulajdonuk visszakövetelésére, voltak, akik a zsidó bosszú előszeleként értelmezték, a mélyponton lévő gazdasággal és a lakásnyomorral küzdő háború utáni országban. Az antiszemitizmus a keresztény középosztály köreiből is új értelmezést kapott, hiszen már nem tudtak támaszkodni a hatalom tekintélyére. Mivel a baloldal a hagyományos nemzeti intelligenciát, a középosztályt többnyire reakciónak tekintette, új, megbízható, képzett és szakmailag felkészült gazdasági vezetőkre, közalkalmazottakra, köztisztviselőkre volt szükségük, akiket a zsidóság soraiban meg is találtak. „Nem azért, mert aki zsidó, az megbízható, hanem mert aki zsidó, annak nem állt módjában kompromittálni magát a fasiszmusban. [...] az előző rendszerben politikailag biztos nem volt tevékeny.”⁵⁰ A zsidó származású személyek egy része a holokauszt tapasztalatai, az üldözés, a csalódottság, esetleg a baloldali beállítottság révén, az új hatalommal való együttműködést kereste. Ez kiváltott bizonyos ellenérzést a társadalomban, főként a keresztény középréteg körében.⁵¹

A II. világháború utáni fegyverszüneti egyezmény előírta a magyarországi zsidóság diszkriminációjának megszüntetését, a zsidóellenes rendeleteket hatályon kívül helyezték, valamint tervezték a zsidóság kártalanítását, első lépésként egy segélyalapot hoztak létre megsegítésükre. Ez utóbbit azonban már nem sikerült megvalósítani. Ennek oka lehetett az ország gazdasági helyzete, mely ekkora háborús károkat képtelen volt megtéríteni. A zsidóság veszteségeire nem tudtak, nem akartak külön figyelmet fordítani. Ezen kívül általánosabb, társadalmi szintű felelősségvállalásra, illetve az új rendszerbe beépülők elszámoltatására sem került sor.⁵²

⁴⁸KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 42–44.

⁴⁹KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 41.

⁵⁰KENDE 1989. 44–45.

⁵¹ERDEI 2004.

⁵²BIBÓ 1990.

A munkaszolgálatokból, a gettókból, a védett házakból és a koncentrációs táborokból való szabadulás után hazatért magyar zsidók sok esetben nem találták a helyüket. Gyakori volt, hogy vagyontárgyaik, amiket hátrahagytak eltűntek, házaikat, lakásaikat lebombázták vagy már más vette birtokba. Sok esetben a régi tulajdonosok igényét saját lakásukra az új lakók visszautasították, hiszen ők sem tudtak hová menni.⁵³ Nem volt ritka, hogy aki a koncentrációs táborokban életben maradt, nem akart visszatérni anyaországába, amely kiszolgáltatta őt. Erről számolt be Chava Lustig és férje is: „Ahol meg vagy győződve, hogy te magyar vagy. [...] Elvisznek mindenkit, bezárnak gettóba, mindent elvesznek. És most nem a háborúról beszélek, hanem rólunk, zsidókról [...] Ahol nem vettek minket emberszámba [...] nincs ott egy perc maradnivalóm sem.”⁵⁴

Az ország újjáépítésében sem akartak részt venni azokkal az emberekkel, akik a háború előtt vagy alatt megfosztották őket vagyonuktól, ingóságaitól vagy nem tettek semmit azért, hogy mindez ne történhessen meg. Ezzel szemben állt Izrael állam megalakulásának gondolata, az „ösi földön”, mely a társadalmi veszteségeket, a család és az egzisztencia elvesztését, a magyar identitás megkérdőjeleződését a kivándorlók számára pozitív módon ellensúlyozni tudta, mert megadta nekik az összetartozás és az összetartás érzésének új lehetőségét.⁵⁵ A legmeghatározóbb tényező azonban a család elvesztése és a csalódottság volt. A vézskorszak után szinte nem volt olyan magyar zsidó família, aki ne gyászolta volna valamely hozzátartozóját. A gyökérvesztettség, a családi diaszpórák megritkulása, elvesztése, a magyarságuk kétségbe vonása is fontos befolyásoló tényező volt az ország elhagyásának fontolóra vételénél.⁵⁶

A magyarországi zsidóság a XX. században nyelvileg, kulturálisan, életmódjukat és szokásaikat tekintve egy erősen asszimilálódott csoportja volt a társadalomnak, azonban a vézskorszakot túlélők többsége számára ez a továbbiakban már nem volt járható út. A közös nemzeti múlt a sokkémények után, bizonyos mértékig idegenné és távolivá vált számukra. Mindezen tudati válság ellenére elmondható általánosságban, hogy a magyar identitás értékeivel nem lettek volna készek szakítani. Azonban a holokauszt után a magyar és a zsidó együttélés megkérdőjeleződött és jó időre megszüntette az integráció, a kettős identitáson alapuló együttélés lehetőségét.⁵⁷

Maga az üldöztetés, a gettóba zárás és a deportálás a zsidó származásúak ellen irányult, teljesen függetlenül a kultúrától, a felekezettől vagy a világnézettől. Ez egyfajta másság-élményt nyújtott a zsidóság számára, mely elválasztotta a nem-zsidóktól és megerősítette a mi-tudatot, a zsidósághoz való tartozást. Így a disszimiláció lehetősége, a teljes kiválás, mint menekülési és egyben új identitáskeresési mechanizmus is meghatározó magatartásmód volt.⁵⁸

---

⁵³PÉCSI – SZOBOTA 2014. 50–51.

⁵⁴CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁵⁵PÉCSI – SZOBOTA 2014. 227.

⁵⁶KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 96.

⁵⁷KOVÁCS – KASHTI – ERŐS 1992. 29–32.

⁵⁸KOVÁCS – KASHTI – ERŐS 1992. 29–40.

A kivándorlás gyakorlati megvalósítása

A II. világháború és a holokauszt sokkja után többekben megfogalmazódott az ország elhagyásának, a kivándorlásnak a gondolata. A Palesztina (1948. május 14. után Izrael) irányába történő kivándorlásban a legmeghatározóbb szerepet a cionista mozgalom töltötte be. Történelme visszanyúlik a II. világháború előtti időszakra, a mozgalom tagjai már 1927-től segítői és szervezői voltak a Palesztinába tartó magyarok kijutásának, azonban 1945 után éledt fel igazán a szervezeti élet. Az fiatal állam, Izrael hivatalos megalakulása előtt az illegálitás miatt hamis iratok gyártására is szükség volt, ezért titkos műhelyeket állítottak fel, ahol sokféle és nagy mennyiségű hamis papírt állítottak elő.⁵⁹

A mozgalom szervezői gyűléseket, felvonulásokat tartottak és alijára (zsidó származásúak Palesztinában, majd 1948. május 14. után Izrael államban való letelepedése) buzdították a fiatalokat. Ez a gyakorlatban Chava Lustig emlékei szerint a következőképpen valósult meg. Testvérével a várvra várt felszabadulás után a legnehezebb periódusban találkoztak a cionista mozgalommal. Szüleik meghaltak, lakásukba más költözött be, egyik napról a másikra éltek, nem volt mit enniük. Osztálytársaik javasolták nekik, hogy „van nagyon jó bableves a Délbáb utcában”, ahol a Dror Habonim cionista szervezet gyermekotthona működött, akikről azelőtt soha nem hallottak. Tizenéves gyerekként azt látták, hogy ott a többiekkel együtt élhetnek, nem kell éhezniük, a csatlakozás egyfajta alternatívát nyújtott a kilátástalanságban. Csökkentette a II. világháború utáni katasztrofális érzését, és azt a reményt nyújtotta számukra, hogy a több hónapos szenvedés és magány után végre tartoznak valahová, egy közösséghez, melyet sajátjuknak vallhatnak. Lehetőséget adott a kiszakadásra egy olyan társadalomból, melyet sajátjukéknak tekintettek, melynek történelmét magukéknak vallották, kultúrájában és társadalmi szokásaiban szocializálódtak, és amelyben nagyot csalódtak.⁶⁰

A holokauszt után ezekkel az értékekkel és normákkal szakítani kívánó cionista mozgalom a régmúltat, az egykori „ösi földet”, Palesztinát, mint új hazát hirdette, melyre a zsidóság a jövőjét alapozhatja. Chava Lustigban és testvérében (csak úgy, mint több száz más reményvesztett zsidó fiatalban) a veszteség és a csalódottság az kivándorlás szándékát erősítette. A cionista ideológia addig teljesen ismeretlen világával azonban rövid időn belül teljes mértékben azonosulni tudtak. Később már ők toborozták a fiatalokat: házról házra jártak a romos Budapesten, héberül énekeltek olyan dalokat, amiket ugyan nem értettek, de ez segítette nekik összegyűjteni a család nélkül maradt zsidó gyerekeket.⁶¹

A kivándorlás gondolata főleg a fiatalabbak körében volt népszerű. Ennek legfőbb oka, hogy a vészkorszakot, a deportálást, a háború utolsó hónapjait nagyobb eséllyel az erősebb és egészségesebb fiatal generáció élte túl, így a zsidó populációban a háborút követő években az átlagosnál nagyobb volt ennek a korosztálynak az aránya. Szintén az említett csoport kitelepülését erősítette az, hogy saját családdal még nem rendelkeztek, így sokkal mobilisabbak voltak, mint a nagyobb családot eltartó idősebb generációk. Az önazonosságot még kereső fiatalabbak, az idősebb, már asszimilálódott generációval szemben, fogékonyabbak voltak más, addig ismeretlen hatások, kultúrák iránt. Így a pillanatnyi benyomások, aktuális tényezők na-

---

⁵⁹KOMORÓCZY 2012. 931.

⁶⁰CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁶¹KOMORÓCZY 2012. 936.

gyobb hatást gyakoroltak a gondolkodásukra, mint az átgondoltabb, kialakultabb önazonosságtudattal rendelkező idősebb korosztályra.⁶²

A fiatalabb generáció a társadalomnak az a része, amely leginkább képes az emigrációval járó terheket elviselni. Az említett tény az is megerősíti, hogy a cionista szervezetek, mint az elvándorlás főszervezői főleg azokat a fiatalokat gyűjtötték össze, akik részben vagy egészben elvesztették családjukat. A kivándorlás az ő esetükben egy radikális lépés volt, mely teljes szakítást jelentett Magyarországgal, a korábbi hazával, s mely igen kockázatos, de egyben kalandos út is volt, tele kiszámíthatatlan eseményekkel és veszélyekkel, melyre a fiatalok könnyebben vállalkoztak. Az idősebb, asszimilálódottabb, megmaradt tőkével rendelkező és döntően magyar identitását előtérbe helyező generáció más szempontokat tartott előrébb valónak, így sokan a maradás biztonsága mellett döntöttek. Ezt erősítette még, hogy a cionizmus a hagyományosabb értékeket képviselő polgárság tagjai számára kevésbé volt vonzó, számukra a palesztinai bizonytalan kibuc-élet (kibuc: Izraelben az önálló mezőgazdasági település egyik alapformája) kevésbé tűnt jó alternatívának.⁶³

A Palesztinába történő kivándorlás legnagyobb létszámú generációja a vészkor-szakot túlélő, illetve az antiszemitizmus elől menekülő zsidóság volt.⁶⁴ A statisztika oldaláról megközelítve, Stark Tamás kutatásai alapján 1939 és 1945 között 4 400 fő érkezett Magyarországról (ebből 3 926 fő nyilvántartásba vett bevándorló). 1946 és 1947 között közel 1 900 főről beszélhetünk, 1948-ban 3 800 fő, valamint 1949-ben 6 844 fő. Itt látható, hogy az 1946–1947-es adatok szerint igen alacsony a magyar bevándorlók száma. Ennek oka valószínűleg az, hogy a vészkor-szakot túlélő zsidóság helyzete stabilizálódott, és elkezdtek építeni új életüket a gazdaságilag lassan erősödő Magyarországon, így a kivándorlás már egyre kisebb mértékben szerepelt terveik között.⁶⁵

Azonban 1948-tól a kivándorlók száma újra növekedni kezdett. Ennek oka a diktatúra fokozatos kiépülése, az állampolgári jogok korlátozása, a magántulajdon államosítása, a polgári rétegek fokozódó üldözése, illetve Izrael állam megalakulása. Feltehetően az utóbb felsorolt okok sok embernél megadták a végső lökést az ország elhagyására. Karády Viktor kutatásai szerint 1948. május 15. és 1949. december 31. között 10 307 fő hagyta el Magyarországot.⁶⁶

Az új haza

A zsidó állam születése

A II. világháború kitörésétől a Palesztinában élő cionisták elsődleges célja volt, hogy létrehozzák saját államukat, azonban a terület tényleges birtokosa Nagy-Britannia volt, amely az ország létrejöttét nem támogatta. Az angolok aktuális bevándorlási politikájukon semmiképp sem akartak változtatni, hiszen a németek elleni harc sokat rontott

---

⁶²KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 107–108.

⁶³Uo.

⁶⁴OLOSZ 2015. 145.

⁶⁵STARK 1995. 102.

⁶⁶KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 102.

anyagi helyzetükön, és nem kívántak lemondani a közel-keleti olajmezőkről. Ezek az arabok fennhatósága alá tartoztak, akik a zsidókkal folyamatos konfliktusban álltak. Így, ha Nagy-Britannia támogatja a zsidók bevándorlását, az még súlyosabb zsidó–arab konfliktust szülhet, ami hatással lett volna baráti kapcsolataikra az arab világgal.⁶⁷ A kvóták betartása érdekében a britek az Európából érkező hajókat igyekeztek visszafordítani, vagy ciprusi internáló táborokban helyezték el a bevándorolni akarókat.⁶⁸ A brit politikában 1947-ben változás állt be a Palesztina feletti ellenőrzés kérdésében, így az új állam alapítására törekvő zsidó politikai erőkkel való együttműködésre volt szükség.⁶⁹

Mindezek után, pár nappal a brit mandátum lejártá után, 1948. május 14-én David Ben-Gurion felolvasta a Függetlenségi Nyilatkozatot, és kikiáltotta Izrael függetlenségét. Az új állam már szabadon beengedhette a menekült zsidókat szállító hajókat. Mindezek után az új ország elsődendő politikai célja az új bevándorlók (aliják) összegyűjtése volt.⁷⁰ Az épülő zsidó állam szervezeteit és intézményrendszerét a korábbi kivándorlók által 1929-ben alapított Zsidó Ügynökség alapozta meg (Palesztina de facto kormánya), melynek akkori legfontosabb célja a palesztinai zsidó közösség megszervezése volt.⁷¹ A korábban érkező alijázók megteremtették az állami struktúra keretét, és nem utolsósorban a szellemi élet alapjait, majd a holokauszt utáni bevándorló zsidó tömegekre várt, hogy a későbbiekben egységes erővel építhessék tovább az új államot.⁷²

Körülmények és kihívások

A vészkorszak után érkező, különböző nemzetiségű tömegek többségében a szülőföldről, a korábban a hazájuknak tartott országból való menekülés és kitaszítottág miatt döntöttek a zsidó állam mellett (ellentétben a korábbi „önkéntes” bevándorlással). A cionizmus legfőbb célja az „ösi földön” alapított hazában a zsidóság egészének összegyűjtése volt, mely a holokauszt után és annak következtében megvalósulni látszott, az állam lakossága nagymértékben növekedni kezdett. A bevándorlók döntő többsége holokauszt túlélő volt, illetve a környező arab országokból a háborús helyzet és a kiközösítés miatt áttelepült zsidóság.⁷³ Megjegyzendő, hogy ezzel egy időben több százezer arab hagyta el Izraelt. A függetlenség kikiáltásakor az ország lakossága közel 650 000 fő volt, 10 évvel később már közel volt ez a szám a 2 millió főhöz.⁷⁴ Azonban ezek a tömegek már komoly nehézségek és új feladatok elé állították az izraeli vezetést, hiszen ekkora mértékű bevándorlásra a fiatal állam nem volt felkészülve. Sok esetben a beáramló zsidóságot sátoztáborokban, vagy a régi palesztin falvakban helyezték el átmenetileg.⁷⁵

A független állam kikiáltása után az ország építéséhez nemzetközi elismerésre és pénzre is szükségük volt. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió után az európai és Európán kívüli országok is lassan elismerték az önálló államot. Pénzügyi támogatást pedig a

---

⁶⁷JOHNSON 2011. 625.

⁶⁸STARK 1995. 93.

⁶⁹JOHNSON 2011. 627.

⁷⁰JOHNSON 2011. 625–631.

⁷¹OLOSZ 2015. 141.

⁷²KOMORÓCZY 2012. 974.

⁷³ERDEI 2004.

⁷⁴RAJ 1995.

⁷⁵Israel's 65th anniversary... 2013.

világ különböző pontjain élő módosabb zsidók, a cionista szervezetek, a német jóvátétel és az amerikai bankok kölcsönei biztosítottak az új állam számára.⁷⁶

A kivándorlók számára a háború nehézségei után a megpróbáltatások nem értek véget, hiszen az esetek többségében a több hónapos vándorlás után érkeztek meg az új hazába, ahol új életüket a semmiből kellett felépíteniük egy frissen alakult országban. Az új állam elsődleges célja volt a különböző országból érkezett bevándorlók integrálása, azonban ezt nagymértékben befolyásolták a különböző csoportok egyedi sajátosságai, melyek segíthették, de sok esetben nehezíthették is az integrációt. A II. világháború utáni egységes, közös kultúrával rendelkező Izraelettől aligha beszélhetünk. Az újonnan bevándorlók saját nyelvüket szívesebben használták, az államnyelvként elfogadott héber sokáig háttérbe szorult.⁷⁷

Bár a magyar zsidóság nagy része nem mezőgazdaságból élt és nem volt nagyobb termelési tapasztalata, de a cionista mozgalom igyekezett felkészíteni a kivándorlókat a kibuc-életre, táborokat szervezett, ahol a tagokat felkészítették, és átképezték őket a távoli telepes életre, hogy a kitelepülés után a kibucokban is helyt álljanak. Így az érkező magyarság tagjai a mezőgazdasági települések kialakításában az egyik vezető szerepet betöltő csoportként tartják számon.⁷⁸ Ennek a feltételezések szerint az az oka, hogy a kivándorlás előtti cionista mozgalom egyik ideológiája volt Magyarországon, hogy az új hazát csak fáradtságos munkával lehet felépíteni, melynek eszköze a kibuc-mozgalom.

Másik fontos tényező, hogy az európai bevándorlók azt a szemléletet hozták magukkal, hogy akié a föld, azé az ország. Izrael állam területén rengeteg szabad, kihasználatlan földterület volt, melyet főként az elűzött arab előkelők és az arab lakosság hagyott maga után, melyet saját kézbe kellett venni. A Magyarországról kivándorló városiak régi hazájukban a II. világháború előtti időkben nehezen jutottak földtulajdonhoz, illetve ezt a zsidótörvények során elidegenítették tőlük. A földtulajdon kitüntetett szerepe miatt Kelet-Európában a föld nélkülség is kelthetett egyfajta „gyökértelenség” érzést, mely az új államban a földhöz való viszonytal (az Ígéret Földjéből való részesedéssel) megváltozhatott. Ez nem csupán megélhetési kérdés volt, bizonyos mértékig szimbolikus és identitást erősítő szempont is.

Kiemelendő, hogy a magyar zsidóság beilleszkedése a kezdeti időszakban lassan zajlott, hiszen erős volt a Magyarországról hozott kultúrához és identitáshoz való ragaszkodás. Kulturális életüket magyar nyelven élték, több tíz periodikájuk, újságuk jelent meg kizárólag magyarul az 1950-es évek közepéig. A héber nyelvet beszélők száma a magyar anyanyelvűek körében 5% volt 1953-ban.⁷⁹

A magyarság részéről a Hitachdut Olé Hungaria vállalta magyar ajkú bevándorlók megszervezését. A szervezet célja más az 1920-as évektől – a magyar anyanyelvű bevándorlók beilleszkedésének segítése, kapcsolatok kialakítása és fenntartása a magyar és más nemzetiségű zsidó közösségek között. Az 1950-es évektől feladatkörük nagymértékben megnövekedett. Segítséget nyújtottak a bevándorlók olyan problémáiban, mint a lakáskérdés, a nyelvtanulás, az álláskeresés és a közösség érdekeinek képviselése, vala-

---

⁷⁶SZABÓ 2004. 157–158.

⁷⁷OLOSZ 2015. 150–151.

⁷⁸OLOSZ 2015. 148–150.

⁷⁹OLOSZ 2015. 151.

mint az egyik legfontosabb feladata a magyar diaszpóra integrációjára irányult az izraeli társadalomba, hiszen ennek igencsak híján volt az új bevándorló csoport.⁸⁰

Identitás-stratégiák és egyéni sorsok

A rendelkezésre álló adatok alapján nehéz teljes képet adni az Izraelben élő magyar származású lakosság integrációjáról, annak nehézségeiről, identitásának változásáról, az új élet kezdetéről és beilleszkedésük mai helyzetéről. Ezen a téren feltétlenül további kutatásokra van szükség. Az egyéni életutak ismerete azonban nagyban segíthet közelebb kerülni az események, a változások megértéséhez. Ezért a következőkben felidézzük az 1948–1949-ben Izraelbe vándorolt néhány magyar rövid, személyes történetét.

Rónai András:

„Izrael az egyetlen hely, ahol nem fenyeget veszély, hogy bármikor másodrangú állampolgár leszek.”⁸¹

A kivándorlása előtt híres magyar gyerekszínész volt, a Valahol Európában című darabban játszotta Ficsúr szerepét 1947-ben. Azonban a II. világháború után kialakuló rendszerrel kapcsolatban voltak kivétel nélkül: „ha valaki egy fuldokló embert kiment a vízből, akkor azt szépen meg kell köszönni, de nem kell, hogy az illető egy életen keresztül a megmentőjének a rabszolgája legyen”⁸² – ezzel utalva a zsidóság szovjet „felszabadítására”. 1949 márciusában úgy döntött, hogy elhagyja Magyarországot és Izraelbe vándorol. Ekkor 17 éves volt, az új országról aligha tudott, a héber nyelvről pedig az imádkozás jutott eszébe, el sem tudta képzelni, hogy egy ország államnyelve lehet. Az új hazában egy Názáret melletti kibucban kezdett dolgozni, ahol gőzkalapáccsal vágta a lyukat villanyoszlopoknak. Ezután az Izraeli Véderőhöz csatlakozott, ahol öt háborúban vett részt, többek között Libanonban. Katonatársainak pedig már akkor híres magyar költők héberre lefordított verseit szavalta. Miután az államnyelvet tökéletesen elsajátította, viszatérhetett eredeti hivatásához a színészethez, s az izraeli Nemzeti Színház művésze lett.

Az új hazában megtalálta számításait, de magyarságát nem feledte, igyekezett a két ország közötti kapcsolatokat fejleszteni, amiért számos díjat és kitüntetést vehetett át: Izraelben már 1973-ban megkapta az Izraeli Állami Díjat, mint „Az év színésze” és a Herzl-díjat 1972-ben. Magyarországon erre csak a rendszerváltozás után kerülhetett sor, ahol 1992-ben megkapta a „Pro Cultura Hungaricát” és a Magyar Köztársaság Érdemkeresztjét 1998-ban. 2004-ben hunyt el Izraelben.

Rónai András azok közé tartozott, akik annak ellenére, hogy beilleszkedtek az új társadalomba és annak elismert tagjai lettek, nem feledték, honnan jöttek, magyar identitásukat megőrizték. Rendszeresen látogatott Magyarországra és építette a két ország közötti kulturális kapcsolatot.⁸³

Deutsch Péter:

„Mindig nehezebb és nehezebb az emlékezés.”⁸⁴

---

⁸⁰OLOSZ 2015. 151–152.

⁸¹PÉCSI – SZOBOTA 2014. 91–96.

⁸²PÉCSI – SZOBOTA 2014. 94.

⁸³PÉCSI – SZOBOTA 2014. 91–96.

⁸⁴DEUTSCH PÉTER személyes közlése

11 éves korában, 1949-ben érkezett az akkor már független Izraelbe testvérével. Kiutazásuk előtt is tisztában voltak vele, hogy egy kibucban fognak élni. Haifa és Csfát között egy kis mezőgazdasági közösséghez csatlakozott, ahol Deutsch Péter azóta is él. Egész életében ott dolgozott mezőgazdasági és ipari munkákat végezve nyugdíjba vonulásáig. Nevét héberesítette, a nyelvet tökéletesen megtanulta, a magyart teljesen elfelejtette, a saját bevallása szerint egy szóra sem emlékszik. A kinti élete során nem törekedett arra, hogy magyar származásúakkal tartsa a kapcsolatot. Az országhoz saját bevallása szerint annyi köti, hogy itt született és van egy magyar útlevele, de a Magyarországra látogatás lehetőségével soha nem élt. Családja népes, két felesége volt, 4 gyermeke, 17 unokája van és még két születendő unoka van kilátásban.

Deutsch Péter esetében kivándorlása után az izraeli élet új lehetősége feloldotta Magyarországhoz való kötődését. Olyannyira, hogy évtizedek óta nem beszélte régi anyanyelvét, melyet már elfeledett, a magyarsághoz való kötődésének szinte egyetlen bizonyítéka a magyar útlevél.⁸⁵

Groszmann Szilvia:

„...van állampolgárságom és otthonom, és azóta érzem teljes embernek magam.”⁸⁶

A II. világháború előtt, mint büszke magyar élt, és nem tudta felfogni, megérteni a holokausztot. A legrosszabb számára az volt, hogy ezt főként a saját hazájuk honpolgárai tették vele, akik a későbbiekben nem lettek felelősségre vonva. Az országgal szemben azonban nem érez semmiféle haragot. 1949-ben vándorolt ki Izraelbe, itt ment férjhez, itt születtek a gyerekei, ezt vallja hazájának. Izraelben is folyamatosan háború van, senki sincs biztonságban, de az ország folyamatosan fejlődik és épül, nem utolsó sorban pedig itt nem érzi magát másodrangú állampolgárnak. Rengeteg országból érkeztek ide emberek, de mégis össze tudtak fogni és képesek voltak felépíteni egy új országot a semmiből. Számára a háború után nem is volt kérdés, hogy mely országot válassza új hazájának.

Groszmann Szilvia azok közé tartozik, akik csalódottságuk miatt az új élet reményében vándoroltak Izraelbe. Itt megtalálta számításait, ezt az új, fiatal országot vallja hazájának, melyet nagy munka árán épített fel együtt a többi bevándorlóval.⁸⁷

Avri Róbert Shacham:

„Én még magyarul álmodok, de a gyerekeim már izraeliek.”⁸⁸

Nem tudott napirendre térni a megaláztatásokon, egy kedves barátján keresztül megismerkedett a cionista mozgalommal, ami gyógyírt jelentett a számára. „A történetek logikus következménye volt, hogy a zsidó népnek nem szabad többé gazdanépek között élnie. Saját országában kell, hogy ura legyen sorsának.”⁸⁹ 1949-ben vándorolt ki Izraelbe, a szülei pedig fél év múlva követték őt. Ahogy a legtöbben, ő is kibucban kezdett dolgozni és hat év után a városba költözött. 1962-ben eldöntötte, hogy visszalátogat gyerekkora színhelyeire. A magyar néppel kapcsolatban nincs benne harag, mindent imád, ami-

---

⁸⁵ DEUTSCH PÉTER személyes közlése

⁸⁶ PÉCSI – SZOBOTA 2014. 227–228.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ AVRI 2004. 41.

⁸⁹ AVRI 2004. 40.

től magyar a magyar és a gyökerei innen erednek, Budapest pedig a legszebb város a szemében. Ezzel együtt mindenben izraelinek érzi magát és borzasztóan büszke hazájára.

Avri Shacham ma családjával Tel Avivban él, foglalkozása technikai írás, szerkesztés, fordítás. Amikor teheti, Magyarországra látogat, több rokona él itt, szereti Budapestet, de a hazájának már Izraelt vallja.⁹⁰

Chava és Josef Lustig:

„Nekünk a kibuc talán még fontosabb volt, mint az ország, hogy együtt, barátok, megteremtünk valami újat.”⁹¹

Megérkezésük után a Kfar Giladi kibucba indultak társaikkal, a budapesti mozgalom tagjaival. Dolgoztak, építették közösségüket, de később kiváltak és felépítették saját, új kibucukat, a Bet Haemeket, kemény munkával és rengeteg kitartással. Mivel körülöttük mindenki magyarul beszélt, úgy érezték, hogy ebbe a sokszínű társadalomba csak akkor tudnak beilleszkedni, ha az állam nyelvét is megtanulják, amire a magyar társak között nem sok esélyük volt, így úgy döntöttek, hogy Cfát városába költöznek. Hosszú, fáradtságos munkával, megteremtették egzisztenciájukat. Évtizedekig nem, vagy csak nagyon ritkán beszéltek magyarul. Két gyermekük született, a magyar nyelvet egyiküknek sem tanították, szánt szándékkal.

Véleményük a bevándorlásról és a beilleszkedésről a következő volt: az új bevándorlókat az állam segítette, támogatta, viszont ezért cserébe a bevándorlónak is meg kellett mindent tennie, hogy boldoguljon és beilleszkedjen az új társadalomba. Elengedhetetlen volt a nyelv elsajátítása és sok esetben új foglalkozást is kellett tanulniuk, hogy érvényesülni tudjanak az új világban. Sokan a kibucban nem tudtak megküzdeni a beilleszkedés nehézségeivel és visszavágytak Magyarországra. Több ilyenrel találkoztak, és általánosságban is elmondható, hogy ezek az emberek amint lehetőségük nyílt rá, visszatértek Magyarországra.⁹²

Mindketten az oktatás területén dolgoztak, azt hivatásuknak tekintették. Nyugdíjas korukban úgy érezték, hogy tapasztalataikat és emlékeiket szeretnék megőrizni és átadni, melyből a későbbiekben kialakították a Magyar Nyelveterről Származó Zsidóság Emlékmúzeumát. Önmeghatározásukat és identitásukat a későbbiekben is befolyásolta magyarországi zsidó mivoltuk, és magát a kivándorlást is az életük fontos részének tartják. Ennek átadása a következő generációk számára is fontos hagyomány lehet. Múzeumuk 1990-től nyitva áll az érdeklődők és kutatók számára egyaránt. Az alapítói Josef és Chava Lustig izraeli magyar barátaikkal gondozzák a múzeumot, annak vezetését fiukra, bízták, aki a magyar-izraeli kulturális kapcsolatok elősegítése érdekében sokat tesz. Chava és Josef Lustig közös életüket több év kemény munka után építették fel, mely meg is hozta a gyümölcsét, szakmájuk és a társadalom elismert tagjai lettek.⁹³

Voltak, akiket a holokauszt sokkja és a kivándorlás lehetősége radikálisan szembefordított korábbi hazájukkal, és tudatosan igyekeztek megválni korábbi hagyományaiktól, nyelvüktől, kulturális sajátosságaiktól, identitásuktól – egyúttal igyekeztek minden

---

⁹⁰AVRI 2004. 41.

⁹¹CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁹²CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁹³CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

szempontból asszimilálódni új hazájukban, új közegükben, új önazonosságot építettek, megtanulva, elsajátítva, átvéve, felvállalva az új kulturális sajátosságokat.⁹⁴

Voltak azonban köztük olyanok is, akik, a sikeres beilleszkedés, az új haza megtalálása után rövidebb vagy hosszabb idő elteltével ismét fontosnak érezték életük magyarországi szakaszát, magyar kapcsolataikat és különböző módon ismét fontosabbnak tekintették korábbi identitásuk addig háttérbe szorított elemeit.⁹⁵ Más szemléletet képviseltek azok, akik igyekeztek beilleszkedni, és eredményesen integrálódtak az új társadalmi közegben, de magyar gyökereiket nem akarták elfelejteni. Így személyes kapcsolattartással, vagy foglalkozásukkal járó jószolgálati tevékenységgel a két ország, a két kultúra közötti kapcsolatokat építették.⁹⁶

Végezetül jellemző volt a kivándorló zsidók egy csoportjára, hogy az új haza választása elsősorban a biztonságról szólt. A többnyire az idősebb korosztályokhoz tartozó, különösebb felkészülés nélkül kivándorló, a közel-keleti viszonyok, környezet, számukra sokban idegen kulturális hatások közepette a magukkal hozott kultúrába kapaszkodtak, ez erősítette a kisközösségüket, ez teremtett számukra ismerős közeget. Az állampolgári választás (politikai identitás) ez esetben egy ideig bizonyos mértékben ellentétben állt a kulturális értékeikkel, kulturális identitásukkal, ami lelassította az integrációt, számos problémát vetett fel. A később visszatelepülők többsége is ezek közül került ki.⁹⁷

Összegzés

A dolgozat középpontjában a zsidó identitás változása áll a II. világháború után, 1945 és 1949 között Magyarországról Izraelbe vándorolt magyar zsidóságot fókuszba helyezve. Kiemelten tárgyalva a kivándorlás mellett döntők legfontosabb motivációit, a magyar politika és a cionista mozgalom szerepét ebben az időszakban, valamint a magyar zsidóság beilleszkedését az új hazába. A téma feldolgozása, a zsidóság identitásalakulásának tárgyalása során a felhasznált szakirodalom mellett fontos megközelítés az egyéni sorsok, személyes momentumok, döntések bemutatása, amely a kérdéskör árnyaltabb, hitelesebb elemzését teszi lehetővé, és ennek a feldolgozásnak az egyediségét is adhatja.

A háborút túlélő zsidóság soraiból főként a fiatalabb, lazább társadalmi kötődéssel, még ki nem épült életpályával, kiérleletlen önazonosságtudattal bíró generáció volt fogékony a kivándorlás gondolatára, az idősebb, már egzisztenciával, családdal, és kialakultabb nézetrendszerrel rendelkező réteg azonban kevésbé. A legfőbb támogató szervezet, mely a kivándorlás gyakorlati megvalósítását vállalta magára a cionista mozgalom volt. Segítséget nyújtottak az alijázóknak a kivándorlás gondolatának megfogalmazódásától az új hazába történő megérkezésig. Az ország elhagyásának leggyakoribb motivációi a család, az ingó és ingatlan vagyontárgyak elvesztése, a magyarságban való csalódottság, a diszkrimináció és az állampolgárságtól való megfosztottság érzése, illetve az 1948–1949-es időszakban az állampárti diktatúra fokozatos kiépülése volt.

---

⁹⁴DEUTSCH PÉTER személyes közlése

⁹⁵CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁹⁶AVRI 2004. 41.; PÉCSI – SZOBOTA 2014. 94.

⁹⁷OLOSZ 2015. 153–154.; CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

A II. világháború utáni kivándorlók identitásával kapcsolatban elmondható, hogy magyar identitásukban egyfajta törést szenvedtek, azonban a zsidó identitásukban nagy mértékben megerősítette őket. Ez a változás közvetlen kapcsolatba hozható a kivándorlás fontolgatásával, illetve Magyarország tényleges elhagyásával. Az egyéni életutak megismerése egyfajta képet adhat arról, hogy Izraelben, a holokauszt után új életet kezdők többsége a Magyarországon való csalódását nem tudta elfelejteni. Voltak, akik teljes mértékben szakítottak a szülőföldjükkel, tudatosan igyekeztek elfeledni mindent, ami korábbi identitásuk része volt, és ami egykori hazájukra emlékeztette őket.

Mások, egy új haza megtalálása, egy új élet felépítése, új kötődések kialakulása mellett továbbra is önazonosságuk részének tekintették a magyar identitás elemeit. Elmondható, hogy akik sikeresen beilleszkedtek az izraeli társadalomba, magyarságuk további életükre nézve is meghatározó volt, azonban önmagukat, mint izraelieket definiálják. Az új hazába való beilleszkedés témakörét vizsgálva az egyéni életutak alapján, jól látható, hogy a bevándorlók többségének sikerült leküzdeni az akadályokat és felépíteni életüket az új hazában. Az identitás alakulása tekintetében azonban nem lehet egyik vagy másik momentumot kiragadni és általánosítani, hiszen minden kivándorló életútja más és más.

A dolgozat fontos történelmi tényekre világít rá, miközben az emberi természet változásait is vizsgálja, mely az írásban az egyéni sorsok bemutatásán keresztül jelenik meg. A téma érzékenysége és az iránta tanúsított érdeklődés miatt az objektív és a szubjektív látásmód, a személyes és az általános jellegzetességek elkülönítése sokszor nehéz feladatnak bizonyul. Mindez azonban további feltárára és elemzésre is ösztönözhet. A holokauszt után kivándorolt, új életet kezdő izraeli magyar zsidóság beilleszkedését, kultúramegőrzését és identitását vizsgálva számos olyan terület kínálkozik még, mely újabb kutatásokra adhat lehetőséget.

Felhasznált szakirodalom

AVRI RÓBERT SHACHAM (2004): *Itthon-otthon*. Szeged, Bába Kiadó.

BIBÓ ISTVÁN (1990): *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*.

<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/373.html> (Letöltés: 2016. november 6.)

ERDEI ANDRÁS (2004): A magyarországi zsidóság migrációja (1945–1955) – Befejezetlen múlt. *Beszélő Online*, 9. évf., 4. sz., 69–78. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-magyarorszag-i-zsidosag-migracioja-1945-1955> (Letöltés: 2016. október 23.)

Israel's 65th anniversary – From pioneers present day (2013)

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2322735/Israels-65th-anniversary-From-pioneers-present-day-remarkable-pictures-struggle-celebration-Jewish-homeland.html> (Letöltés: 2017. március 17.)

JOHNSON, PAUL (2011): *A zsidók története*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

- KARÁDY VIKTOR – KENDE PÉTER – KOVÁCS ANDRÁS – SANDERS IVÁN – VÁRDY PÉTER (Szerk.) (1984): *Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*. Párizs, Magyar Füzetek.
- KENDE PÉTER (1989): *Röpirat a zsidókérdésről*. Budapest, Magvető Kiadó.
- KOMORÓCZY GÉZA (2012): *A zsidók története Magyarországon II. (1849-től a jelenkorig)* Pozsony, Kalligram Kiadó.
- KOVÁCS M. MÁRIA – KASHTI, YITZHAK M. – ERŐS FERENC (Szerk.) (1992): *Zsidóság – identitás – történelem*. Budapest, T-Twins Kiadó.
- OLOSZ LEVENTE (2015): A magyar ajkú zsidóság helye az izraeli társadalomban In: FEDINEC CSILLA (Szerk.): *Terek, intézmények, átmenetek*. 138–159. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.
- PÉCSI TIBOR – SZOBOTA ISTVÁN (szerk.) (2014): *Kiálts rám! S fölkelek! Tanulmánykötet a holokauszt 70. évfordulója alkalmából*. Budapest, Hetek.hu Kft.
- RAJ TAMÁS (1995): *Izrael állam és a modern zsidóság*.
<http://www.zsido.hu/tortenelem/modern.htm> (Letöltés: 2016. november 1.)
- STARK TAMÁS (1995): *Zsidóság a vészorszakban és a felszabadulás után 1939–1955*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
- SZABÓ CSABA (2004): Dokumentumok a zsidó kivándorlás történetéhez (1948–1953). *Levéltári közlemények*, 75. évf. 2. sz. 155-232.

Interjúalanyok:

CHAVA LUSTIG

JOSEF LUSTIG

DEUTSCH PÉTER

SZVERLE SZANDRA

Felsőoktatás Magyarországon – Romák/cigányok a magyar felsőoktatásban

Bevezetés

Jelen munka a magyarországi felsőoktatást és a romák/cigányok megjelenését a magyar felsőoktatásban mutatja be. A magyar felsőoktatás, már több évszázada nemzetünk és kultúránk része, mely egy ország modernkori társadalmának működésében elengedhetetlen. A dolgozat első egysége ezt a felsőoktatási helyzetet kívánja röviden bemutatni, ismertetni.

A dolgozat másik részében a romák/cigányok felsőoktatásban való jelenlétét kívánja bemutatni. Ezen egységben a roma/cigány lakosság iskolázottsági mutatói, különböző roma/cigányokat támogató ösztöndíjak és programok ismertetésére kerül sor. Az érintett csoporttal kapcsolatban említésre kerülnek a felsőoktatásba kerülést akadályozó hátrányok és iskolai szegregáció, amely problémával való foglalkozás nagyon fontos, hiszen rengeteg roma/cigány fiatal a szegregált oktatás miatt nem tud érvényesülni az oktatás magasabb szintjein, illetve felnőttként a munkaerőpiacon sem.

Felsőoktatás Magyarországon

A magyarországi felsőoktatás közel nyolc évszázados történelemmel rendelkezik, emellett az egyetemes és a nemzeti kultúra része is volt. A mai egyetemi és főiskolai intézményrendszer pillérei XVI., illetve a XVII. században alakult ki. A főiskolai képzés elődintézményei egyházi fenntartásúak voltak, jezsuita, református kollégiumok és evangélikus líceumok voltak. 1947-től elismert felsőoktatási intézmények, csak állami intézmények lehetettek. Ekkor államosították az egyházi intézményeket, szétválasztották az oktatást a kutatástól, illetve az egyetemek nem kaptak jogot a tudományos minősítésre. A rendszerváltozást követően a felsőoktatás struktúrája átalakult. Előmozdulás történt a tömegoktatás irányába, melyet demográfiai fejlemények motiváltak. Nagy létszámú volt annak a korcsoportnak a száma, akik az egyetemekre, főiskolákra iratoztak be. 1980-ban még a hallgatók létszáma 64057 fő volt, viszont 1993-ban már 103713 fő majd további emelkedést mutatott és 1996-ra 141871 főre emelkedett, ez akkor a 20-24 éves korosztály 16,1%-a volt.⁹⁸

A verseny új tényezőként jelent meg az oktatásban, az állami intézmények mellett egyre több magán, illetve felekezeti felsőoktatási intézmény jelent meg vagy alakult újjá a rendszerváltás után. Továbbá több külföldi székhelyű oktatási intézmény kihelye-

---

⁹⁸ Turcsán Gábor (1998): *Esélytelen egyenlőség*. p.35.

Letöltés helye és ideje: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00016/> 2016. 08.01.

zett telephelyeket létesített Magyarországon. Még 1990-ben 15 egyházi intézmény volt, ebből nyolc Budapesten és hét vidéken, ez a szám 2009-re 25-re bővült.

1990 előtt a felsőoktatást teljes egészében az állam finanszírozta, az úgynevezett maradék elve szerint. Tehát ha a gazdaság romló tendenciát mutatott, akkor kevesebb jutott az oktatásra, azaz kevesebb embert vettek fel felsőoktatási intézményekbe. Ebben a rendszerben a 18-25 éves korosztály mindössze 10-13%-a tanult a magyarországi felsőoktatási intézmények valamelyikében. Az érettségi vizsgát tevők aránya ebben az időszakban mindössze egyharmados volt. A rendszerváltás után az európai felzárkózás egyik legfőbb elemének tekintették, hogy a magyar felsőoktatásban tanulók számát megemeljék. 1980 és 1990 között 10 ezer fővel nőtt a felsőoktatásban tanulók létszáma. A korábbi 64 ezerről 76 ezerre nőtt ez a szám. 1996-ban pedig 141 ezer volt azoknak a száma, akik valamelyik magyarországi felsőoktatási intézményben tanultak.

1993-ban önálló törvény született a felsőoktatásról, 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról, szabályozta a felsőoktatási rendszer működését, autonómiáját, az állam szerepvállalását, rendelkezéseivel biztosítja a tanítás, a tanulás, a tudomány a és a művészet szabadságát. Továbbá a törvény lehetővé tette, az állami intézmények mellett a nem állami, hanem magán vagy egyházi intézmények létesítését, illetve működését egyaránt. Az egyetem egyetemi és főiskolai képzést egyaránt folytatnak.

A rendszerváltás legfontosabb hatása a felsőoktatásban kevésbé érvényesült, mert kevésbé nyílt meg a változások előtt, az oktatás másik két szegmensével ellentétben. A felsőoktatást az utóbbi évtizedekben érintő legnagyobb változás a hallgatói létszám növekedése. Székely Mária, Csepeli György és Örkény Antal 1997 őszén felsőoktatási hallgatókat vizsgált. Ebből láthatóvá vált, hogy a hallgatók létszáma pár éven belül drasztikusan nőtt, sokkal több hallgató származik olyan családból, ahol a szülők szakmunkás végzettséggel rendelkeznek. Gazsó Ferenc pedig a társadalmi egyenlőtlenségekre hívta fel a figyelmet, ebben az időszakban. Tanulmányában arról tesz említést, hogy a diplomához megfelelő státusz, anyagi és kapcsolati tőke szükséges, azoknak, akiknek a szülei nem rendelkeznek ilyen tőkékkel, vagy iskolai végzettségük alacsony nem érvényesülhetnek megfelelően. A szociáldemográfiai adottságok iskolai karriernek jellegzetességeit írta le, bizonyos, hogy kisebb településekről indulva magasabb státust indukáló iskolatípusok és intézmények, illetve az oktatási szintek nehezebben elérhetőek. A településtípusok szerinti felosztás szintén összefüggést mutathat a hátrányos helyzettel, ugyanakkor megállapítást nyert az is, hogy a felsőoktatásba kerülést esélyét a kis település kevésbé csökkenti, mint a szülők iskolai végzettsége. A felsőoktatás diverzifikált voltát erősíti, hogy egyes szegmensei csak bizonyos szociális háttérrel rendelkezők számára könnyebben elérhetőek. A felsőoktatásba való belépés ugyanakkor nem garantálja a diploma megszerzését, mivel az azt megszerzők aránya igen magas, az elmaradt nyelvvizsgák miatt.

A demográfiai változások mellett a rendszerváltás után megjelent az oktatási piac bővülése is. 2000/2001-es tanévben az állami egyetemeket és főiskolákat érintő integráció következtében a felsőoktatási intézmények száma 89-ről 62-re csökkent, majd lassú növekedést mutatott. 2007/2008-as tanévben már 71 volt a felsőoktatási intézmények száma Magyarországon. A intézmények számának bővülése a hallgatói létszám bővülését is okozta. A hallgatói létszám nem csak a rendszerváltás utáni években növekedett, 2005-re már négyszeresére nőtt a hallgatói létszám Magyarországon, de ez a növekedés nem csak hazánkban, hanem az Európai Unió többi tagállamában is tapasztalható. A felsőoktatás finanszírozása elsősorban az állam feladata, de mindenhol jelentős

terhet ró az állam költségvetésére, ha a felsőoktatás minőségét meg akarják tartani, illetve, ha fejlesztéseket szeretnének megvalósítani.

A felsőoktatás alakulásának szempontjából lényeges változásnak mondható a bolognai rendszer bevezetése, amely nagyobb mobilitást biztosít, mind az oktatóknak, mind a felsőoktatásban tanuló hallgatóknak. A bolognai rendszerben részt vesz több EU tagállam is, így a mobilitás az Európai Unión belül biztosított. 2004-től kezdődött meg az áttérés a bolognai rendszerre. A rendszer, mint a felsőoktatás is három ciklusra oszlik, alap (BA, BSc.), mester (MA, MSc), illetve doktori (PhD) képzésre. A képzések esetében a felsőbb szintekre való belépés biztosított, ha az alacsonyabb szint teljesítésre kerül. Az egyetem és a főiskola is mind a három képzési ciklusban folytathat képzést. Egyetemnek tekintjük azt a felsőoktatási intézményt, amelyik legalább két képzési területen jogosult mesterképzésre, ezen felül jogosult doktori képzésre és a doktori fokozat odaítélésére is.⁹⁹ A művészeti és hitéleti képzést folytató egyetemekre ettől eltérő szabályozás vonatkozik. A felsőoktatási intézmények alap és mesterképzését a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) végzi. A támogató szakértői vélemények birtokában a bizottság a szakindítás tényének központi nyilvántartásba vételét követően indíthatnak. Valamennyi alap-és mesterszak esetében a jogszabály határozza meg a képzési és kimeneti követelményeket egyaránt. A felsőoktatási intézményekben folyó képzések és tudományos tevékenységek minősítése és hitelesítése a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság feladata. A bizottság nyolc évenként felülvizsgálja a felsőoktatási intézmény személyi és tárgyi feltételeit egyaránt. Erre azért van szükség, hogy az adott tudományterületen az előírt képzési szintnek megfelelően működik-e a felsőoktatási intézmény.

A fent említett három ciklusos képzésben kivételt képeznek az olyan szakok, melyek nem bonthatók alap és mesterképzésre ezeket osztatlan képzéseknek nevezzük. Ebben a képzési formában a megszerzendő kreditek száma 300-360 és mesterfokozattal záruló 10-12 féléves képzések. Ellenben az alapképzéssel, ami 6-8 féléves és 180-240 kreditet kell megszerezni. A hitéleti képzések mellett osztatlan mesterképzés folyik az állatorvos-, építész-, fogorvos-, gyógyszerész-, jogász- és orvosképzés esetében, továbbá egyes művészeti szakokon és napjainkban a tanárképzésben is.

A nappali tagozatos képzésekre mindhárom képzési szegmensbe, a hallgatók száma folyamatos emelkedés mutat 2003-tól kezdve. A 2007/2008-as tanévben a nappali tagozaton tanuló hallgatók száma 243 ezer fő volt. A jelentkezők és a hallgatók korcsoportos összetétele a következőképpen alakult. A jelentkezők között a 20 éves és annál idősebbek aránya évek óta növekvő tendenciát mutatott, majd megszakadt és 2008-as adatok újra növekedést mutatnak. A 2000-es évek elején a 30 évesek és idősebb korcsoportok aránya az oktatásban 2001 és 2005 között 16% illetve 21% volt. Ezt alapvetően azzal magyarázták, hogy az 1990-es években könnyebb volt a felsőoktatási intézményekbe való bejutás és akik korábban az felsőoktatáson kívül rekedtek jelentősebb arányban iratkoztak be valamelyik felsőoktatási intézménybe.

Magyarországon az Alaptörvény határozza meg az oktatással kapcsolatos alapvető jogokat, deklarálja a vallásszabadságot, a lelkiismereti szabadságot, a véleménynyilvánítást, a tudományos kutatást a tanítás, illetve a tanulás szabadságát. A nemzetiségek

---

⁹⁹ 2005.évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról (2005) Letöltés helye és ideje: <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a0500139.TV> 2017.04.01.

számára az Alaptörvény biztosítja továbbá a kulturális identitás, az anyanyelvű oktatáshoz való jogot, és minden állampolgár számára a művelődéshez való jogot egyaránt. Ezt a jogot kiterjesztették az ingyenes alap, illetve középfokú oktatáson túl a képességeik alapján hozzáférhető felsőoktatásra is, továbbá a törvényben meghatározott anyagi támogatást biztosít.¹⁰⁰ Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, ezen felül a felsőoktatási intézmények mind a kutatás, mind a tanítás tartalmát és módszerét illetően önállóan szervezeti rendjüket törvény szabályozza.¹⁰¹

Ennek jogi keretét a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény szabályozza. A jelenlegi szabályozás szerint ma Magyarországon a magyar államon kívül az országos nemzetiségi önkormányzat, egyházi jogi személy, Magyarország területén székhellyel rendelkező gazdasági társaság, illetve magyarországi nyilvántartásba vett alapítvány, közalapítvány, vallási szervezet alapíthat felsőoktatási intézményt.

Napjainkban 1 millió 728 ezer gyermek és fiatal vett részt a közoktatási, illetve a felsőoktatásban. Jelenleg 66 működő felsőoktatási intézmény van Magyarországon, ezekben az intézményekben 2015. októberében 295316 fő tanult az összes képzési rendszerben. Ez az érintett 3-22 éves korosztály 86%-a. 2015-ben 79 ezer jelentkező volt alap és mesterképzésre nappali tagozatra. Az összes hallgató számát nézve 2015-ben 210 103 fő vett részt nappali munkarendű képzésben, 3583 fő esti munkarendű képzésben, levelező képzésben 73060-an fő még távoktatási formában 8570 aktív hallgatói státusszal rendelkező egyetemista tanult.¹⁰² Ha százalékos adatokkal szeretnénk ezt bemutatni, akkor a 2015/2016-os tanévben a felsőoktatásban tanulók 29%-a közel 85 ezer fő nem nappali rendszerű képzésben tanul. A diákok 86%-a levelező képzésben, 10%-a távoktatásban, 4%-a esti munkarendben tanul. A felsőoktatási intézményekben tanulók közül 2015-ben 41 ezren kapták meg felsőfokú oklevelüket, 2 ezer fővel többen, mint 2014-ben. 6800 fő volt azoknak a száma, akik sikeres záróvizsgát tettek, de oklevelüket a nyelvvizsga bizonyítvány hiánya miatt nem kaphatták meg.

A hallgatói létszámcsökkenés már 2006-ban elkezdődött és azóta folyamatosan a hallgatói létszám csökkenésével találkozhatunk. Az alapképzésre jelentkezők száma csökkent az előző évekhez képest, még a mesterképzésbe jelentkezett hallgatók száma növekedést mutatott. A felvettek száma 2015-ben 53 ezer fő volt. A legnagyobb csökkenés a távoktatásban figyelhető meg, ahol 1531 hallgatóval tanult kevesebb 2015-ben, mint az azt megelőző évben. A hallgatói létszámcsökkenés aránya 2012-től kezdve méréselődni látszik. 2012-ben 5,9%, 2013-ban 5,4% 2014-ben 4,2% 2015-ben 3,7%-ra méréselődött a csökkenés.¹⁰³

---

¹⁰⁰ Magyarország Alaptörvénye (2011) Letöltés helye és ideje: <http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf> 2017.03.20.

¹⁰¹ Magyarország Alaptörvénye (2011): Letöltés helye és ideje: <http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf> 2017.03.20.

¹⁰² Emberi Erőforrások Minisztériuma (2015): Felsőoktatási statisztikai gyorstájékoztató a 2015/2016. tanév eleji (2015.10.15-i) adatgyűjtés adataiból. Letöltés helye és ideje: http://www.kormany.hu/download/f/c9/80000/Gyorstajekoztato_20151015_20151102.pdf 2017.03.20.

¹⁰³ Emberi Erőforrások Minisztériuma (2015): Felsőoktatási statisztikai gyorstájékoztató a 2015/2016. tanév eleji (2015.10.15-i) adatgyűjtés adataiból. Letöltés helye és ideje:

A legnépszerűbbek a gazdasági és műszaki területek, a jelentkezők 16,6%-a jelölt meg első helyen idetartozó képzést. A jelentkezőknél a másik fő szempont az állami finanszírozott helyekre való bejutás. A teljesen vagy részben állami finanszírozott hallgatók aránya 67% volt. Jelenleg 140 ezer hallgató vesz részt különböző államilag támogatott képzésekben. A felsőoktatási intézményekben több mint 11 ezer hallgató vesz részt felsőfokú szakképzésben, ez az összes hallgató 4,1%-a. A legtöbb hallgató, még mindig az alapképzésben fordul elő, számuk, több, mint 181 ezer főre tehető, mesterképzésben a hallgatók mindössze 12%-a vagyis 37 ezer fő tanul, a legalacsonyabb szám a PhD, illetve a DLA képzésben található. A hallgatók mindössze 2,5%-a vagyis 7323 hallgató tanult ezekben a képzési formákban 2015-ben.

Az oktatás finanszírozása az adott év költségvetési forrásaitól függ, a továbbiakban röviden ezek kerülnek összefoglalásra.

A felsőoktatási intézményekkel szemben elvárásként mutatkozik meg, hogy az alaptevékenységük az oktatási és kutatási tevékenységük során saját bevételeikre támaszkodjanak, illetve külső és piaci forrásokra egyaránt. Ezen források stabilizálásával csökkenhet a felsőoktatási intézmények függősége a költségvetési forrásoktól. A költségvetésben jelenleg számos probléma és anomália áll fent a szigorú szabályozás miatt. Rendszeresen korlátozás van, ami miatt az intézmények nem tudnak megfelelően gazdálkodni az államtól kapott pénzből, és egy idő után érdektelenné válnak. Ilyen korlátozás például az eszközbeszerzések és a saját bevételeik felhasználását szabályozó törvényi rendelkezések. Fontos új elemként jelent meg a feladatalapú finanszírozási rendszer. Magyarország kormánya úgy véli, hogy a felsőoktatás intézmények bevételei nem csak az állami költségvetésből származhatnak. Ezt a klasszikus modellt elavultnak tekinti a kormány, és helyette a fent említett feladatalapú finanszírozási rendszer bevezetését vette fontolóra. Ez a rendszer teljesen más alapon nyugszik, mint a klasszikus modell. Átlátható alapokra helyezi az intézményektől megrendelt közfeladatok valós költségeit, azok finanszírozását, illetve elválaszthatóvá teszi azokat az üzleti, vállalkozási típusú tevékenységektől. A kormány felsőoktatási stratégiája tehát egyfajta fokozatváltás a felsőoktatásban. Célja, hogy egy teljesítményalapú rendszert vezessen be, és elvárja az intézményektől, hogy egy nagyobb mértékben vonjanak be piaci forrásokat. A kormány ebben a tekintetben eltérő szabályozást és értékelést javasol a különböző felsőoktatási intézménytípusokra, javasolja, hogy a felsőoktatási intézményekre vonatkozó gazdasági szabályozási rendszer egyszerűsítését, és olyan szabályok létrehozását, melyek jobban illeszkednek a felsőoktatási intézmények feladataihoz és támogatják ezen feladatok ellátását is.

Miért van erre szükség? Magyarország kormánya 2009-ben 193 milliárd forinttal támogatta a felsőoktatást, még ez az összeg 2013-ban csak 133 milliárd forint volt, 2015-ben pedig 171 milliárd forint.¹⁰⁴ A fent említett hallgató létszám arányokat tekintve, a hallgatók száma folyamatos csökkenést mutat, még a felsőoktatás finanszírozásának aránya megnőtt. A hallgató létszám 2008 és 2014 között Magyarországon 20%-al csök-

---

<http://www.kormany.hu/download/f/c9/80000/>

Gyorstajekoztato_20151015_20151102.pdf 2017.03.20.

¹⁰⁴ Országgyűlés Hivatala (2016): Finanszírozási reform a felsőoktatásban.

Letöltés helye és ideje: http://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_2016_42_felsooktatatas_finanszirozasi.pdf/06bb7668-7571-4c9a-a139-086e91a0ca38 2017.03.03.

kent, még a szomszédos országokban pl. Ausztriában és Szerbiában ez az arány 24%-al illetve utóbbi esetében 2,2%-al emelkedett. Az Európai Egyetemek Szövetsége éves jelentéseiben azt vizsgálja, hogy az európai felsőoktatási intézmények finanszírozása hogyan változott meg a 2008-as gazdasági válság óta. A vizsgált intézmények nagy részénél megfigyelhető teljesítményalapú rendszerre történő átállás. A fejlett országokban pl. Németország, Skandináv térség országai, (Norvégia, Dánia, Svédország) 20 és 40%-os hallgatói létszámnövekedés figyelhető meg.¹⁰⁵ Magyarország is azt szeretné, ha a felsőoktatási intézmények a feladatalapú finanszírozásra átállva még több hallgatóval rendelkeznének, és bővítenék a piaci forrásait. Így a felsőoktatási intézmények nagyobb autonómiával rendelkeznének költségvetésük tervezése és gazdálkodása során.

A magyarországi felsőoktatás általános ismertetése után a dolgozat következő részében a felsőoktatásban tanuló roma/cigány hallgatók statisztikai mutatói, továbbá segítő tényezői kerülnek ismertetésre.

Romák/cigányok a magyar felsőoktatásban

1993-ban a 20-24 éves romák/cigányok 15,6%-a rendelkezett szakmunkás végzettséggel és 1,5% szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségi bizonyítvánnyal. A 25-29 éves romák/cigányok esetében az érettségi bizonyítványt szerzők aránya 2% még a szakmunkás végzettséggel rendelkezők száma 13,2%. A legmagasabb szám a 30-34 éves korosztálynál tapasztalható. Itt már a szakmunkás végzettséggel rendelkezők száma: 17,2%, az érettségi bizonyítványt szerzők száma 2,7% és itt már megjelennek a diplomások is, igaz nagyon kicsi, mindössze 0,4%-ban.¹⁰⁶ A legnagyobb különbség a felsőfokú tanulmányok terén mutatkozik meg napjainkban is. Bár nagyon nehéz olyan adatokat találni, melyek nem torzítanak, hiszen a népszámláláskor derül ki, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül hányan vallják magukat roma/cigány származásúnak. Hazánkban, a cigányság felsőoktatásban tanulása még mindig nem mutat jelentős képet, még 1971-ben és 1993-ban a roma lakosság, mindössze 0,2%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Egy 2000-es kutatás szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, ahol a roma/cigány népesség aránya 12,2 volt, szintén 0,2% volt azok száma, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeztek¹⁰⁷. A felsőfokú végzettség megszerzésére irányuló hajlandóság a lakóhely és életkor függvénye egyaránt, tehát, minél magasabb valaki iskolai végzettsége annál jobban szeretne felsőfokú végzettséget szeretne, és lakóhelye minél inkább frekventált, annál inkább

---

¹⁰⁵ Országgyűlés Hivatala (2016): Finanszírozási reform a felsőoktatásban.

Letöltés helye és ideje: http://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_2016_42_felsooktatasi_finanszirozasi.pdf/06bb7668-7571-4c9a-a139-086e91a0ca38
2017.03.03.

¹⁰⁶ Kemény István (1995): *Romák és az iskola*. p. 73. Letöltés helye és ideje: http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=34 2016.07. 23.

¹⁰⁷ Habcsek László (2007): *A roma népesség iskolázottságának területi alakulása*. p.732. Letöltés helye és ideje: http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=34199
2016.07.20.

közel érzi magát ahhoz, hogy diplomát szerezzen. Az életkor szerinti megoszlás tekintetében egyfajta hullámvázis figyelhető meg, vagyis a fiatal roma/cigány lakosság 18 éves kor alattiak mintegy fele gondolja úgy, hogy diplomát szerez, és a 19-25 év közötti roma lakosság körülbelül 20%-a tervezi a diplomaszerezést. Ennél a korosztálynál már az is döntő tényező, hogy mikor szeretne a fiatal családot alapítani. Az elmúlt évtizedekben számos oktatáspolitikai intézkedés történt, hogy a roma/cigány fiatalok diplomához jutását elősegítsék. Különböző ösztöndíjak és tehetséggondozó programok segítették a diplomaszerezésüket.¹⁰⁸ Itt különösen említésre méltó, hogy nagyon jól kiépült ösztöndíj-rendszer segíti a cigány fiatalok felsőoktatásba jutását és bent maradását, diplomaszerezését. A Miniszterelnöki Hivatal 2000-2003-as jelentése szerint hazánk költségvetése a kilencvenes évek második felétől kiemelt támogatást biztosít a cigány fiatalok számára. 2000-ben az általános iskola felső tagozatától, a szakiskolai és gimnáziumi tanulókon át, az egyetemi, illetve főiskolai hallgatókig, valamennyi tanulmányi követelménynek megfelelő pályázatot pozitívan bíráltak el és a diák ösztöndíjban részesülhetett. Az Igazságügyi Minisztérium és a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány, valamint a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány a 2000/2001-es tanévben 7575 roma/cigány fiatal részesült tanulmányi ösztöndíjban. Közülük, 4297 általános iskolás, 2669 középiskolás diák és 609 felsőoktatásban tanuló részesült támogatásban. A rendelkezésre álló keretösszegek folyamatosan emelkedtek. Az Igazságügyi Minisztérium 2001-ben 200 millió forintra emelte a keretösszeget, 2002-ben pedig 250 millió forintra. A Gyurcsány kormány idején az ösztöndíjak egy időre, felfüggesztésre kerültek, mivel sok volt a jogosulatlan igénybevétel.¹⁰⁹ Magyarországon, a roma/cigány származás önbevalláson alapul, azaz bárki romának/cigánynak mondhatta magát, és így jelentős számban nem roma/cigány egyetemisták is ösztöndíjban részesülhettek. A felfüggesztett kifizetések nagy hátrányba hozták azokat a roma/cigány tanulókat, akiknek a továbbtanulása, illetve a megélhetése függött az ösztöndíjtól.

Kutatások szerint a szociokulturális tényezők azok, amelyek nagyban befolyásolják egy roma fiatal életútját, ebben belefoglaltatik a szülők, testvérek iskolai végzettsége egyaránt. A hazánkban élő romák/cigányok, több, mint 60%-a él kis településen, többnyire szegregátumokban, rossz lakáskörülmények között. Mintegy 100 olyan település van hazánkban, amely végérvényesen az elszegényedés és „elgettósodás” szélére került.¹¹⁰ Ezekről a településekről a kitérés lehetősége nagyon kicsi, hiszen sokszor az a család anyagi helyzete sem engedi meg, hogy a gyermek tovább tanulhasson. Emiatt is mutat riasztó képet, a különbség a roma/cigány és nem roma/cigány lakosságban a diplomával rendelkezők aránya. A 90-es években a roma/cigány lakosság, mindössze 0,2%-a

---

¹⁰⁸ Kardos Katalin (2012): *Roma/cigány származású hallgatók és a felsőoktatási tehetséggondozó kapcsolata*. p.61. Letöltés helye és ideje: <http://www.ncssz.hu/kiadvanyok/kapocs-letoltheto--lapszamai/kapocs-2014/125/news> 2016. 07.21.

¹⁰⁹ Kállai Ernő (2006): *Átszervezések kora*. p. 188. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások, Budapest

¹¹⁰ Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium – Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság (2011) Nemzeti Társadalmi, Felzárkózási stratégia. p.49. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest

még a nem roma/cigány lakosság 9,5%-a rendelkezett felsőfokú oklevéllel.¹¹¹ Ahhoz, hogy egy roma/cigány fiatal aktív részese lehessen a munkaerőpiacnak hosszútávon, továbbá, hogy különböző képzéseken vehessen részt szükséges, hogy megfelelő versenyképes végzettséggel rendelkezzen. A cigányságot vizsgáló irodalmak szerint, az egyetlen út, hogy a roma/cigány fiatal beilleszkedjen és a cigány társadalom felemelkedjen az az iskolának köszönhető.

2003-ban a minisztérium beterjesztette a legfontosabb törvénymódosításokat, elkezdődött az integrációs hálózat felépítése és az integrációs program. 2004-ben az új Nemzeti Alaptanterv elkészült és bevezették a reintegrációt is, azoknál a gyermekeknél, akik álfogyatékosoknak lettek minősítve. elindult az „Utolsó padból” program. A program célja, hogy az indokolatlanul gyógypedagógiai iskolába, illetve osztályokba irányított tanulók reintegrációját szolgálja, tehát az álfogyatékosnak minősített gyerekek visszahelyezése a normális iskolai képzésbe. Fontos lépés volt, hogy ezeknek a gyerekeknek történjen meg a felülvizsgálata is, de nem az a bizottság végezte, akik eredetileg a speciális osztályokba való elhelyezésükről döntött. 2004-re nagyjából csökkent is azoknak a gyerekeknek az aránya, akiknek ténylegesen igénybe kell venniük a speciális iskolákat és osztályokat. A gyógypedagógiai beiskolázás aránya az Európai Unióban 2,5-3%, még Magyarországon 2003-ban 5,3%-os volt ez az arány. Ekkor a roma gyerekek 20-22%-a járt speciális gyógypedagógiai iskolába, osztályba. Az Oktatáskutató Intézet vizsgálatai szerint 2000-ben 770 általános iskolai roma/cigány osztály működött hazánkban, ezekben az osztályokban 9 ezer roma/cigány tanuló járt az összes roma/cigány diák 9,6%-a. A minisztérium megpróbálta felszámolni a szegregált oktatást, és kerülni igyekezett a nevesítést miszerint a roma/cigány tanulókat címezné meg ezzel. Két célcsoportot neveztek meg a sajátos nevelési igényű tanulókat és a halmozottan hátrányos helyzetűeket. Az első csoportba azok a tanulók tartoznak, melyek gyógypedagógiai oktatásra szorulnak, enyhe vagy középsúlyos értelmi fogyatékosok, illetve nem értelmi fogyatékosok, de rész képtesség zavarral rendelkeznek, ide tartoznak a diszlexiások, diszgráfiások és diszkalkuliások, továbbá a magatartás zavarosok, pl. a hiperaktív tanulók. A második csoportba, amely a halmozottan hátrányos helyzetű nevet kapta, objektív kritériumok vonatkoztak. Eszerint, azok a családok tartoztak ide, melynek tagjai legfeljebb 8 osztályt végeztek, és anyagi helyzetük miatt jogosultak a rendszeres gyermekvédelmi támogatásra. A 160 ezer halmozottan hátrányos helyzetű tanulónak, mintegy 60% lehet roma/cigány tanuló. Az általános iskolások esetében ez az arány 80%. Bár napjainkban is foglalkoztatja a közvéleményt, hogy miért van szükség deszegregációra.

Magyarország iskoláira jellemző, hogy hasonló társadalmi pozíciójú gyermekek alkotnak egy tanulóközösséget, ők tanulnak egy intézményben, egy osztályban vagy éppen egy szegregált osztályban. A szegregáció nem egyszerűen esetünkben a roma/cigány gyerekek külön oktatását jelenti, hanem ennek következtében megjelenő oktatási feltételek, szolgáltatások minőségének alacsony szintjét. A szegregált oktatási intézményben, illetve osztályban a tanárok sem motiváltak, és a tanulók sem motiváltak, amely fakadhat az otthoni aluliskolázott családi indíttatásból vagy éppen a kortársak

---

¹¹¹ Szabóné Kármán Judit szerk. Kopp Mária (2008): *A roma/cigány népesség helyzete Magyarországon*. p.7. Letöltés helye és ideje: <http://www.szabonekarmanjudit.hu/publikaciok> 2016. 09.30.

hatása is nagy szerepet játszik. A szegregált oktatási intézményekben a tanárok sem követelnek annyit a tanulóktól, mint egy normális osztályban, hiszen sok esetben az etnikai háttér, és a szociális hátrány miatt a tanulóknak nincs lehetőségük megfelelően készülni tanulmányi előmenetelük sikeres teljesítésére. Gyakran az otthoni környezet is visszahatózó, de egy szegregált oktatási intézmény a roma/cigány tanulót sem készíti fel egy integrált középiskolába való bejutásra. A szegregált oktatási intézmények minden esélyt elvesznek a hátrányos helyzetű legnagyobb esetben roma/cigány tanulóktól, hogy sikeresen tudjanak érvényesülni az oktatásban, majd később a munkaerőpiacon. Arról pontos adat nem áll rendelkezésre, hogy a hátrányos helyzetű tanulók mekkora arányát követően indul meg az oktatás minőségének csökkenése. A hazai szakirodalom 20-25%-os arány alatt tekinti ideálisnak a hátrányos helyzetű tanulók egy osztályba helyezését. Efölött már csökkenhet az oktatás színvonalának és minőségének csökkenése. Gettósodó iskoláról akkor beszélhetünk, ha a hátrányos helyzetű tanulók aránya 30-50%, gettóiskoláról akkor, ha ez az arány 50% felett van.

Az integrációs törekvések és egyáltalán az integráció fő célja, hogy ezeket a hátrányos helyzetű sok esetben roma/cigány tanulókat egyenletesen osszák el iskolák, osztályok között, úgy, hogy a tanulóközösségekben arányuk alacsony legyen és később se következzen be az újra osztás, vagyis, hogy minden hátrányos helyzetű roma/cigány tanuló egy osztályba, vagy külön iskolába kerüljön.

Szükséges kiemelni néhány példát, amely azt mutatja meg, hogy megfelelő szakmai koncepcióval és szociális érzékenységgel, tenni akarással lehetséges a nagy hátrányból induló gyerekek felzárkóztatása és továbbtanulásra ösztönzése. A rendszerváltás után létrejöttek olyan intézmények, melyek megálmodói belátták, hogy a magyarországi cigányság oktatását meg kell reformálni. Olyan pedagógusokra van szükség, akik nem egy előre megírt tanterv szerint, hanem saját kreativitásukat is hozzáadva képesek minőségi oktatásban részesíteni a gyakran súlyos hátrányból induló roma fiatalokat. A Józsefvárosi Tanodát például egy kutatás hívta életre. 1995 szeptemberében egy kutatást végzett az Önkormányzat Önálló Cigány Kisebbségi Csoportja, melyből kiderült, hogy a középiskolát elkezdték gyerekek 67%-a első év után lemorzsolódott hátrányait nem tudta kompenzálni. A tanoda programok általános és középiskolásoknak egyaránt igénybe vehető. Sok olyan fiatalnak segítenek, délutáni foglalkozások keretében, akik eléggé motiváltak, de lehetőségük nem lenne megfelelő segítséget kérni bizonyos tantárgyakból. A tanoda programokban teljesen a gyerekek érdekét és egyéni haladását helyezik előtérbe az életkori sajátosságokat figyelembe véve.¹¹² Gyakran egy roma/cigány gyereknek ez az az esély, ahol megfelelő segítséget kaphat és motivációt is a továbbtanulására nézve. Tény, hogy rengeteg roma/cigány fiatal motivált lenne, hogy tovább tanuljon és felsőfokú oklevelet, esetleg egyetemi diplomát szerezzen, de ha el is jut a középiskolába, a hátrányok még jobban kiéleződnek. A Hegedűs T. András Alapítványi Szakiskola igazgatója, Csillei Béla, látta tanári pályája kapcsán, hogyan morzsolódnak le a roma/cigánygyerekek, különböző családi és szociokulturális okok miatt. Ezért az alapítványi iskola megnyitásakor fontos szempont volt, hogy átérezzék a gyerekek és családjaik problémáját, így a kezdetekben mivel a családok nem tartották fontosnak a továbbtanu-

---

¹¹² Labodáné Lakatos Szilvia – Romsits Anita (2000): *Utak a cigány gyermekekhez. Felzárkóztató programok a cigány/roma gyerekek oktatásában.* p.589. Letöltés helye és ideje: http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2004_04/cikk.php?id=1293

lást, a gyereket sem ösztönözték és anyagilag sem támogatták ezért az intézmény igazgatója minden reggel saját autóval vitte be a gyerekeket az intézménybe. Az áttörés 2000 júniusában következett be, amikor 24 roma/cigány fiatal szerzett érettségi bizonyítványt az intézmény falai között.¹¹³ Ez szinte egyedülállóan bizonyult, hiszen azelőtt csak a pécsi Gandhi Gimnázium büszkélkedhetett ilyen eredménnyel. Tudnunk kell, hogy az alapítványi szakiskola nem csak roma/cigány tanulók által látogatott iskola, bár kezdetben csak az volt. Olyan nem roma/cigány fiatalok is járnak ide, akik valamilyen tanulási nehézséggel küzdenek. Az első évben szinte csak a hátrányok leküzdésére fókuszálnak, aztán a következő években szakmára és érettségi vizsgára készülnek. A sikeres érettségi vizsga után lehetősége nyílik a fiataloknak, hogy a „Roma Esély”-ként emlegetett intézményből felsőoktatásba léphessenek, melyhez a megfelelő segítségnyújtás sem maradt el. Ezen felül számos más kezdeményezés is életre kelt, ösztöndíjak, különböző tehetséggondozási intézmények középiskolások számára. 2003-as felmérés szerint, ugyan még mindig későn fejezik be az általános iskolát, de talán a tehetséggondozó programoknak köszönhetően a 20-24 éves romák/cigányok 82,5%-a rendelkezik általános iskolai végzettséggel és sokan szakközépiskolába, vagy gimnáziumba tanulnak tovább.¹¹⁴ Ez köszönhető az iskolákban megnövekedett helyeknek is, hiszen minden iskolának szüksége van a tanulóira és a roma/cigány fiatalok, ha támogatást kapnak, legyen az lelki vagy anyagi, nagy eséllyel végzik el a középiskolát. Bár a középiskolába járó roma/cigány diákok első két éve a legnehezebb, mégis aki érettségi bizonyítványt szerez sikeresen vette az akadályt és akár felsőoktatásba is jelentkezhet.

A 2011-es népszámlálási adatok szerint 315583 fő vallotta magát romának/cigánynak.¹¹⁵ Ez az adat azért is érdekes, mert 2003-ban a roma/cigány népesség aránya sokkal magasabb volt.

A KSH 2011-es adatai jól szemléltetik, hogy még az összlakosság 0,4%-a, a romák/cigányok 5,5%-a analfabéta.¹¹⁶ Az iskolázottsági mutatók lassú javulást mutatnak a 90-es évekhez képest, már egyre többen kezdik meg az oktatást közép és felsőfokon, de még mindig nagy az iskolát elhagyók száma. Az adatok szerint amíg a többségi társadalom 12,9%-a rendelkezik diplomával, addig a romák/cigányok 0,7%-a kap oklevelet, a főiskola, illetve egyetem elvégzését követően.

A 2011-es Népszámlálás adatai szerint a roma/cigány fiatalok körében jóval alacsonyabb az érettségi vizsgával rendelkezők száma, mint a többségi társadalom körében. A negyven év alatti roma/cigány nők, jóval többen rendelkeznek érettségi vizsgával, mint a velük egykorú férfiak, ez is egy fajta tudatosságra és jövő építésre utal.

A 2011-es adatok szerint a romák/cigányok közül 2607 fő rendelkezik felsőfokú oklevéllel, ebből a 1319 férfi, és 1288 nő. Mindkét nemnél megfigyelhető, hogy a 30-39 éves korosztályban a legnagyobb a diplomával rendelkezők aránya, a férfiaknál ez a szám 456,

---

¹¹³ Labodáné – Romsits (2000): p.592.

¹¹⁴ Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003.* p.80. Gondolat Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

¹¹⁵ KSH (2011): Országos adatok. Letöltés helye és ideje: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz_2011.pdf 2016. 09.10.

¹¹⁶ KSH (2016): Statisztikai tükör. Letöltés helye és ideje: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1516.pdf> 2016.11.23

még a nőknél 464 fő. A diplomával rendelkező romák/cigányok száma még mindig nagyon alacsony mutatókat mutat, mindössze 1,2% az, aki diplomával rendelkezik, bár ebből az adatból is kimagasló a népszámlálás idején megkérdezett 25-29 éves nők aránya, 2,4%-a rendelkezik diplomával, a férfiak tekintetében a 40 év feletti roma/cigány lakosoknál több férfi rendelkezik diplomával, mint nő. Csongrád megyében összesen 59845 befejezett felsőfokú végzettségű ember él. Ha összehasonlítjuk ezt a számot az összes diplomával rendelkező roma/cigány számával máris riasztóan nagy különbségre leszünk figyelmesek. 2607 fő rendelkezik az összes roma/cigány lakos közül diplomával.¹¹⁷ A felsőoktatásban tanuló roma/cigány fiatalok számát illetően pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre. A roma/cigány identitás vállalása önbevalláson alapul, a fiatalok legtöbbször nem vallják be származásukat, identitásukat a diszkrimináció elkerülése miatt. Gyakran a hátrányos helyzetű tanulókat is a roma/cigány tanulókkal hozzák összefüggésbe. Az EMMI 2012-es jelentése szerint a felsőoktatásba felvett hallgatók 6,5% volt hátrányos helyzetű. Ebből arra következtethetünk, hogy körülbelül 4% volt roma/cigány származású is.

Az oktatási intézmények mellett néhány évvel ezelőtt megjelent a Roma Szakkollégiumok köre.

„A szakkollégium magas színvonalú szakmai képzést folytató, közösségformáló, autonóm intézmény, melynek célja a társadalmi problémákra érzékeny, szakmailag igényes értelmiség kinevelése.”¹¹⁸ A leendő roma értelmiség „kinevelését” célozza meg ez a program, mely az egyházakkal karöltve, 2011 óta immár 7 intézményt működtet.¹¹⁹ Az állami és az egyházi fenntartás együttműködésére jó példa a szegedi felsőoktatás esete, amikor a két intézmény (GFF és SZTE) hallgatói egy roma szakkollégiumban, a Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium (SZKRSZ) kereteiben tanulnak, élnek diákéletet, valósítják meg magukat. Az ingatlan az SZTE tulajdonában van, a SZKRSZ-t a Szeged-Csanádi Egyházmegye működteti, tartja fenn.¹²⁰ Vannak az országban olyan szakkollégiumok is, amelyek szintén roma/cigány szakkollégiumok, de nem egyházi fenntartás alatt állnak, ilyen például a Pécs városában működő

---

¹¹⁷ Csongrád megyében a 2011-es népszámlálási adatok szerint 5006 fő vallotta magát romának/cigánynak. Tíz év alatt 59%-al gyarapodott a számuk. Szegeden 1600 főre tehető a romák/cigányok száma (KSH 2011)

¹¹⁸ ADITUS Tanácsadó és Szolgáltató Zrt. (2011): Szakkollégiumi helyzetkép felmérése. Letöltés helye és ideje: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/ofi_szakkollegiumi_helyzetkep_felmerese.pdf 2016. 10.20.

¹¹⁹ Ld. még: Jenei Teréz (2015): Cigány/roma civil szervezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Kozma Tamás – Kiss Virág Ágnes – Jancsák Csaba – Kéri Katalin [szerk.]: *Tanárképzés és oktatáskutatás*. Debrecen: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA); Pusztai Gabriella – Bocsi Veronika – Ceglédi Tímea (2015) [szerk.]: *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke: Közéltések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Nagyvárad; Budapest: Partium–PPS–Új Mandátum

¹²⁰ Bővebben: Jancsák Csaba (2015): *So keres SZKRSZ? A Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium felsőoktatási és munkaerő-piaci eredményességhez való hozzájárulása értékszociológiai megközelítésben*. Szeged: Belvedere Meridionale; Jancsák Csaba (2016): *The Contribution of Christian Roma Special College of Szeged to the Effectiveness of Higher Education and Labor Market in a Value Sociology Approach*. *Belvedere Meridionale* 28:(1) pp. 82-92. (2016)

Wlislócki Henrik szakkollégium.¹²¹ Az ilyen intézményekben általában 60%-ban roma hallgatók vannak. Ha csak az egyházi szakkollégiumokat nézzük, ahol a hallgatók száma 30-50 fő közé tehetőek, és 7 intézményről beszélünk akkor körülbelül 200 roma/cigány hallgatót számol az egyházi fenntartású roma/cigány szakkollégiumok hálózata. Tehát évről évre magasabb lesz azok száma, akik diplomás, értelmiségi romák/cigány lesznek. Az első ilyen kezdeményezés viszont visszanyúlik 1996-ig, amikor is a Roma Polgárjogi Alapítvány Horváth Aladár vezetésével megnyitotta a Romaversitas Alapítványt, mint láthatatlan roma/cigány szakkollégiumot. Az alapítvány létrehozói tudták, hogy szükség van egy rendszerváltás után kinevelődött roma/cigány értelmiségi rétegre, viszont azt is látták, hogy sok roma/cigány fiatal olyan hátrányokból indul, amelyeket az intézmény támogatása nélkül a roma/cigány fiatalok egyedül nem tudnánk megvalósítani. Továbbá szeretnék volna összefogni az ország minden részéről a főiskolás és egyetemista roma/cigány fiatalokat. Rengeteg szabadegyetemi kurzust szerveztek, nyelvi kurzusukat és roma/cigány identitást építő közösségi programokat egyaránt. Segítségükre volt a Soros Alapítvány, aki rengeteg roma/cigány fiatalnak adott esélyt és anyagi támogatást, hogy a diplomások közé léphessenek. A demokratikus jogállam megszilárdulása után a Soros Alapítvány kivonult hazánkból, helyette a fent említett kormányprogramok léptek színre. A köztudatban sokáig az volt, hogy roma/cigány nem lehet egyetemista, vagy éppen diplomás. Mikor elkezdtek beszivárogni a felsőoktatásba, a többségi társadalomnak rá kellett jönniük, hogy ezek a fiatalok általában alacsony szociokulturális háttérrel rendelkeznek, és mindenféle anyagi és tárgyi segítséget meg kell adni nekik, hogy kinevelhessenek, egy új roma/cigány értelmiségi réteget ezzel is segítve a cigánység felemelkedését. A roma/cigány értelmiség kinevelése egyfajta társadalompolitikai cél is. Szükség van sajátroma/cigány értelmiségiek, és politikai aktivitást mutató egyénekre egyaránt, hiszen a roma/cigány társadalomnak is szüksége van példaképekre, és kiemelkedő diplomás emberekre egyaránt. Eddig nagyon kevés roma/cigány fiatal jutott be a felsőoktatásba. 2001-es első éves hallgatók szociológiai vizsgálata alapján a megkérdezett fiatalok 2,8%-a vallotta magát roma/cigány származásúnak, és őket még nem sorolhatjuk a diplomások közé, hiszen még nem rendelkeztek felsőfokú oklevéllel a megkérdezés pillanatában, ma már a felsőoktatásban tanuló roma/cigány fiatalok arányát 4%-ra becsülik, amely az eltelt évekhez képest kiugróan magas szám. Egy roma/cigány fiatal számos olyan tényező is segítheti a felsőoktatásba jutáshoz, melyre nem is gondolnánk. Egy kis hátrányos helyzetű településen élő roma/cigánygyerekek példaképe lehet a polgármester, az orvos, a védőnő, a tanár, akiket szeretne utánozni, így a tanulási kedve megnő, majd később szülői támogatással, mert itt a szülők is észreveszik a gyermek motiváltságát, segítik, hogy felsőoktatásba eljusson.

Diplomaszerzés lehetősége motivációt nyújthat egy fiatalnak, egy közösség, kollégium, illetve szakkollégium pedig támogatást. Egyértelműen elgondolkodtató, hogy a felsőoktatási arányok a romák/cigány esetében mekkora változásokat mutattak, az eltelt évek alatt, ez annak köszönhető, hogy az 1950-

---

¹²¹ Forray R. Katalin – Galántai László – Trendl Fanni (2015) [szerk.]: *Cigány diákok a felsőoktatásban*.

Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet; Fanni Trendl – Aranka Varga (2015): 'As we see it' – Roma student college project presented from the viewpoint of the participants

In: Varga Aranka [ed.]: *Challenge Evaluation of the Roma Student College Project in Pécs*. Pécs: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

60-as években felgyorsult a gazdaság, megváltozott a foglalkoztatottak aránya, és a foglalkoztatási szektorok, ekkor jöttek létre, elsőgenerációs értelmiségek gyakran munkás és parasztesaládokból. Ebben az időszakban nyílt meg a kisebbségek előtt is az értelmiségi pálya. Az eddigi kutatások közül nagyon keveset találunk olyat, ahol felsőoktatásban tanuló romákról írnak. Inkább probléma centrikus a megközelítés, mintsem a sikeres egyénekéről írnak. Forray R. Katalin kutatásaiból kiderül, hogy a felsőoktatás különböző képzéseiben egyre többen jelennek meg az érintett csoport hallgatói. Ilyen például a jogi és a műszaki képzési terület, az orvosi pálya. Sőt már nem csak a romungrok (magyar cigányok) hanem a nagyobb hátrányból és elmaradottabb szocializációs közegből jött oláh és beás cigány fiatalok is egyetemi oktatásban vesznek részt. Kertesi Gábor az 1990-es évek közepén vizsgálta a roma/cigány fiatalok továbbtanulását, ekkor kimutatta, hogy nagymértékű a lemaradás a felsőoktatási továbbtanulást illetően. Coleman szerint vannak olyan objektív tényezők, melyek befolyásolják a magas iskolai végzettséget, ez nagyobb mértékben igaz a roma/cigány hallgatók esetében. Coleman a gazdasági, emberi és társadalmi tőkéről beszélt. A gazdasági tőke az ő értelmezésében az a gazdasági helyzet, amely a család pénzügyi helyzetét jelenti. Ez a helyzet magába foglalja a gyermek továbbtanulásának támogatását a tanszerek, eszközök megvásárlását és a tárgyi környezet biztosítását egyaránt. Az emberi tőke kategóriájába a szülők iskolai végzettsége, még a társadalmi tőke a családi háttérre vonatkozik. Utóbbiba beletartozik a szülő és gyermek közötti kapcsolat, a szülők viszony az iskolához és tanuláshoz. Ha a szülők pozitív viszonya a tanuláshoz, nem eléggé hangsúlyozott, akkor az emberi tőkerész, tehát a magas iskolai végzettség nem hasznosul a gyermek számára.¹²² Párhuzamosan ezzel, olyan családokban, ahol az emberi tőke alacsony, ez a helyzet áll fent a romák/cigányok esetében is, ahol sok esetben a szülők iskolai végzettsége nagyon alacsony, de a társadalmi tőke magas, tehát hangsúlyozzák a tanulás fontosságát, akkor az ilyen családból származó gyermek nagyobb sikereket érhet el, mint az, akinél sok az emberi, de alacsony a társadalmi tőke. Kevesen tudják azt is, hogy a felsőoktatásban a roma/cigány nők aránya magasabb, mint a férfiaké, de a diplomások aránya közel megegyező. Minek köszönhető ez? A cigányság fejlődésnek indult jó néhány tekintetben, a fent említett cigánytelep felszámolás és a szülők hozzáállásának megváltozása is. 1971 és 1993 között a cigánytelepeken élők száma nagy csökkenést mutatott. Tudnunk kell, hogy nem a teljes magyarországi cigányság élt szegregált lakókörnyezetben. Az oláh és beás cigány csoportokra volt jellemző, hogy a falvakon, városokon kívül éltek és nem érintkeztek a többségi társadalom tagjaival. Az asszimilálódott környezet nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a roma/cigány fiatalok felsőoktatásba kerülhessenek, de a lakóhely megváltozása is segítette ebben őket. 1971-ben az oláh cigányok 75%-a, beás cigányok 48%-a élt cigány telepen, 1993-ban pedig az oláh cigányok 4,9%-a beások 1,1%-a élt telepen.¹²³ Ez a lépés, a megfelelő integráció is lehetővé tette, hogy a megfelelő motivációt megkapva a továbbtanulás útjára lépjen a roma/cigány fiatal. Úgy hiszem a legfontosabb változás, amiért egyre több fiatal jelentkezik felsőoktatásba, hogy a tradicionális roma/cigány szokások, feladatok háttérbe

---

¹²² James S. Coleman (1998): *A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében*. p.48. Aula kiadó, Budapest.

¹²³ Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. p.38. Gondolat Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

szorultak, így például a nőknek is iskolázottnak kell lenniük, mert másképp nem tudnak érvényesülni a munkaerőpiacon. A roma/cigány nőknek hatalmas szerepük van a roma/cigány társadalomban. A háztartás, a gyermeknevelés a család összetartása, mind a roma nők feladata, ha mégis sikerül kitörniük ebből a szerepből és tanulni szeretnének vágyaikat megvalósítani, akkor sok esetben a saját közösségük kirekesztését vonja maga után. Azok a roma/cigány nők viszont, akik tradicionális szerepükből kiléptek, és már fiatal koruktól tanultak, őket szüleik nem kényszerítették korai házasságra, és a megváltozott családi háttérnek köszönhetően tudtak magas iskolai végzettséget szerezni. Azok a roma/cigány nők, akik házasság után kezdtek el tanulni, gyakran diplomát szerezni, kutatások alapján náluk magasabb volt a válások aránya és a közösség kirekesztése is, mint azoknál, akik fiatalon léptek a felsőoktatásba. Az értelmiségi roma/cigány nőknek a házassági kapcsolataik később köttenek, és általában magasabb státuszú nem roma/cigány férfival kötnek házasságot, a gyermekvállalás is kitolódik gyakran 30 éves korukra. Ezek a nők, nagyon jól megértik magukat nem roma/cigány férjükkel, azonban nagy ellenállással találkozunk a roma/cigány nő a férfi családját illetően. Tehát gyakran évek múltán kezelik egyenrangú félként az értelmiségi roma/cigány nőt.¹²⁴ Fent már említést kapott a cigánytelepekről való elköltözés, azért fontos itt is megemlíteni, mert akik értelmiségiekké váltak szülei törekedtek az asszimilálódásra, és az értelmiségivé vált romák/cigányok töreksenek megfelelő életkörülményeket biztosítani maguknak, tanulva szüleik sok munkával megteremtett alapjait tovább építve.

Összegzés

Összefoglalásom a magyarországi felsőoktatást és a romák/cigányok a magyar felsőoktatásban témát mutatta be. Említésre kerültek olyan hazai kutatók vizsgálatai, mint Kemény István, Szabóné Kármán Judit, Forrai R. Katalin valamint Örkény Antal és Gázsó Ferenc, valamint azok az eddigi tapasztalatok, amelyek a téma feldolgozása szempontjából relevánsak. A dolgozat egyik vezérfonalát a magyarországi felsőoktatás bemutatása adta. A felsőoktatás finanszírozása 1990-ben a rendszerváltást követően megváltozott. A munkából az is kiderült, hogy a kormány jelenleg a felsőoktatás finanszírozási struktúrájának változását tűzte ki célul. Fejlett nyugati országok statisztikai adatait bemutatva a magyar kormány úgy véli a megváltozott finanszírozással, még több hallgatót tudna a magyar felsőoktatás fogadni. Az is látható, hogy a 2008-as válság nagyon rányomta bélyegét az oktatásra, hiszen a hallgatók száma évről évre csökken, rengeteg hallgató sikeres záróvizsgát tesz, de diplomát a nyelvvizsga bizonyítvány hiánya miatt nem kap. A munka második részében a roma/cigány fiatalok kerültek bemutatásra. Elkésérítő, hogy a roma/cigány társadalom még mindig évtizedes lemaradást mutat az oktatás terén a többségi társadalom tagjaival szemben. Még ha a rendszerváltás időszakában a szakmunkások

---

¹²⁴ Kozma Tamás szerk. Mlakár Zsófia (2002): Roma/cigány értelmiségiek iskolai karrierje. p.153. Letöltés helye és ideje: <http://epa.oszk.hu/00000/00011/00098/pdf/iq2005-11.pdf> 2016. 07.23.

száma magas volt, a felsőoktatásba a diákok mindössze 2%-a került. Tehát nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a roma/cigányok között létezne egy értelmiségi középosztály, mivel rengeteg roma/cigány értelmiségi már nem vállalja fel származását. Sok roma/cigány gyermek iskolai előmenetele már az általános iskolában eldőlt. Ez a szegregált oktatásnak tudható be, mert a tanárok és gyakran az iskola és a szülők is úgy döntenek, hogy jobb a gyermeknek a megszokott környezet, ha ugyan olyanok között tanul, akik hasonló társadalmi pozícióval rendelkeznek. A szegregált iskolák felszámolása már elkezdődött. Másodsorban nagy eredménynek számít, hogy a kormány segíti a roma/cigány fiatalok felzárkózását.

Felhasznált irodalom

2005. ÉVI CXXXIX. TÖRVÉNY Letöltés helye és ideje:
<https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a0500139>.TV 2017. április 1.
- ADITUS TANÁCSADÓ ZRT (2011) – *Szakkollégiumi helyzetkép felmérése*. Letöltés helye és ideje:
http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/ofi_szakkollegiumi_helyzetkep_felmerese.pdf 2016. október. 20.
- KÁLLAI ERNŐ (2006) – *Átszervezések kora*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások, Budapest
- EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA (2015) *Felsőoktatási statisztikai gyors-tájékoztató a 2015/2016. tanév eleji (2015.10.15-i) adatgyűjtés adataiból*. Letöltés helye és ideje:
http://www.kormany.hu/download/f/c9/80000/Gyorstajekoztato_20151015_20151102.pdf 2017. március 20.
- FEJES JÓZSEF BALÁZS – SZÜCS NORBERT (2013): *Szegedi és Hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató hallgatói mentorprogram öt év tapasztalatai*. Belvedere, Szeged
- FORRAI R. KATALIN (évsz.n.): *Társadalmi egyenlőség és a jövő feladatai*. Letöltés helye és ideje: <http://www.forrayrkatalin.hu/doski/Edu2011.pdf> 2017. március 16.
- FORRAY R. KATALIN – GALÁNTAI LÁSZLÓ – TRENDL FANNI (2015) [szerk.]: *Cigány diákok a felsőoktatásban*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet
- HABLICSEK LÁSZLÓ (2007): *A roma népesség iskolázottságának területi alakulása*. Kisebbségkutatás, 2007.4. sz. Letöltés helye és ideje:
http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=341992016. július 20.
- JAMES S. COLEMAN (1998): *A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében*. AULA Kiadó, Budapest

- JANCSÁK CSABA (2015): *So keres SZKRSZ? A Szegei Keresztény Roma Szakkollégium felsőoktatási és munkaerő-piaci eredményességhez való hozzájárulása értékszociológiai megközelítésben*. Szeged: Belvedere Meridionale
- JANCSÁK CSABA (2016): The Contribution of Christian Roma Special College of Szeged to the Effectiveness of Higher Education and Labor Market in a Value Sociology Approach. *Belvedere Meridionale* 28:(1) pp. 82-92. (2016)
- JENEI TERÉZ (2015): Cigány/roma civil szervezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: KOZMA TAMÁS – KISS VIRÁG ÁGNES – JANCSÁK CSABA – KÉRI KATALIN [szerk.]: *Tanárképzés és oktatáskutatás*. Debrecen: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA)
- KARDOS KATALIN (2012): *Roma/cigány származású hallgatók és a felsőoktatási tehetőség gondozó kapcsolata*. Kapocs folyóirat, 2014. XIII. 1. sz. Letöltés helye és ideje: <http://www.ncsszi.hu/kiadvanyok/kapocs-letoltheto--lapszamai/kapocs-2014/125/news> 2016. július 21.
- KEMÉNY ISTVÁN (1995): *Romák és az iskola*. Educatio folyóirat, 1996. I. sz. Letöltés helye és ideje: http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=34 2016. július 20.
- KEMÉNY ISTVÁN- JANKY BÉLA- LENGYEL GABRIELLA (2004): *A magyarországi cigányság 1971- 2003*. p. 38, 80. Gondolat Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest
- MLAKÁR ZSÓFIA (2002): *Roma/cigány értelmiségiek iskolai karrierje*. p. 153. Iskolakultúra, 2005.11. sz. Letöltés helye és ideje: <http://epa.oszk.hu/00000/00011/00098/pdf/iq2005-11.pdf> 2016. július 21.
- Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium – Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság (2011) *Nemzeti Társadalmi, Felzárkózási stratégia*. p.49. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest
- KSH NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK (2011) Letöltés helye és ideje: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_00_2011.pdf 2016. július 21.
- LABODÁNÉ LAKATOS SZILVIA – ROMSITS ANITA (2000): *Utak a cigány gyermekekhez. Felzárkóztató programok a cigány/roma gyerekek oktatásában*. Kisebbségkutatások, 2004.4.sz. Letöltés helye és ideje: http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2004_04/cikk.php?id=1293 2016. szeptember 23.
- MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYE (2011) Letöltés helye és ideje: <http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf>, 2017. március 20.
- MAGYARORSZÁG KORMÁNYA (2015) – *Fokozatváltás a felsőoktatásban*. Letöltés helye és ideje: <http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepti%C3%B3.pdf> 2017. március 2.

- ORSZÁGGYŰLÉS HIVATALA (2016) – *Finanszírozási reform a felsőoktatásban* –
Letöltés helye és ideje:
http://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_2016_42_felso_oktatas_finanszirozas.pdf/06bb7668-7571-4c9a-a139-086e91a0ca38 2017. március 3.
- PUSZTAI GABRIELLA – BOCSI VERONIKA – CEGLÉDI TÍMEA (2015) [szerk.]: A felsőoktatás (hozzáadott) értéke: Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához. Nagyvárad; Budapest: Partium–PPS–Új Mandátum
- SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT (2008): A roma/cigány népesség helyzete Magyarországon. IN KOPP MÁRIA (szerk.): *Magyar lelkiállapot*. Budapest, Semmelweis Kiadó Letöltés helye és ideje: <http://www.szabonekarmanjudit.hu/publikaciok> 2016. szeptember 30.
- SZVERLE SZANDRA (2016): *Roma fiatalok felsőoktatási dilemmái a Szegedi Tudományegyetemen* - Kari Tudományos Diákköri Konferencia kézírata. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző kar
- FANNI TRENDL – ARANKA VARGA (2015): 'As we see it' – Roma student college project presented from the viewpoint of the participants. In: Varga Aranka [ed.]: *Challenge Evaluation of the Roma Student College Project in Pécs*. Pécs: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

VÍGH ALEXANDRA

„Mutasd hol laksz, megmondom ki vagy!” – lakáshelyzet generálta előítéletek egy LHH kistérségben

Attitűd vizsgálat a lakáspolitikai tükrében

Bevezetés

Mindennapi munkám során halmozottan hátrányos helyzetű, sokszor mélyszegénységben élő családokkal foglalkozom. Az a feladatomban, hogy előítéletek nélkül nyújtsak számukra segítséget a mindennapi megélhetés okozta problémák megoldásában, az élet által rájuk mért kihívások leküzdésében. Mind e közben betekintést nyertem privát szférájukba, aprócseprő, és valóban komoly problémáik közé, be tudtam pillantani, a hétköznapi emberek számára sokszor zárt falak mögé is. Nekem egyértelmű volt, hogy az erősségeiket nézzem a gyengeségeik helyett. Azonban a köztük és velük töltött idő alatt szembesültem azzal, milyen erős, különböző dolgok generálta előítéletekkel kell szembenézniük nap mint nap. Ahogy gyűltek az előítéleteket gerjesztő tényezők, úgy jöttem rá én is lépésről lépésre, hogy milyen nehéz is egy halmozottan hátrányos helyzetű családban felnőni, és változást elérni.

Ezek a családok sokszor nagyon rossz, már már embertelen, megbetegítő körülmények között élnek. Van ház, ahol nincs fürdőszoba, vagy a villany nincs bevezetve, nincs vezetékes víz, sokszor még a telken sem. Vannak családok, ahol 5-en, 6-an osztoznak egyetlen szobán, hiszen télen nincs miből több helyiséget fűteni. Vannak házak, ahol az épület egy része már lakhatatlanul tönkrement, és vannak házak, ahol a penész különböző fajtái már fel sem tűnnek az ott lakóknak. Köztük járva szépen lassan felmerült bennem a gondolat, vajon van-e előítélet, amit azért kell elszenvedniük, ahogyan élnek? Van-e előítélet, amit az a hely generál, ahonnan reggel iskolába, munkába mennek, és ahová este hazatérnek, amit jobb híján otthonuknak neveznek?

Külön érdekesnek gondolom a kérdést, mennyire határoz meg minket, mindannyiunkat a közeg, ahol élünk, mennyire nyomja ránk a bélyegét konkrétan az a hely, amit otthonunknak nevezünk.

Kevesebb lesz-e egy gyerek azzal, ha közművesítetlen házból érkezik az iskolába, kevesebb lesz-e egy munkavállaló a miatt, hogy házában egy része bontásra ítéltetett, kevesebb és rosszabb lesz-e egy szülő, ha otthonuk elveszíti biztonságos jellegét?

Elméleti áttekintés

A lakáskörülmények alapvető jellemzője, hogy a magyar lakosság közel 90%-a saját tulajdonú lakásban lakik, ami kiemelkedően magasnak számít a világon, de nem egyedülálló Európában. Magyarországon továbbra sem terjedtek el a bérlakások, míg az EU más államaiban átlagosan a lakók 30%-a lakik bérlakásban, addig Magyarországon országosan mindössze 6,5%.

A lakásállomány több mint a fele legalább 30 éve, vagy ennél is régebben épült. Az újonnan (elmúlt 10 évben) épült ingatlanok a lakásállománynak mindössze kis részét, alig 9%-át teszik ki.

A lakások átlagos alapterülete 2015-ben országos átlagot tekintve 77, Budapesten ez 64, a többi városban 77, a községekben 88 m² volt. A jövedelmi helyzet függvényében a lakások alapterülete nem mutat lényeges eltérést, ugyanakkor minél szegényebb egy háztartás, annál zsúfoltabban élnek a tagjai, annál több családtag él együtt, egy háztartásban. Míg a legszegényebb jövedelmi ötödben száz szobára 146 személy jut, addig a leggazdagabb ötödben mindössze 72 embernek kell osztoznia 100 szobán.

A lakások kommunális ellátottsága javult az elmúlt tíz évben, de ennek ellenére országosan a lakások 2,5%-ában még mindig nincs folyó víz, 4%-ban WC, majdnem újabb 4%-ban pedig fürdőszoba. A lakások 78%-a használ vezetékes gázt. Országos átlagban a lakások 60,9%-ában központi fűtés szolgáltatja a meleget, a maradék 39,1%-a egyedi helyiségfűtésű. A legszegényebb jövedelmi ötöd 33,3%-ára hagyományos fűtőanyagú egyedi helyiségfűtés jellemző. Javult a lakásállomány komfortossága, a 2011-es népszámláláskor a lakások 61 százaléka minősült komfortosnak, ez 10 százalékponttal több a 10 évvel korábrinál.¹²⁵

Mai magyar lakáshelyzet kialakulása, összefüggései a szegénységgel

A rendszerváltás előtt a kormány a kínálat bővítésével, állami bérlakások nagyszámú építésével és a saját lakás építéséhez, vásárlásához nyújtott támogatások növelésével a nyolcvanas évek végére nagy mértékben vissza tudta fogni a „mennyiségi” lakáshiányt, így a kereslet kínálat egy rövid időre egyensúlyba kerülhetett. Azonban az akkor még szervezetlen lakáspiac – túl alacsony lakbérek, irreális árrendszer, bürokratikus szabályozás a lakáshoz jutásban – és a rossz minőségű, rövid idő alatt felépített lakásállomány miatt folyamatos pénzügyi hiány állt fenn. A rendszerváltáskor a lakásállomány számottevő része már leromlott állapotba került ez által minőségi lakáshiányt eredményezve.

---

¹²⁵ KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL – *Magyarország, 2015* (Budapest, 2016) (<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2015.pdf>)

A korábbi kínálati korlátokat fokozatosan keresleti korlátok váltották fel: a poszt szocialista átmenet időszakában a háztartások új típusú problémákkal kerültek szembe, mint a lakásár, a lakásfenntartási költségek, a fűtés és világítás költség, a víz- és csatornadíj megfizethetősége vagy épp megfizethetlensége.

A kilencvenes évek második felében kialakult piaci intézményrendszer, az új törvények és például a jelzáloghitel lehetőségének megjelenése segítette a piac átalakulását és a szervezett piaci működés kialakulását.

Sok társadalmi probléma kapcsán elmondható, hogy az ok, ami a háttérben áll a társadalmi egyenlőtlenségekben keresendő. Így van ez a lakáshelyzet problémával is. Minden ember ezen a világon egyenlőtlenségekkel küzd, legyen ez etnikai, nemi, iskolázottsági (...) egyenlőtlenség. Ferge Zsuzsa meghatározásában a fizikai életesélyek egyenlőtlensége napjainkban azt jelenti, hogy a társadalmi és a települési hierarchia, a hatalmi helyzet, az elvégzett munka jellege, a pénz és a kulturáltság nagymértékben meghatározzák, hogy ki hány évet élhet. Sőt mi több, meghatározzák azt is, hogy ki mennyire beteg vagy egészséges, mennyire kellemes körülmények között él, azaz hogyan lakik, eszik, alszik. A társadalmi életesélyek egyenlőtlenségei még ennél is sokrétűbbek. Magukban foglalják már azt is, hogy eleve, amikortól beleszülettünk egy családba (vagy akár sok esetben sajnos még család sincs), egyenlőtlenek az esélyeink mindenre - lakásra és iskoláztatásra, jó munkára és „jó” kapcsolatokra.

Az egyenlőtlenségek esetenként sajátos, az új társadalmi rendek, gondolkodásmódok, érték változások hatásaként új formákban más területeken is megjelennek. Ilyen például a lakáshelyzet vagy a tér felhasználásával kapcsolatos egyenlőtlenségek. A lakás-és települési helyzet az egész képet vizsgálva javulóban van. Am egyfelől sajnos tovább folytatódik az eladósodás és lakásvesztés, az egyes régiók, kis térségek, zsákfaluk leszakadása, a településeken belüli és települések közötti gettószódás. Folytatódnak a kilakoltatások is.

A mind szegregáltabb lakásviszonyok az élet minden más területen hozzájárulnak a szegregálódáshoz: mások lesznek sőt, gyakran már most mások a szegények iskolái, boltjai, kocsmái, útjai, közlekedése, egészségügyi ellátása, és így tovább, a sor még nagyon sokáig folytatható. A társadalmi szegregálás sajátos következménye és funkciója az, hogy eltünteti szem elől, ezzel mintegy láthatatlanná teszi a szegényeket.¹²⁶ Mindezt összegezve Magyarországon a mögöttünk lévő, gazdasági és pénzügyi válság által uralt időszakban tovább erősödtek azok a tendenciák, melyek a társadalom rétegeinek különválására, a szegénységben és kirekesztettségben élők társadalmi és demográfiai eltaszítására, valamint a szegénység és társadalmi kirekesztettség generációk közötti újratermelődésére utalnak.¹²⁷

A TÁMOP 5.1.3./2. projektje mélyszegénységben élő embereket célozott meg, ennek a programnak a hatástanulmánya a következő megállapításokat tette első sorban a lakhatási körülményekről:

A mélyszegénységben élők által lakott lakásállomány 66%-a minimum 50 éves, szigeteléssel, vízellátással eredetileg nem rendelkezik; az „újonnan”, tehát „szocpolból,

---

¹²⁶ FERGE ZSUZSA (2015): *Ellenálló egyenlőtlenségek (A mai egyenlőtlenségek természetrajzához)*, Székfoglaló előadás

¹²⁷ TÁRKI MONITOR JELENTÉSEK 2012: *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban* (Budapest, 2013.)

http://www.tarki.hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf (Letöltés ideje: 2016. 11.20.)

15-25 éve épített házak viszont többnyire gyenge minőségűek, szintén alacsony komfortfokozatúak. Ebből az következik, hogy a teljes lakásállomány legalább 70%-a nem rendelkezik semmilyen szigeteléssel. A legtöbben, a válaszadók háromnegyede fatüzeléses kályhával fűt, de a válaszadók közel tizede kályhával sem rendelkezik, mindösszesen sparhelttel tudják télen felfűteni a konyhát, illetve a konyha melletti szobát. Az ingatlanok 83%-a a lakók tulajdonában van, ugyanakkor a válaszadók közel egytizede szívesen lakóként használja az adott ingatlant. A települések közműellátottsága teljesen kiépített, a víz és a villany szinte minden utcában elérhető szolgáltatás. Ugyanez a közművesítettség már nem mondható el az ingatlanokról. A házak egyötödében nincs víz és fürdőszoba, kétharmaduk nincs szennyvízhálózatra kötve, a vezetékes gáz pedig csak az épületek egynegyedébe van bekötve. Az ingatlanok állapotával kapcsolatosan lakóik ambivalensek. Egyrészt nagyon sokan említik az épületek rossz állapotát, hibáit, de viszonylag kevesen gondolják azt, hogy emiatt a házuk lakhatásra alkalmatlan vagy kimondottan rossz állapotú lenne. Mindennek valószínűleg az lehet az elsődleges oka, hogy környezetük átlagos ingatlanjai is hasonló állapotúak, vagyis egy idő után az alacsony komfortfokozatú, rosszul fűthető, nem szigetelt épületek válnak a természetessé, a relatíve elfogadott normává.¹²⁸

A rendszerváltás óta eltelt évtizedek alatt a rétegződési legyező még inkább szétterült, a különböző társadalmi rétegek jövedelemalapú elkülönülése felerősödött. Jelentős mértékben nőttek a társadalmi egyenlőtlenségek, óriási arányban kerültek a társadalmat a társadalom alatti léttől elválasztó szakadék szélére egyének és csoportok, és sajnos százezrek kerültek „reménytelen” társadalom alatti helyzetbe, ahonnan saját erejükből nincs esélyük a felemelkedésre. Ezeknek az embereknek és embercsoportoknak a helyzetéért a többségi társadalom is felelős. A peremre sodródás vagy a társadalomról való leszakadás fő okai a szegénység, az generációkon átöröklődő és így újratermelődő egyenlőtlenségek, az etnikai, nemi, kor szerinti vagy vallási diszkrimináció, a kulturális hiányok, a munkanélküliség, és mindezek együtteséből következően a munka és hajlék nélkül maradtak számának növekedése, a kapcsolati rendszerek gyengülése és eltűnése.¹²⁹

---

¹²⁸ TÁMOP 5.1.3. PROGRAM HATÁSTANULMÁNYA (2013.): *A mélyszegénységben élők helyzete Magyarország legszegényebb kistérségeiben* Autonómia Alapítván Budapest,

¹²⁹ SZOBOSZLAI ZSOLT: *Szegénység, marginalizáció, szegregáció. Adalék a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezéséhez*. Tér és Társadalom, 18. 2004. 3. 25–42. p. TÉT XVIII. évf. 2004

Empirikus kutatás

A kutatásom célja az, hogy adjon egy képet egy Dél – Alföldi „LHH” kistérség lakáshelyzetéről, majd pedig hogy feltérképezze, hogy egy kvázi „rossz lakáshelyzet” milyen további, már nem lakhatásra vonatkozó előítéletet generál a „többségi” társadalomban.

A kutatás hipotézisei

1. Az LHH kistérségben élők rosszabb lakhatási körülmények között élnek, mint a magyar átlag.
2. A rossz lakhatási körülmények életvezetési nehézségekre vonatkozó előítéleteket generálnak.
3. A rossz lakhatási körülmények negatívan hatnak a munkavállalási lehetőségekre.
4. A rossz lakhatási és életkörülmények negatív hatással vannak a szociális kapcsolatokra.

Kutatásom célja az volt, hogy két kérdőívben keresztül egyrészt bemutassam hogyan, milyen körülmények között él ma egy átlagos, viszont leszakadó térségben élő család, másrészt képet adjak, hogy a társadalom milyen lakáshelyzetre vonatkoztatható előítéletekkel rendelkezik. Végül pedig ezt a két kérdőívet összekapcsolva arról tudjak beszámolni, milyen negatív vagy akár pozitív hatásai vannak annak, ahogyan egy LHH kistérségen egy átlagos család él. A teljes kutatás során szem előtt kellett tartanom, hogy kutatásom nem reprezentatív, nem elemző jellegű, hanem az elsődleges és legfontosabb cél a megismerés.

Két kérdőívet készítettem, az első esetben lakáshelyzet felmérése volt a cél, tehát ez a kérdőív a lakáshelyzet felméréséhez tartalmaz kérdéseket. A második kérdőív egy attitűd vizsgálatot tartalmaz, ezzel az volt a célom, hogy a többségi társadalomban élő lakáshelyzethez kapcsolható előítéleteket térképezzem fel. Majd végül a két kérdőív összevetésével szeretnék teljes képet mutatni mindkét nézőpont bemutatásával.

Az **első kérdőív** egy korábbi LHH, jelenlegi társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett régió lakáshelyzetének felmérésre szolgált. A kérdőívben kifejezetten a lakások/házak állapotára, felszereltségére, közművesítettségére voltam kíváncsi, de a kérdéssor végére bekerült 3, az előítéletekkel kapcsolatos kérdés is. A kérdőívet 90-en töltötték ki.

A **második kérdőív** alapvető célja, hogy felmérje, generál-e előítéleteket a problémás lakáshelyzet, és ha generál, milyen területeket érintenek ezek az előítéletek. Előfeltételezésem alapján a kérdőív a szociális kapcsolatokra, a munkavállalásra és a szegénységre fókuszál.

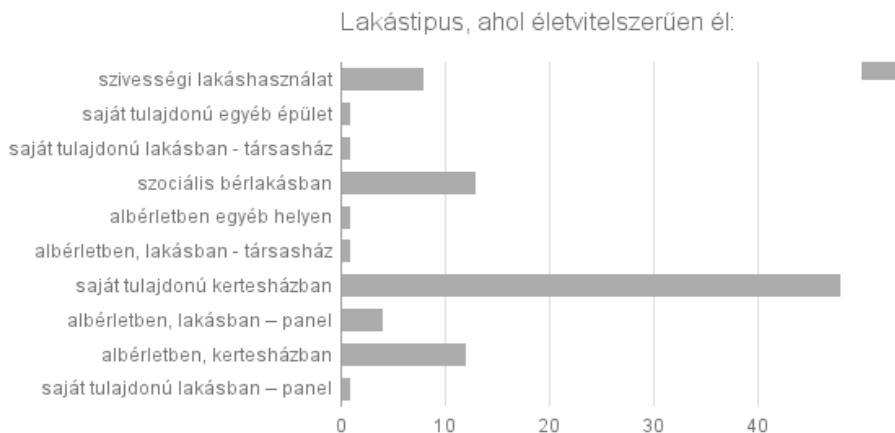
A kérdőív egy internetes felületen bárki által kitölthető volt, előfeltételek, kritériumok nélkül. A kérdőívet 170-en töltötték ki.

Eredmények

A lakásfelmérés kérdőív eredményei jól korrelálhatóak a korábban ismertett KSH kutatások eredményeivel, és még érdekesebbé válnak az attitűd vizsgálat eredményei ismeretében.

Az országos és egyben európai átlaghoz képes az LHH kistérségben nagy arányban élnek szociális bérlakásban, vagy szíveségi lakáshasználók valahol, a válaszadók körülbelül 37%-a él ilyen viszonyok között. (1. ábra)

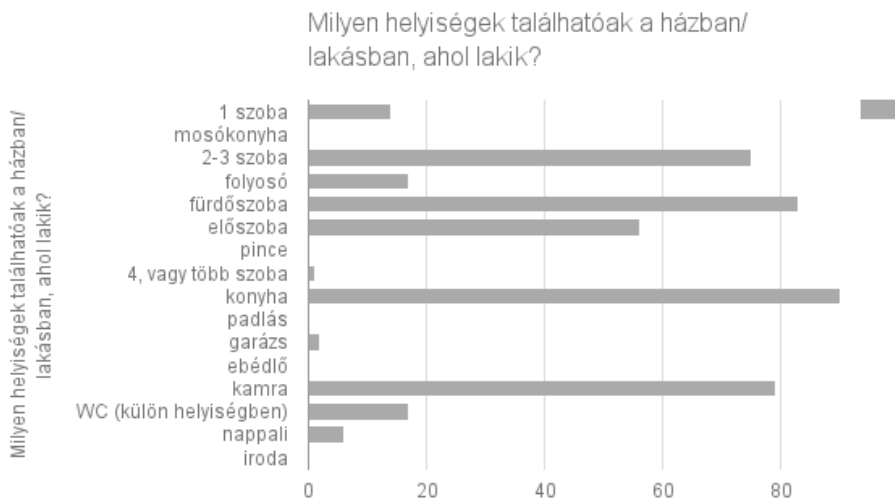
1. ábra

Átlagosan 5-en élnek egy háztartásban (legkevesebb 2, legtöbb 14), ennyien osztoznak az átlagos, 60 m²-es alapterületű lakásokon.

A vizsgált régió ingatlanjainak csak 92%-a rendelkezik fürdőszobával (2. ábra), mindössze 52%-uk csatlakozik a gázhálózatra, 21%uk esetében nincs ivóvíz a lakóingatlanban (maximum a telken), az ingatlanok közel 40%-a esetében az áram előrefizetés mérőórával megoldott. Érdekeség, hogy ezen hiányosságok ellenére az ingatlanok 85%-a rendelkezik valamilyen internet csatlakozási lehetőséggel.

2. ábra

A térségben élők közül sokan szeretnék változtatni, elmenekülni a probléma elől, de nyilvánvalóan ez nem olyan egyszerű, sok esetben a teljes vagyoniuk a leromlott állagú ingatlan, így ha máshová mennének mindent a nulláról kellene kezdeniük. Elégedetlenségüket és változás iránti vágyukat ők is megfogalmazták:

„Rossz, nem szeretünk itt lakni, azért dolgozom, hogy máshová, nyugodtabb környezetbe tudjunk költözni.”

A lakáshelyzet felmérése mellett szerettem volna megtudni, az ő szemszögükből hogyan festenek az irántuk táplált előítéletek, ők hogyan élik meg a mindennapokat. A 90 válaszadóból 46 érezte már úgy élete során, hogy lakhatási és életkörülményei miatt szégyenkeznie kell családtagjai, barátai előtt. 90-ből 50-en érezték ugyanezt munkatársak és hivatalos személyek felé is. Ez minden esetben a vizsgált minta több mint 50%-át jelenti.

90 válaszadóból 53-an érzik úgy – ez a kitöltők közel 59%-a – hogy éri őket negatív megkülönböztetés életük különböző területein lakhatási és életkörülményeik miatt. Legtöbb esetben munkavállalás, iskolai ügyintézés, szociális kapcsolatok terén érzik úgy, hogy az a hely, amit ők otthonként tudhatnak negatívan befolyásolja ügyeik, problémáik kezelését.

Az attitűd vizsgálat online, bárki által kitölthető formájának köszönhetően a minta valóban véletlenszerű lehetett, vegyes környezetből, lakhatási és életkörülmények közül jelentek meg kitöltések. A vizsgálat kitöltői saját lakhatási helyzetüket összességében átlagosnak ítélték meg.

A kutatás fő eleme egy 26 állításból álló rész volt, ami során a kitöltő megadhatta egy 1-5-ig terjedő skálán, hogy mennyire ért egyet a megadott állításokkal. 1: az egyáltalán nem értek egyet. 5: teljes mértékben egyetértek.

Az állítások a következő gondolatok szinonimáiként lettek megfogalmazva:

- A rossz körülmények egyéni (sokszor személyiségbeli) hibákból alakulnak ki.
- Rossz körülmények = szegénység, rossz pénzkezelés
- Rossz körülmények negatívan hatnak a munkavállalásra
- Rossz körülmények negatívan hatnak a szociális kapcsolatokra
- Rossz körülmények nem hatnak negatívan az élet más területeire
- Rossz körülmény nem egyenlő a rossz életfeltételekkel
- Rossz körülmények további gondokat generálnak.

Az eredmények azt mutatták, hogy a válaszadók számára a rossz körülmények nem befolyásolják sem a munkavállalást, sem a szociális kapcsolatokat. Úgy gondolják, hogy a rossz lakhatási és életkörülmények az egyénen kívül álló okokra vezethetők vissza többségében, azonban további életvezetési gondokat generálnak – mint a devianciák felé fordulás, nagyobb hajlam a betegségekre, és a szociális rendszer indokolatlan használata. Az itt kapott eredmények, elsősorban az az álláspont, mi szerint a rossz körülményeket nem azt az elszenvadók hibái okozzák azt is jelenthetné, hogy a lakhatás problémája társadalmi felelősségvállalással feloldható lenne.

A kutatás következő része képeket tartalmazott házak külső kárpól, és belső helységeiről (konyha, háló, fürdőszoba, nappali) különböző komfortfokozatú állapotban. A válaszadók feladata azt volt, jelöljék meg azokat a képeket, amelyeken rossz körülményeket látnak. Az az eredmény született, hogy rossz körülményeket jelent ha egy ház kívülről rég épültnek tűnik, roskatag a tetőzete, omladozik a vakolata. A belső tereket tekintve a festetlen falak, a régi bútorzat, a rend- és rendszerezetlenség, a lényeges és kényelmet jelentő bútorok, berendezési tárgyak hiánya, a zsúfoltság és a kosz látványos jelenléte utal a nem megfelelő környezetre.

A válaszadókat megkértem arra, adják meg azt a 3 szót, ami először eszükbe jut, ha egy romos, rossz állapotú házat látnak. A leggyakrabban előforduló szavak a következők voltak: **szegénység**, **igénytelenség** (~nemtörődömség/rendezetlenség), **kilátástalanság** (~reménytelenség) voltak. Ezekben a válaszokban már megjelennek előítéletek, és az a sokszor önbeteljesítő jóslat is, hogy ez a helyzet megváltoztathatatlan, bárki bármit is tesz.

Végül arra kértem a kitöltőket, mondják el saját szavaikkal, számukra rossz körülmények között élni mit jelent:

„Folyamatos aggodalmat, hogy mit adjak enni a gyerekeknek, hogy fizessem a számlát, szegénységet.”

„Nehéz kitörési lehetőség, igazságtalanság, erőfeszítés, újrakezdés hiánya.”

„Megélhetési problémák, kitaláltság, stigmák, szeretet hiánya, éhezés, tehetetlenség.”

„Nincs vezetőkes víz, ki kell menni az udvari mellékhelyiségbe. Nincs fűtés, fára sincs pénz, szégyellek meghívni magunkhoz ismerősöket, inkább én sem megyek hozzájuk, csak, hogy ne kelljen visszahívni őket. Nem szeretek hazamenni.”

Bár az előítéleteket felmérő kérdőív során a válaszadók azt jelezték vissza, hogy megítélésük szerint bennük nincs előítélet munkavállalásra, szociális kapcsolatokra vo-

natkozólag. A lakáshelyzet felmérés során, a hátrányos helyzetű régió lakói visszajelzései szerint ők nagy százalékban élnek meg negatív előítéleteket munkavállalás, hivatalos ügyintézés, iskolai, gyerekekkel kapcsolatos ügyintézés, szociális kapcsolatok terén. A válaszadók több mint fele találkozott már negatív hatással a miatt, hogy rossz lakhatási és életkörülmények közül érkezik.

Természetesen az előítéletek nehezen mérhetőek, mivel az emberek hajlamosak valós véleményük elhallgatására, torzítására. Általános viselkedési minta, hogy a csoportnyomás, a többségi társadalomba való teljes beilleszkedés vágya sokszor elnyomja az egyéni jegyeket, egyúttal a véleménynyilvánítási szándékot is.

Összegzés

A lakáspolitikai problémáinak kialakulásában megannyi tényező játszik szerepet, kezdve az évtizedek óta elodázott hibás stratégiák követésével, a mennyiség miatti minőségről való lemondással, és az egyéni szintű gazdasági nehézségekkel.

A diplomamunkám és egyben kutatásom célja az volt, hogy fel tudjam térképezni, hogyan él ma egy család egy korábbi LHH, jelenlegi társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett településen élő család. További célom volt, - és ez került a kutatásom fókuszába is -, hogy felrajzoljak egy „képet” arról, okoz-e bármilyen, bármilyen területen jelentkező előítéletet a többségi társadalomban egy kvázi problémás lakáshelyzet a rossz életkörülményekkel karöltve.

Az általam vizsgált térdég lakói a KSH kutatási eredményeihez viszonyítva valóban rosszabb körülmények között élnek. Nagyobb arányban nincs fürdőszoba, vezetékes ivóvíz a lakásban/házban, problémásan megoldható csak a fűtés, ebben az esetben inkább tüzelés, az ingatlanok nagy arányban nem csatlakoznak se a gáz, se a szennyvíz hálózatra. Az országos átlaghoz képest magasabb az egy lakásban élők száma is.

A KSH 2015-ös átfogó kutatásának eredményeihez viszonyítva az általam vizsgált régió ingatlanjai rosszabb állapotban vannak, nagyobb arányban szorulnak felújításra, ám ahogyan az a kutatásomból is kiderül, erre a felújításra a családok csak nagyon kis százalékának van forrása, minden egyéb esetben a lakások/házak állaga tovább fog romlani.

Az előítéleteket felmérő kérdőív eredményei szerint a válaszadók nagy arányban értettek egyet azzal, hogy a rossz körülmények egyéb életvezetési gondokat fognak generálni. A kitöltők úgy gondolták, ha valaki rossz körülmények között él minden bizonnyal könnyebben lesz beteg, hajlamosabb alkoholistává válni, vagy depresszióba esni.

A lakhatási körülmények generálta előítéleteket felmérő kérdőív eredményei szerint úgy tűnik, a válaszadók nem rendelkeznek olyan előítélettel, ami negatívan hatna rossz körülmények között élők munkavállalási esélyeire, vagy szociális kapcsolataira, baráti és családi viszonyokat is beleértve. Azonban a lakáshelyzet felmérésre vonatkozó kérdőívből kapott információk alapján a problémás területről, gondokkal teli lakásviszonyok közül érkező emberek mégis küzdenek előítéletekkel, amelyek nagy mértékben negatív hatással vannak családi és baráti kapcsolataikra, munkavállalási esélyeikre.

Azt gondolom, ezek alapján kimondható, hogy a rossz lakáshelyzet és életkörülmények előítéleteket képesek generálni a többségi társadalomban élőkben, és ezek az előítéletek megnehezítik a hátrányos régiókban élő családok, egyének mindennapjait.

Ahogy az a kutatásom első felét adó lakáshelyzet felmérés is kimutatta, egy korábbi LHH kistérség hatványozottan kerülhet ezeknek az előítéleteknek a célkeresztjébe, hiszen a lakáshelyzet ezeken a területeken az országos átlag alatt marad. A lakások/házak állapota rosszabb az átlagosnál, így joggal feltételezhető, hogy sokkal több problémát is generál a tulajdonosoknak. Beleértve ebbe azt is, hogy a mindennapokban alaptalan, rossznak tűnő lakáshelyzetük okozta előítéletekkel kell megbirkózniuk.

Elszomorító, hogy jelen esetben az egyén, akinek a lakhatása elmarad az országos átlagtól ami már magában is számos problémát okozhat neki, szégyent kell hogy érezzen kialakult helyzete miatt, és még tehetetlenné is teszi őket a társadalom ezekkel az újratermelő előítéletekkel, tehát majdhogynem elveszük tőlük a kitörés lehetőségét, kilátástalan, reménytelen helyzetet teremtünk számukra.

A lakhatási szegénységben élők legtöbb esetben nem a saját hibájukból kényszerülnek rossz körülmények között élni. A társadalom figyelmére és összefogására van szükség, hogy több millió ember lakhatási problémájának megoldása lehetségessé váljon. Fontos, hogy felelősséget érezzünk és vállaljunk, hogy ez a probléma valaha enyhülni, majd megoldódni tudjon.

Meggyőződésem, hogy a lakáspolitikai problémái, - mint a lakásviszonyok évről évre történő romlása, a lakhatási szegénység, és az életkörülmények hanyatlása – elég komoly problémák ahhoz, hogy figyelmet szenteljünk a megoldási lehetőségek minél hamarabbi felkutatására.

Véleményem szerint, számos területen rendelkezünk jelenleg is olyan alternatívával, ami megoldást nyújthatna az alaptalan előítéletek kialakulásának megakadályozásában. Illetve megoldást jelenthetne a lakáshelyzet leromlásának kérdésre.

Ahogy az manapság már jól látszik, a média egyre nagyobb hatást tud gyakorolni az emberek gondolkodásmódjára, értékrendjére, és ezt a befolyásolási képességet minden bizonnyal jó célra is lehetne használni. Olyan médiakampányok, amelyek valós embereket – szélsőségek nélkül – mutatnának be különböző otthonokban, élethelyzetekben, lakáskörülmények között biztosan elősegítenék az alaptalan előítéleteket, megakadályoznák a holdudvar-hatást. Egy kampány hatására, - ami olyan embereket mutat be, akik rossz körülményeik ellenére ugyanolyan motiváltan dolgoznak, gyermeket nevelnek, élnek, - bizonyosan csökkenne a többségi társadalom fejében élő munkakerülő, devianciák szerint élő előítéletes kép.

A magyar állam feladata, hogy a társadalmi felelősségvállalás egyik formájaként olyan programoknak adjon teret, amelyek célja a lakásvásárlások és lakásfelújítások elősegítése, a jelenlegieknél is kedvezőbb feltételekkel, hiszen a tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelenleg hatályos lehetőségek feltételei a valóban rászorulóknak számára nem teljesíthetőek. (Például a fiatalok, életkezdéskor kedvezményt kapnának lakásvásárláshoz, vagy a lakás célú előtakarékosági számlák nagyobb hozamot tudnának biztosítani.)

Ha az állam együtt működne a bankokkal és hitelintézetekkel, hogy kedvezőbb hitel és kölcsönfeltételeket tudjanak nyújtani, a rászorulóknak könnyebben vállalnák ezt a terhet, és így tudnának forráshoz jutni lakásaik, házaik államgyógyításához. (Például alacsony kamatozású, teljes futamidő alatt fix összegű törlesztő részletes hitelek, amelyek mellett az állam vállalná az adósság biztosítását.)

Sok lehetőséget jelenthetnének a civil szervezetek, projektek, pályázatok is. Fontos lenne olyan pályázatok kiírásának támogatása, vagy nemzetközi pályázatok országos elérhetőségének segítése, amelyek egyrészt életvezetési oktatással és segítségnyújtással

foglalkoznak, másrészt a közösségek megerősítése, építése révén az önszolgátat vissza-hoznák a mindennapokba. Ezek a pályázatok segítséget nyújthatnának abban, hogy a közösség, mint humánerőforrás jelenjen meg a mindennapokban, és mind e mellett a projekt tökékelént az építőanyag biztosításával elősegíthetné a lakáspolitikai problémáinak visszaszorítását.

Tehát ezeket a területeket együttesen felkarolva minden bizonnal elérhető lenne, hogy a rossz lakhatási körülmények között élők élete valamivel könnyebbé váljon, és ha a minden problémájuk nem is oldódna meg, legalább ok nélküli, alaptalan, a lakhatási körülményeik generálta elítélletekkel nem kellene tovább küzdeniük.

Felhasznált szakirodalom

SZOBOSZLAI ZSOLT (2004.): *Szegénység, marginalizáció. Adalék a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezéséhez*. Tér és Társadalom. 18. évf. 2004/3. 25-42. <http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/viewFile/956/1909> (Letöltés: 2016.11.19.)

FERGE ZSUZSA: *Ellenálló egyenlőtlenségek (A mai egyenlőtlenségek természetrajzához)*, Székfoglaló előadás (2015.) http://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Szekfoglalo%20eloadasok/Ferge%20Zsuzsa%20szekfoglalo_2005.pdf (Letöltés: 2016.11.20.)

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL – *Magyarország, 2015* (Budapest, 2016) <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2015.pdf> (2016.11.20.)

TÁMOP 5.1.3. PROGRAM HATÁSTANULMÁNYA: *A mélyszegénységben élők helyzete Magyarország legszegényebb kistérségeiben* Autonómia Alapítván (Budapest, 2013) http://autonomia.hu/wp-content/uploads/2014/04/TAMOP-513-kutatas_1kor_Zarotanutmany.pdf (Letöltés: 2016.11.19.)

TÁRKI MONITOR JELENTÉSEK 2012: *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban* (Budapest, 2013.) http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf (Letöltés: 2016. 11.20.)

Jogszabályok:

147/1992. (XI. 6.) Korm. rendelet - 4. számú melléklet az önkormányzati ingatlankezelésről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99200147.KOR (2016.11.19.)

2015. évi 105-ös (IV. 23.) Kormányrendelet http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=175219.292269 (2016.11.20.)

290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=172678.292221 (2016.11.20.)

VÖRÖS VIVIEN IZABELLA

A javítóintézeti neveltek jogairól

Bevezetés

Jelen tanulmány megpróbálja részletesen bemutatni az olvasó számára, hogy a javítóintézetben élő fiatalokat milyen típusú jogok illetik meg. A büntetőfelelősségrevonás hatálya alatt álló személy, jelen esetben a javítóintézeti nevelt mindig valamilyen jogkorlátozás alatt áll.

Elsősorban az alapvető jogok korlátozásáról van szó, amelyeknek a törvényben és az ítéletben meghatározott mértékig el kell jutnia, de nem tovább, az esetleges visszaéléssel szemben is védelmet kell nyújtani. A büntetés-végrehajtási szervezet biztosítja, illetve elősegíti a fogvatartott fiatal jogainak gyakorlását. A szabadságelvonás tényéből adódóan vannak olyan jogok, amelyek csak a törvényben meghatározott korlátozásoknak megfelelően gyakorolhatók.

Az emberi jogok nagyon fontos szerepet kapnak. A javítóintézeti nevelés alatt álló jogai közül az átlagosnál nagyobb figyelmet szükséges fordítani a fiatalok családi és egyéb szociális kapcsolatainak megőrzését garantáló jogok érvényesülésére. Továbbá a fogvatartott személyek tekintetében nagyon fontos az élethez és testi épséghez való jog, a tanulás, valamint az emberi méltóság garantálása.

Fogvatartotti jogokról emberi jogi követelmények tükrében

A fogvatartottak jogi helyzetével foglalkozó jogterület nagyon fontos szerepet tölt be az emberi jogok védelmét kiemelt helyen kezelő európai közösségben, ezért ilyen szerepet kell kapnia az ezt tartalmazó büntetés-végrehajtási jognak is. Az emberi jogok védelmének európai gyakorlatában sokszor kerül terítékre a büntetőeljárás alá vont személy jogi helyzete, valamint a vele való bánásmód. Az egységes ítélkezésnek köszönhetően olyan standardok alakultak ki, amelyek irányadóak minden, az emberi jogi egyezményben részes állam számára. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény, az Európai Emberi Jogi Bíróság a fogvatartottak alapjogainak védelméről meghozott ítéleteinek gyűjteménye, illetve a Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) által a fogvatartottakkal való bánásmódról kiadott követelményei meghatározó szerepet játszottak a fejlődésben.

Az élethez és testi épséghez való jog garantálásán túlmenően az emberi méltóság problémája többnyire élesen jelentkezik a fogvatartott személyek tekintetében. A szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni bánásmód tökéletes mutatója annak, hogy

az adott állam mennyire tartja tiszteletben az emberi méltóságot a gyakorlatban. Rendkívül fontos, hogy a szabadságuktól megfosztott személyeket a fogva tartás ideje alatt mindvégig emberként kezeljék, emberi méltóságukat pedig semmilyen körülmények között sem sértsék meg.

Jogállamban a büntetőfelelősségre-vonás hatálya alatt álló személyt illetően is tiszteletben kell tartani az emberi méltóságot és mindazokat a jogokat, amelyeket a törvény, valamint a büntető ítélet nem korlátoz. Nem lehet hátrányosan megkülönböztetni a büntetőfelelősségre-vonás hatálya alá került személyeket nemzetiségi és etnikai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, származásuk, nemük, társadalmi, és vagyoni helyzetük szerint. A fogva tartás ideje alatt is tovább élnek a polgári jogok (jogképesség, cselekvőképesség, eljárási képesség, vagyonnal kapcsolatos döntési jogosultság), egyúttal mindazok a jogok, amelyek minden állampolgárt megilletnek. Az egyenlőségi jogok teljességének meg kell valósulnia. A szolidaritási jogoknak, az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó jogoknak, és a szabadságjogoknak is érvényesülnie kell.

Az egyes szankciók tartalma a világon mindenütt jogkorlátozás vagy jogvesztés; a büntetőfelelősségre-vonás hatálya alatt álló személy mindig valamilyen jogkorlátozás alatt áll. A büntetések közül a szabadságvesztés és az elzárás jár a legsúlyosabb jogkorlátozással, amely tanulmányok és empirikus kutatások középpontjában állt/áll. Fogva tartással jár az eljárásjogi kényszerintézkedések közül az őrizet, az előzetes letartóztatás, az ideiglenes kényszergyógykezelés; a büntetőjogi intézkedések közül pedig a kényszergyógykezelés és a javítóintézeti nevelés.

Alapvető jogok korlátozásáról van szó, amelyeknek a törvényben és az ítéletben meghatározott mértékig el kell jutnia, de nem tovább, az esetleges visszaéléssel szemben is védelmet kell nyújtani, amelyet a gazdag garanciarendszer hivatott elősegíteni. Az új törvényben is garanciális elemként fogalmazta meg a jogalkotó, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet biztosítja, illetőleg elősegíti az elítélt jogainak gyakorlását. A szabadságelvonás tényéből adódóan vannak olyan jogok, amelyek csak a törvényben meghatározott korlátozásoknak megfelelően gyakorolhatók, és ugyancsak rendszerbe foglaltak a szünetelő jogok is az új törvényben.

Megtörtént a bv. szervezet jogainak és kötelezettségeinek meghatározása is az elítéltek jogi helyzetének végrehajtás-szempontrú megközelítése alapján. Jól sikerült az eddigi, a gyakorlatban már bevált szabályok jogszabályba történő átültetése, továbbvitele. A vallásgyakorlásra vonatkozó, eddigi rendeletben található rendelkezéseket a jogalkotó törvényi szintre emelte. Azok a személyek, akik nincsenek eltiltva választójoguktól, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt is gyakorolhatják a közügyekben való részvételt. Az elzárásra ítélt jogai megegyeznek a szabadságvesztés fogház fokozatában büntetését töltő elítélt jogaival. Különbség ettől, hogy az elzárásra ítélt saját ruháját viselheti, csomagot hetente kaphat, havonta legalább két alkalommal fogadhat látogatót.

A javítóintézeti nevelés alatt álló jogai közül az átlagosnál nagyobb figyelmet szükséges fordítani a fiatalok családi és egyéb szociális kapcsolatainak megőrzését garantáló jogok érvényesülésére. Ez mondható el a kényszergyógykezelés alatt álló személy vonatkozásában is, ugyanakkor nagymértékben bővülnek a beteg kapcsolattartásának lehetőségei is. Továbbá nagy hangsúly helyeződik azokra a jogokra is, amelyek az egészségügyről szóló törvény alapján a betegeket általánosan is megilletik. Az őrizetre az előzetes letartóztatás szabályai irányadóak eltérő rendelkezés hiányában. Az előzetesen

letartóztatott jogai közül első, hogy a büntetőeljárási jogait gyakorolhatja, és részletesen kidolgozott a kapcsolattartási formák szabályozása.

A büntetés-végrehajtásban társadalmi realitásként kell kezelni az emberi jogokat. A büntetés-végrehajtás akkor tudja csak betölteni a szerepét napjaink Európájában, ha úgy tud hatékonyan működni, hogy megfelel a jogállamiság követelményének. Az integráció feltételezi a mind teljesebb konformitást az európai normákhoz és követelményekhez. A büntetés-végrehajtási jog művelése során a hazai igényekre és a nemzetközi elvárásokra is figyelemmel, szem előtt kell tartanunk, hogy a büntetőjog felelősségre-vonás – amelynek tartalma az állam által bírósági határozat és törvény alapján és szerint alkalmazott alapvető jogkorlátozás – a társadalomra legveszélyesebb normasértésekért történik, az emberek jogi életébe történő beavatkozás itt mutatkozik meg a legélesebben.

A büntetés-végrehajtási jog új, tudományos fogalmát mindezekre, valamint a tudományos eredményekre is figyelemmel a következőképpen fogalmazták meg: „A büntetés-végrehajtási jog az az önálló jogág, amely a büntetések, a büntetőjogi intézkedések, a szabadságkorlátozást is tartalmazó igazgatási szankciók végrehajtását, annak előkészítését, megkezdését és rendjét; a kapcsolódó járulékos feladatokat, a közreműködő szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), a társadalomba való visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit, a jogok és kötelességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza, amelyet széleskörű jogállami biztosítérendszer (garancia) övez (ügyési törvényességi felügyelet, bv. bírói hatáskör, bírósághoz és ombudsmanhoz fordulási jog, nemzetközi és társadalmi ellenőrzés).”¹³⁰

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerét igen nagymértékben meghatározták különböző dokumentumok, amelyek az ENSZ és az Európa Tanács tárgykörében születtek meg. Ezen dokumentumok részben a gyermek- és fiatalkori bűnözés visszaszorítását szolgáló prevencióval (különböző stratégiákkal és programokkal), részben pedig a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerének kialakításával foglalkoznak.

A gyermekek jogainak és érdekeinek minden társadalomban fokozott védelmet kell biztosítani, amely azon a felismerésen alapul, hogy intenzív figyelem szükséges a felnövekvő nemzedék fejlődéséhez. A 20. században kezdtek el a gyermekek jogaival foglalkozni a nemzetközi dokumentumokban is, ekkor vált hangsúlyossá ez a figyelem. A dokumentumokat megnézve elsők között szerepelt a Polgári és Politikai Jogok-, illetve a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.

A kiskorúak büntetőjogának megreformálására elsősorban az ENSZ tevékenysége gyakorolt jókora hatást, amely 1980 óta (a Caracasban megrendezésre kerülő, VI. Bűnmegelőzési Kongresszus ideje óta) nagyfokú figyelmet fordít a fiatalkorúakra. A Pekingi Szabályokat 1985-ben fogadta el az ENSZ. Ez az okmány foglalja össze az ENSZ addigi bűnmegelőzési elveit, továbbá átfogja a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő, valamint azt befolyásoló társadalmi jelenségeket, illetve rögzíti a fiatalkorúakkal szembeni tisztességes elbánás követelményét is. 1988-ban létrehozták a fiatalkorú bűnözés megelőzéséhez kapcsolódó Rijadi Irányelveket (ENSZ irányelvek), és a szabadságvesztésüket töltő fiatalok védelmét szolgáló garanciális előírások.

---

¹³⁰ Vörös Vivien Izabella (2016): Javítható-e a javító? Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Kisebbségpolitika MA II. évfolyam, kari Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat.

Az 1989-es ENSZ Egyezmény foglalja össze azokat a jogokat, amelyek általánosan megilletik a gyermekeket, viszont ennek csak néhány cikke tartalmaz a bűnelkövető gyermekekre vonatkozó előírást. Ennek előzményei az 1924-ben létrehozott Genfi Nyilatkozat és az 1959-ben elfogadott Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozat. A Genfi Nyilatkozat a gyermekek jogairól szóló, ellenben nem kötelező szabálygyűjteményként fogható fel. Ezek a nyilatkozatok előtérbe helyezték a gyermekek számára nyújtandó kivételes védelem szükségességét. Kizárták a gyermekekkel szembeni kínzást, kegyetlen, embertelen, megalázó büntetéseket, emellett a szabadságuktól való önkényes megfosztásukat, továbbá kimondták, hogy a szabadságvesztés, csak legvégső esetben alkalmazandó (ultima ratio).

Az ENSZ mellett az Európa Tanács is figyelemmel kíséri a tagállamok fiatalokkal kapcsolatos kriminálpolitikájának alakulását. Az első jelentés 1960-ban készült a fiatalok bűnözés helyzetéről. Ebben a jelentésben az Európai Büntetőjogi Bizottság már jelezte azt az álláspontját, hogy a fiatalok büntetőjogi felelősségre vonása folyamán a megelőzésre és a reszocializációra kell törekedni.

Az Európa Tanács a kilencvenes években három kérdéskörrel kapcsolatban kezdeményezett együttműködést. A 10. Kriminológiai Kollokvium (1991, Strasbourg) álláspontja szerint a fiatal felnőttek bűnözési aktivitása és életkori sajátosságai speciális szabályozást igényelnek. 1991-ben megszületett a bűncselekmények gyermek áldozatainak védelmében kidolgozott akcióprogram. Szakértői bizottság kiküldésére is sor került, amelynek feladata a fiatalok bűnözés megelőzését biztosító eszközrendszer kutatása volt. A 2004-ben megrendezésre került pekingi konferencián a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (AIDP) a kiskorúak büntetőjogi felelősségével foglalkozott, szem előtt tartva a fiatalok különleges védelmét. A kiskorúakkal szemben speciális szabályok kidolgozására van szükség. Jogaik védelmét úgy kell megoldani, hogy egyben az áldozatok érdekeire is tekintettel legyenek.

„A javítóintézeti nevelés az egyetlen olyan szabadságelvonással járó intézkedés, amely csak fiatalokkal szemben alkalmazható.”¹³¹ A bíróság a súlyosító és enyhítő körülmények együttes értékelése, a fiatalok személyi, családi körülményeinek megvizsgálása, gondozójának vallomása, elkövetést követően, valamint az eljárás ideje alatt tanúsított magatartása alapján dönti el, hogy az adott esetben elegendő-e szabadságelvonással nem járó intézkedés alkalmazása, vagy szükséges a szabadságelvonással járó büntetés (fiatalok börtöne, illetve fogháza, és a javítóintézeti nevelés elrendelése) kiszabása.

A körülmények figyelembevételével javítóintézeti nevelését azon fiatalok bűnelkövetőnek rendelik el, aki a büntethetőségi korhatárhoz közelebb eső életkor mellett követ el súlyosabb megítélésű bűncselekményt, vagy kisebb súlyú bűncselekmények halmazát követi el.¹³²

Hazánkban a következő javítóintézetek működnek: az Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapesti Javítóintézete, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Aszódi Javítóintézete, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Rákospalotai Javítóintézet és Központi

---

¹³¹ Mészáros Dóra (2014): *Fiatalok bűnelkövetők megítélése a büntető igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a javítóintézeti nevelésre.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. p. 7-11.

¹³² Dr. Lénárd Krisztina – Rácz Andrea (2003): *A javítóintézeti nevelés, mint támogató intézmény dezintegrációs hatásai.* Rubeus Egyesület. Letöltés helye és ideje: http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2013/09/21799_summary_javkut1.pdf 2017. 03.20.

Speciális Gyermekotthon, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Debreceni Javítóintézete, valamint az Emberi Erőforrások Minisztériuma Debreceni Javítóintézet Nagykanizsai Telephelye. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapesti Javítóintézetének az Alapító Okirat szerint az alaptevékenysége: a bíróságok által előzetes letartóztatásba helyezett fiatalok számára javítóintézeti ellátás és nevelés biztosítása. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Aszódi Javítóintézete, ez volt az első magyarországi javítóintézet, fiúk számára javítóintézeti ellátást biztosít. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Rákospalotai Javítóintézet és Központi Speciális Gyermekotthon, lányok számára javítóintézeti, utógondozói, illetve gyermekotthoni ellátást biztosít. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Debreceni Javítóintézetének az alaptevékenysége: a bíróságok által előzetes letartóztatásba helyezett fiatalok számára javítóintézeti és utógondozói ellátást biztosítása. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Debreceni Javítóintézet Nagykanizsai Telephelye előzetes letartóztatás és javítóintézeti nevelés végrehajtását biztosító intézmény.¹³³ Mindent az 1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet foglalja magába.¹³⁴

Ezen intézkedés célja a sikeres nevelés, oktatás és a többségi társadalomba történő be-, illetve visszailleszkedés elősegítése. Ennek eléréséhez törekedni kell a beilleszkedési zavarok enyhítésére, a pszichés állapot rendezésére, az iskolázottság és a szakmai képzettség fejlesztésére, az erkölcsi normák elfogadtatására, továbbá az egészséges életmódra való felkészítésre. A nevelés folyamán nagyon sokat foglalkoznak az alkohol és a kábítószer veszélyeivel, valamint a szexuális élet problémáival. A nevelő egyéni nevelési tervet készít a fiatalok számára. A javítóintézeti nevelésbe bekerült fiatalok általában messze le vannak maradva az életkorukhoz mérten elvárható szellemi és erkölcsi fejlettségtől. Az intézkedés célja végső soron, hogy a fenti eszközök felhasználásával a bekerült fiatalokat felzárkóztassák, és az ott töltött idő alatt olyan tudással ruházzák fel, amely segítségével az intézetből kikerülve az életben helyt tudnak állni.

A javítóintézeti nevelésre vonatkozó szabályokat a Bv. tv. határozza meg.¹³⁵ A hatályos büntetés-végrehajtási jog magába foglalja valamennyi, a büntető törvénykönyvben meghatározott büntetés és intézkedés végrehajtásának szabályait. Ennek megfelelően szabályozza a főbüntetések, a mellékbüntetés, az intézkedések végrehajtását, a bv. intézetből szabadultak utógondozását, illetve a személyes szabadsággal kapcsolatos büntető eljárásjogi rendelkezések végrehajtását, továbbá a büntetőfelelősségre vonáson kívül eső jogkorlátozások megvalósítását.

A büntetések és intézkedések végrehajtása a büntetőjogi felelősségre vonás utolsó, befejező szakasza, amely egyrészt a jogszabályban arra feljogosított állami szervek tevékenységét, másrészt pedig az elítéltek ennek megfelelő magatartását feltételezi. Ennek folyamán a végrehajtásra feljogosított állami szervek és az elítéltek között meghatározott

---

¹³³ Vörös Vivien Izabella (2016): Javítható-e a javító? Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Kisebbségpolitika MA II. évfolyam, kari Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat.

¹³⁴ 1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet a javítóintézetek rendtartásáról. Wolters Kluwer. Letöltés helye és ideje: [http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?dbnum=1&docid=A1500001.EMM&cel=P\(28\)B\(1\)2017.03.20.](http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?dbnum=1&docid=A1500001.EMM&cel=P(28)B(1)2017.03.20.)

¹³⁵ Mészáros Dóra (2014): Fiatalok bűnelkövetők megítélése a büntető igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a javítóintézeti nevelésre. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

társadalmi viszonyok keletkeznek; ezek jogi szabályozása nélkülözhetetlen egyfelől a büntetések és intézkedések eredményessége, másfelől pedig az állampolgári jogok védelme szempontjából. Ennek a jogi szabályozásnak az eredményeként valósult meg a büntetés-végrehajtási jog.

A büntetés-végrehajtási jog általános szabályai

A Büntetés-végrehajtási törvény általános szabályai körébe azokat az alapvető értékeket sorolja, amelyek a büntetés-végrehajtás egész folyamatát szabályozzák, és amelyeknek valamennyi végrehajtó intézmény vonatkozásában érvényesülniük kell.

A büntetés-végrehajtás feladata és célja (Bv. tv. 1. §.)

A Bv. tv. alaprendelkezése szerint „a büntetés-végrehajtás feladata a büntetési célok érvényesítése a büntetés, illetve az intézkedés végrehajtásán keresztül, azzal a célkitűzéssel, hogy a végrehajtás során az egyéniesítés szempontjait biztosítani kell annak érdekében, hogy az megfelelően szolgálja az egyéni megelőzési célok elérését. A büntetések és az intézkedések végrehajtásának rendjét úgy kell kialakítani, hogy az

- a) a büntetésben és az intézkedésben megnyilvánuló joghátrányon, illetve a megelőzést szolgáló rendelkezések érvényesítésén túl elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását,
- b) a fiatalkorúak tekintetében a gyermekek jogainak érvényesülését is szolgálja,
- c) a kényszergyógykezelés esetén a társadalom védelmén túl, a kényszergyógykezelt számára megfelelő kezelést és gondozást biztosítson.”

A büntetés-végrehajtási törvény a Btk. büntetési céljaira utalva határozza meg a büntetés-végrehajtás feladatát, amely részben a társadalmi, részben pedig az egyéni megelőzést szolgálja. A törvény célként a fiatal bűnelkövető magatartásának, társadalomba való beilleszkedésének elősegítését határozza meg, amely eléréséhez a joghátrány és egyéb, pozitív hatások érvényesítése szükséges. A törvény az általánosan követendő cél mellett két, sérülékeny csoportra hívja fel a figyelmet, a fiatalkorúakra és a kóros elmeállapotú betegekre, akikkel szemben az alkalmazott intézkedés speciális célját is megjelöli.¹³⁶

A fogvatartott büntetés-végrehajtási jogviszonyából eredő jogai

A büntetés-végrehajtási törvény tételesen felsorolja mindazokat a jogosultságokat, amelyek a javítóintézetű nevelésben résztvevő fiatalkorút, mint a büntetés-végrehajtási jogviszony alanyát megilletik. Eszerint a fiatalkorú jogosult a következő jogosultságokra:

- a megfelelő elhelyezésre, ételmezésre, egészségügyi ellátásra, ruházati ellátásra;

---

¹³⁶ Tansegédlet a büntetés-végrehajtási jog tanulmányozásához. p. 4. 9. Letöltés helye és ideje:

<https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi6xPmH-IrSAhWrNJoKHa6FD-YQFggeMAE&url=http%3A%2F%2Fjogikar.uni-miskolc.hu%2Fdownload.php%3FfileName%3D%2FprojectSetup%2Ffiles%2Fbue%2Fbvjogjegyzet.pdf&usq=AFQjCNEvKrFJpB61pI8CiV6WHc4aISyTuw&bvm=bv.146786187,d.bGg> 2017. 03.20.

- a hozzátartozóival, illetve a külön engedélyezett személyekkel, szervekkel való szabályozott kapcsolattartásra;
- a baleseti ellátásra és baleseti egészségügyi szolgáltatásra;
- a pihenésre és a szabadidőre;
- a testi- és szellemi állapotának fenntartására és fejlesztésére (szabad levegőn tartózkodás, önképzés, sajtótermékek megrendelése, tanuláshoz külön szabályok szerint);
- a közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére;
- jogorvoslat igénybevétele;
- a rendelkezésére álló pénzüsszegeből havonta meghatározott összeget személyes szükségleteire fordítani, vagy azzal egyéb módon rendelkezni;
- a számára okozott kár megtérítéséhez;
- nők, fiatalok és fogyatékkal élők a sajátos élethelyzetükhöz igazodó végrehajtásra;
- szabályozott keretek között saját ruha viselésére és használati tárgyak tartására;
- külön jogszabályban rögzített rendszeres pénzellátásának meghatalmazottjához vagy bv. intézethez történő folyósítására;
- a szabadulása utáni visszailleszkedéshez szükséges segítségadásra;
- valamennyi reintegrációs programon való részvételre;
- a fogvatartotti fórumokon való véleménynyilvánításra;
- igazoltan súlyos beteg közeli hozzátartozója meglátogatására és annak temetésén való részvételre, illetve a kegyelet 30 napon belüli lerovására;
- szabályozott keretek között sajtó és média nyilatkozatot tehet;
- vallását gyakorolhatja;
- irat betekintési joga van a rá vonatkozó dokumentumokba;
- megilletik a terhes nőre, és a születendő gyermekre vonatkozó jogok;
- végül megilleti a választójog.

Az előbb említett büntetés-végrehajtási jogok a következőképpen csoportosíthatók:

- ellátási (az elhelyezéshez, ételmezéshez, ruházathoz, egészségügyi ellátáshoz, a már megállapított nyugellátáshoz és baleseti ellátáshoz való jog);
- kapcsolattartási (levelezés, látogatás, csomagküldés és fogadás, távbeszélő használata, kapcsolat a munkáltatóval, karitatív szervezet tagjával, pártfógóval);
- újrafoglalmazott, a büntetés-végrehajtási jogviszony sajátos körülményei között érvényesülő alapvető jogok (vallásszabadsághoz való jog, művelődéshez való jog, munkához való jog, stb.)

A büntetés-végrehajtási törvény a fogvatartott néhány jogát a korábban részletesen szabályozza, amelyek közül kiemelhető a véleménynyilvánításhoz és a vallásyakorláshoz való jog, az irat betekintési jog, a terhes nőre és a születendő gyermekére vonatkozó jog, az őt ért kár megtérítéséhez való jog, valamint a választójog.¹³⁷

¹³⁷ Tansegédlet a büntetés-végrehajtási jog tanulmányozásához. p. 4. 9. 38-39. Letöltés helye és ideje: <https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi6xPmH-IrSAhWnRJoKHa6FD->

A végrehajtási szabályok kimondják, hogy gondoskodni kell a fiatalkorú megfelelő elhelyezéséről, felügyeletéről, ételmezéséről, ruházatáról és egészségügyi ellátásáról. Biztosítani kell számára a korszerű oktatást és nevelést, a közösségi élet, a művelődés és a sportolás feltételeit. A végrehajtás során a fiúkat és a lányokat el kell különíteni egymástól, ugyanakkor nevelési szempontok szerint csoportok hozhatóak létre. Mivel a javítóintézeti nevelés alatt a fiatalkorú törvényes képviselőjének gondozási- és nevelési joga szünetel, így ezeket a jogokat az intézkedés ideje alatt az intézményvezető gyakorolja.

A fiatalkorú jogait és kötelezettségeit, a jutalmazást és a fegyelmi felelősségre vonás szabályait a fiatalkorú személyéhez kell igazítani. Ennek során tekintettel kell lenni a fiatalkorú életkorára, egészségi állapotára és szocializációs szintjére. Ezeket az intézet rendtartása határozza meg.

A fiatalkorút a javítóintézetbe érkezése után maximum egy hónapig befogadó csoportban helyezik el. Ez alatt felmérik a fiatal személyiségét, a neveltségi szintjét, az értelmi képességeit, valamint az egészségügyi állapotát. Ez a lépés azért szükséges, hogy a későbbiek során a számára legmegfelelőbb csoportba tudják elhelyezni.

Ezt követően a fiatal bekerül valamelyik csoportba vagy kisközösségbe, amelyben későbbi nevelése folytatódik. Minden csoport számára háló- és tanulószobákat, közös nappali szobát, vizesblokkot és a mindennapi élethez szükséges bútorokat és eszközöket kell biztosítani. További fontos előírás, hogy egy fiatalkorúra legalább 5 nm-nyi háló- és tanulószobának, egy csoportra legalább 30 nm közös nappali szobának kell jutnia. A csoportlétszám pedig legfeljebb 12 fő lehet. A fiatalkorú naponta ötszöri, az életkorának megfelelő étkezéséről kell gondoskodni. Minimum egy alkalommal pedig meleg ételt kell kapnia.

A munkafoglalkoztatásért a fiatalkorú díjazásra jogosult, ez nem lehet kevesebb a kötelező órabér 30 százalékánál, illetve a fiatalkorú kaphat zsebpénzt is, amelynek összegét a nevelő javaslatára az intézményvezető állapítja meg.

A kapcsolattartás szabályait a javítóintézeti rendtartás 48-50. § határozza meg (az előzetes fogva tartásban lévőkre viszont eltérő szabályokat határoz meg a rendelet 67. §-a). Az intézetnek biztosítania, továbbá szorgalmaznia is kell, hogy a fiatalkorú kapcsolattartása a hozzátartozójával megvalósuljon. A fiatalkorú egészséges fejlődéséhez szükséges, hogy a családi kapcsolatait ne hanyagolja el. Az intézet házirendje szerint a fiatalkorú kapcsolatot tarthat egyház, társadalmi szervezet, vagy alapítvány erre felhatalmazott képviselőjével, illetve azzal a magánszeméllyel, akit kérelme alapján az intézményvezető engedélyez. A javítóintézetnek biztosítania kell a védővel és a jogszabályok által – az emberi, állampolgári, és a nemzeti és kisebbségi jogok védelmére – feljogosított szervezet tagjával való kapcsolattartás lehetőségét.

A jutalmazás formája többféle lehet: nevelői, igazgatói dicséret, tárgyjutalom, egy korábban kiszabott fegyelmi büntetés elengedése vagy enyhítése, egyéni vagy csoportos, kulturális vagy sportprogram biztosítása, kimenő, eltávozás, szabadság engedélyezése. Ezeket egyéneknek és csoportoknak is adhatják.

A fegyelmi vétséget megvalósító fiatalkorúval szemben kiszabható fegyelmi büntetések a következők lehetnek: az igazgatói megrovás, egyes társas szórakozásokból

meghatározott időre való kizárás, a kimenő, az eltávozás, a szabadság meghatározott időre való megvonása, valamint zárt jellegű intézeti részlegben való elhelyezés.

Az elbocsátás előkészítése folyamán az utógondozó személy érdeklődik a fiatalokoról, annak magatartásáról, iskolai előmeneteléről, személyiségállapotáról, valamint továbbtanulásra, munkavégzésre való alkalmasságáról. Továbbá meghallgatja a fiatalokot a jövőbeli terveiről. Az utógondozó felkeresi a fiatalokot családját, a településen lévő gyermekjóléti szolgálatot, és a területileg illetékes pártfogó felügyelőt annak érdekében, hogy megismerje a fiatal számára az elbocsátást követően rendelkezésre álló lakhatási, munkavégzési vagy továbbtanulási lehetőségeket. Egyúttal tájékoztatást ad a fiatalokot magatartásáról, iskolai eredményeiről, illetőleg kikerülést követő terveiről.

Az utógondozó előkészíti, megszervezi és segíti a fiatalokot családjába való visszatérését, vagy amennyiben ez nem lehetséges, önálló életének megkezdését. Mindezt a gyermekjóléti szolgálat és a pártfogó felügyelő segítségével teszi. A családjába visszatérni nem tudó fiatal számára az utógondozó lakhatási lehetőséget keres. Az utógondozó felveszi a kapcsolatot a munkaügyi központtal a javítóintézeti ellátott munkába állítása vagy átképzése ügyében. Ha a fiatalokot szeretné folytatni tanulmányait, akkor a pártfogó felkeresi azt az oktatási vagy szakképzési intézményt, amely biztosítani tudja a fiatal számára a továbbtanulás lehetőségét.¹³⁸

Büntetés-végrehajtási történelem

Az 1848/1849-es szabadságharc bukása után a németesítés jegyében 1852-ben vezették be hazánkban az osztrák büntetőtörvénykönyvet, amely 1861 közepéig volt érvényben. A büntetőtörvénykönyv külön szabályozta a fiatalokot bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntetéseket, itt jelent meg először jogi szinten az életkor szerinti differenciálás. Így például 14-18 év közötti fiatalokra csak „könnyűvasat” lehetett alkalmazni, és bot helyett „csak” vessző ütést kaphattak. Ugyanez a törvény meghatározta, hogy 20 év alatt sem halálra, sem pedig életfogytig tartó börtönbüntetésre nem ítélték el senkit. Azonban ekkor még mindig nem volt szó arról, hogy a bűnelkövető fiatalok számára külön intézményeket állítsanak fel.

Az 1861. július 23-án megtartott Országbírói Értekezlet visszaállította a magyar joggyakorlatot, és megfogalmazódott az igény az egységes büntető törvénykönyv létrehozására, amelyet 1878. május 29-én hirdettek ki és 1878. évi V. törvénycikként iktattak törvénybe. 1880-ban lépett életbe, az új büntetőtörvénykönyv, amely Csemegi-kódex néven vált ismertté. A Csemegi-kódex már felvette az intézményt a jogkövetkezmények sorába. Ez a törvény rendelte el a fiatalokot büntettek részére javítóintézetek felállítását, azonban az intézetek szervezetéről, felszereléséről, működéséről nem rendelkezett. Ugyanakkor azt is kimondta, hogy a 12 éven aluli gyermekeket semmiféle hatósági eljárás alá nem lehet vonni. A Csemegi-kódex a fiatalokot felső életkori határát a 16. életévben szabta meg.

Az 1908-ban megjelent Büntetőnovella a büntethetőség alsó határát megtartotta, eszerint „az ellen, aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életének tizenkettedik évét meg nem haladta (gyermek), sem vád nem emelhető, sem bünvádi eljárás nem indítható.” (Balogh,

---

¹³⁸ Mészáros Dóra (2014): *Fiatalokot bűnelkövetők megítélése a büntető igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a javítóintézeti nevelésre.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. p. 11-12.

1909. 253. o.), ugyanakkor a felső határt 18 évben maximalizálta. Ezek a változások minden bizonnyal a 19. század végén kibontakozó gyermekközpontúsággal is kapcsolatba hozhatóak.

A gyermektanulmányozási mozgalom megjelenésével már nemcsak a jogi szempontok, hanem pszichológiai, pedagógiai szemléletmód is érzékelhető volt a kiskorú elkövetőkkel szembeni bánásmódnál.¹³⁹ A Büntetőnovella szakított a fiatalkorúakra vonatkozó klasszikus büntetési elvekkel, illetve a régi helyébe a célbüntetést, a fiatalkorúak megmentésére és nevelésére irányuló büntetési rendszert állította.¹⁴⁰

A gyermek- és fiatalkori bűnelkövetés problémaköre iránt az utóbbi évtizedekben egyre inkább erősödik mind a közszféra, mind pedig a szakmai körök érdeklődése. Jogászok (például Vaskuti András, Kerezsi Klára), szociológusok (például Herczog Mária és kollégái, Mészáros Mercédesz vezette kutatócsoport, Solt Ágnes), gyógypedagógusok, pszichopedagógusok (Volentics Anna, B. Aczél Anna, Szarka Attila) keresik a választ arra, hogyan is alakul a kiskorúak által elkövetett bűncselekmények aránya, milyen okok rejtőznek a jelenség mögött.

A bűnözés főként a fiatal felnőtt férfiak között fordul elő (és az utóbbi években fiatalodni látszik az bűnelkövetők korösszetétele). Továbbá a bűnözés igen erősen koncentrálódik a legalacsonyabb iskolai végzettségű és a leginkább hátrányos helyzetű fiatalok között. A bűnözés közvetlen oka az egyéni életben fellépő nagymértékű stressz.

Feltételezhető, hogy az elmúlt évtizedek nagy és gyors társadalmi változásai eredményeképp megnövekedett a stresszhelyzetek gyakorisága és súlyossága.

Azok a személyek nem képesek a stresszhelyzeteket elviselni vagy megoldani, akiknek fiatalkori szocializációja valamilyen ok következtében sérülést szenvedett, és akiknek személyiségfejlődése ezért nem vezetett a felnőttkori stresszek elviselésére és megoldására képes erős személyiség kialakulásához. Elképzelhető, hogy a szocializációt megzavaró fiatalkori helyzetek (egyik szülő elvesztése, válás) következményeképp gyakoribbá váltak a mai magyar társadalomban. Erőszakosabbá válik a fiatalkori bűnözés, ha nincs jövő, ha nincs elérhető cél a fiatalabb generáció előtt. Ez így nem általában véve vonatkozik a fiatalkorú generációra, hanem csak azokat a csoportokat érinti, akiket hátrányos helyzetűként, szegényként, vagy szocializációs problémával küzdőkként aposztrofálhatunk.

Travis Hirschi négy társadalmi köteléket állapított meg. Ezek elősegítik a szocializációt és a konformitást: kötődés, elkötelezettség, részvétel és hit. Azt állította, hogy minél erősebbek ezek a kötelékek, annál kisebb a bűnelkövetés valószínűsége.

Az első kötelék a kötődés, amely három formát ölthet: kötődés a szülőkhöz, az iskolához és a kortársakhoz. Szerinte azok a fiatalok, akik komolyan kötődnek legalább az egyik szülőhöz, óvakodnak a bűnelkövetéstől, mivel egy ilyen cselekmény veszélyeztetheti ezt a kapcsolatot. Így a szülő és a gyermek közötti érzelmi kötelék elsődleges elrettentő tényező a bűnelkövetés tekintetében. Ereje a szülő és a gyermek közötti együttműködés mélységétől és minőségétől függ. A gyenge iskolai teljesítményt a bűnelkövetéssel kap-

---

¹³⁹ Vörös Vivien Izabella (2016): Javítható-e a javító? Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Kisebbségpolitika MA II. évfolyam, kari Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat.

¹⁴⁰ Sós Inez (2006): A javítóintézeti nevelés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Tudományos Diákköri Szemle. Letöltés helye és ideje: http://www.aszod-afi.hu/pdf/a_javitointezeti_neveles.pdf 2017. 03.20.

csolta össze. Hirschi úgy gondolta, hogy a szülőkhöz és az iskolához való kötődés pedig háttérbe szorítja a kortársakkal kialakított kapcsolatokat.

A kötelekek második csoportját a konvencionális cselekvésmódok iránti elkötelezettség, valamint ezek vállalása alkotja. A harmadik kötelék a részvétel, az olyan tevékenységekkel való foglalkozás, amelyek a társadalom érdekeit mozdítják elő. Ez inkább a tanulással összefüggő tevékenységekből származik. A negyedik kötelék pedig a hit, amely a társadalom értékrendjének elfogadását jelenti.

A témával foglalkozó különböző tudományterületek között – meglepő és elgondolkodtató módon – kevéssé jelent meg a neveléstudomány, holott a kriminalizálódás folyamatában a szocializációs színtereknek (család, iskola, kortárskapcsolatok) alapján véve meghatározó szerepük van. A téma pedagógiai feldolgozását nemcsak a kriminalizálódáshoz vezető okok miatt tartják fontosnak, hanem azért is, mert egyrészt a gyermekvédelmi és/vagy jogi rendszer által kiszabott intézkedésekben (például pártfogói felügyelet vagy javítóintézeti nevelés) a pedagógiai szempontok alapvetőek, másrészt a gyermekvédelmi és/vagy büntetőjogi intézkedést követő életút alakulásában a pedagógustársadalomnak is szerepe van.

A témában található szakirodalmat áttekintve megállapítható, hogy a javítóintézetekkel kapcsolatban viszonylag kevés kutatást végeztek hazánkban. B. Aczél Anna és Darvas Ágnes végzett vizsgálatot a zárt és részben zárt intézetek reszocializációs tevékenységéről. A 90-es években Volentics Annának köszönhető, hogy a javító- és nevelőintézetben élő gyermekeket és életüket jobban megismerhette a szakma. Az általa megfogalmazott kutatási eredmények felhívták a figyelmet arra, hogy mennyire fontos a gyermek- és ifjúságvédelemben a szemléletváltozás.

A bíróság többnyire akkor alkalmazott javító nevelést, ha a fiatal környezetében züllésnek volt kitéve. Az intézkedés határozatlan időtartamú volt, minimum egy évet az intézetben kellett tölteni. A későbbiekben látható, hogy ennél az intézkedésnél a büntetés-végrehajtás és a pedagógia szempontjai közösen érvényesültek.

„Javítóintézeti nevelést a bíróság akkor rendel el, ha a fiatalok eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges. A javítóintézeti nevelés tartama egy évtől három évig terjedhet. A bíróság azt, aki a javítóintézetben legalább egy évet eltöltött, ideiglenesen elbocsátja az intézetből, ha a kiszabott javítóintézeti nevelés felét már letöltötte és alaposan feltehető, hogy az intézkedés célja további javítóintézeti nevelés nélkül is elérhető. Az ideiglenes elbocsátás tartama azonos a javítóintézeti nevelés hátralévő részével, de legalább egy év. ... Azt, aki a tizenkilencedik életévét betöltötte, a javítóintézetből el kell bocsátani” (1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről 118.§) – olvashatjuk a Büntetőtörvénykönyv 118. paragrafusában. Ez a rövid leírás már érezteti azt a kettősséget, helykeresést, amely a javítóintézeteket kezdettől fogva jellemzi: az ide kerülő gyermekek arra „ítéltettek, hogy megnevelődjenek”, nem véletlenül nevezi Volentics Anna és Szarka Attila a javítóintézeteket Janus arcú intézményeknek.

A bíró munkáját segítő pártfogói intézményt bevezették. A pártfogó felügyelőnek több feladata is volt: egyrészt környezettanulmányával segítette a bírót döntésének meghozatalában, másrészt a büntetés kiszabása után követte a fiatal életét, kiszabadulását követően segítette a társadalomba való visszailleszkedését. Viszont ezekre a feladatokra nem képezték ki a pártfogókat, ez a leterheltségen, a rosszul fizetettségen, a tisztázatlan kompetenciahatárokon kívül további komoly problémát jelenthetett munkájuk elvégzésében. Az állami pártfogó tisztviselők mellett meg kell említeni a jótékonyági szervezetek

munkáját, az úgynevezett patronázs szervezeteket (például az Országos Gyermekvédő Liga, vagy a Szociális Misszió-Társulat), akik tevékenységüket ingyenesen végezték. Ellenben az első világháború után jelentős részük felbomlott, és csak az 1933-ban 33 taggal megalakult Patronázs Szövetségek Magyar Egyesülete lendítette fel a büntetés-végrehajtás zárt intézményeiből kiszabadulók életútjának igazgatását. 1945 után is végezték ezt a munkát, nagyon jól érzékelhető volt túlzott leterheltségük. Az 1960-as évektől a pártfogóknak nagyon sok munkájuk volt több területen: a büntetőeljárás első szakaszában és a javítóintézetekből kikerült növendékekkel is.

1978-ig a javítóintézetekbe nemcsak a bíróság által ideítélt gyermekek kerültek be, hanem foglalkoztak fiatalokkal is (az apák, anyák kérésére és a gyámhivatal beleegyezésével). Az intézetbe bekerülő gyermeket az orvosi vizsgálat után lefénnyképezték, általános tisztogatásnak vetették alá és megkapták az intézeti egyenruhát. Majd az elkülönített részbe került a növendék, ahol megfigyelték azt, hogy melyik nevelő vagy családfő (Aszódon nevezték így) csoportjába kerüljön. Kezdetben még nem törekedtek a csoportok alakításánál a pedagógiai és pszichológiai szempontok érvényesítésére, azonban a gyermektanulmányozási mozgalom hatására életkor, magatartás jellege alapján osztották be a fiatalokat csoportokba. A két világháború között, de inkább 1945 után a csoportbontás legfontosabb álláspontja az intézetben végzett munka jellege lett.

A pedagógia és büntetés-végrehajtás

Vizsgáljuk meg a zárt intézetekben folyó nevelés elméleti alapjait, és a javítóintézeti nevelés jelenlegi helyzetét, továbbá olyan kérdésköröket, amelyek kihívásként jelennek meg a javítóintézeti neveléssel kapcsolatban. A zárt intézeti nevelés pedagógiai megközelítésének elméleti megfogalmazásában *Volentics Anna* (*Volentics*, 1996) és *Ruzsonyi Péter* (*Ruzsonyi*, 2003) játszott fontos szerepet. Mind a ketten a szükségletek rendszeréből indultak ki. *Volentics Anna* reszocializációs modelljét a szükségletorientált probléma-kezelő modell alapján fogalmazta meg, amely a következőkből áll:

- a) Mentálhigiénés szükséglet
- b) Szociális jellegű szükséglet
- c) Egészségügyi ellátás szükséglete
- d) Nevelési-oktatási szükséglet

A zárt intézeti nevelésnek – amelyet *Volentics* reszocializációnak nevez – e szükségletek kialakítására, sérüléseinek korrekciójára kell irányulnia. Ha megnézzük a javítóintézetek pedagógiai koncepcióit, akkor jól láthatóvá válik az erre való törekvési szándék.

A *mentálhigiénés szükségletek* kielégítése érdekében az aszódi javítóintézetben például pszichopedagógiai és művészetterápiás foglalkozásokat szerveznek, amíg Rákospalotán a növendékek – és felnőttek – pszichés gondozására fordítanak több figyelmet. A *szociális jellegű szükségletek* megléte a pedagógiai koncepcióban arra utal, hogy a fiatalok bünelkövetőre úgy tekintenek, mint aki a társadalom része, akit vissza vagy be kell illeszteni a társadalomba, és az ehhez szükséges ismeretet, képességet el kell sajátítania. A szociális jellegű szükségletek mentén nemcsak a tágabb társadalmi közegre szükséges gondolni, hanem a szűkebb, a családi környezetre is. Mindegyik javítóintézet igyekszik némi családgondozásra, a fiatalok családi kapcsolatainak rendezésére. Az *egészségügyi szükségletekkel* kapcsolatban az intézetek általában alapellátásra rendezkedtek be. Amennyiben a fiatalnak speciális orvosi ellátásra van szüksége, akkor az intézetek biztosítják számára az ehhez való hozzájutást. Az intézetek pedagógiai tervezetében az egészség-

ségügyi szükségletekre való reagálás is helyet kapott az egészséges életmódra nevelésen belül: a sportolásra, a mozgásra és a rendszeres étkezésre való nevelést, valamint az élvezeti szerek fogyasztásának csökkentését alapvető feladatuknak tartják az intézetek. A *nevelési-oktatási szükséglet* kielégítése egyértelműen látható az intézmények rendszerében. Az intézeteken belül az alapfokú oktatás, illetve a szakképzés kap kiemelt szerepet. Ezt az is igazolja, hogy a legfőbb célok egyik részeként fogalmazták meg azt, hogy a fiatalok a lehető legmagasabb iskolai végzettségig, esetleg valamilyen szakma elsajátításáig szükséges eljuttatni.

A *Volentics Anna* által megfogalmazott koncepció főként pszichológiai megalapozottságú, amíg a *Ruzsonyi Péter* által képviselt, inkább neveléseméleti alapokon nyugszik. *Ruzsonyi* véleménye szerint a korrekciós nevelés során a kognitív és a szociális képességek egymással összehangolt fejlesztésének elsődlegességét kell megteremteni. Jól látható, hogy továbbmegy a szükségletek fogalmán, mi több a kompetenciaalapú pedagógiai szemléletmódot érvényesíti. Ennek alapján a zárt intézeti korrekciós pedagógia preferált nevelési részterületei közé sorolta a kognitív-szociális kompetenciából kiindulva a konfliktuskezelést és a praktikus életismeretek elsajátítását. Mindezek mellett alapvető fontosságúnak tartja a következő nevelési részterületeket:

- a) Szokások kialakítása
- b) Példakép-eszménykép formálása
- c) Egészséges életmód szükségleteinek kialakítása
- d) Biztonság-elfogadás szükségletének kialakítása
- e) Készségek fejlesztése
- f) Ismeretek közvetítése

Habár első pillanatra ez a koncepció elvontnak tűnhet, de a gyakorlat számára is átgondolandó területekre hívja fel a figyelmet (például kritikai gondolkodás fejlesztése, logikus okfejtés és vitakészség kialakítása, az „áldozat/sértett helyzetének tudatosítása” program, az ősi kultúra értékeinek megőrzése program, amely a multikulturális nevelés szükségességére utal). *Ruzsonyi Péter* munkásságának egyik legnagyobb értékéeként az fogalmazható meg, hogy a pedagógiai alternatívák (például multikulturalizmus, személyiségközpontú pedagógia) elemeit beépíti abba a hangsúlyozottan irányított nevelési koncepcióba, amelyet a zárt intézeti korrekciós nevelés képvisel. A gyakorlatban vizsgálva az intézetek munkáját, jól látható számos elem (például a konfliktuskezelés prioritása vagy a multikulturalizmusra való törekvés – erre kiváló példa a Rákospalotai Javítóintézetben zajló roma napok), azonban ezek tudatosítása eddig még váratott magára. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a javítóintézeti nevelés gyakorlatában nem történt jelentős változás az elmúlt évtizedekben.

Az 1980-as évek közepétől az intézetek pedagógiai munkájában egyre inkább érzékelhetővé váltak az általános pedagógiában is végbement változások: a gyermekjogok érvényesülése, a tervezés szabadsága, a módszertani megújulás, a terápiás légkör fontossága, a humanista szemléletmód a gyermekek nevelésében. Az intézetek próbálnak választ adni a gyermekkor átalakulásával párhuzamosan megjelenő nehézségekre (például elmagányosodott fiatalok, a kábítószer problémája, az értékek elbizonytalanodása). A nevelési módszerek átalakulására is sor került, az intézetek mindennapjaiban egyre határozottabban érvényesülnek a terápiás programok, az egyéni fejlesztésre, korrekcióra irányuló módszerek, ami mindenféleképp arra utal, hogy ezekben az intézményekben is van lehetőség a szakmai innovációra. Jól láthatóak a jogi szemléletmód változásai is. Ez nem-

csak a módszerek tekintetében fontos, azaz például a konfliktus-megoldási stratégiák alkalmazásában, hanem ennél több dolgot is sugalmaz: nem a megtorlás került közép-pontba, hanem az, hogy az elkövető tisztában legyen az általa elkövetett tett következményével, rájöjjön arra, hogy felelősséggel tartozik a cselekményért, és annak helyreállításán gondolkodjon. Ne egy külső „kényszer” hatására történjék meg a bocsánatkérés, a tett átgondolása, hanem belülről. Ez már azt a pedagógiai szemléletmódot hordozza, hogy a fiatalok bünelkövetőt nem lehet „kívülről megjavítani”, hanem ő is a nevelési folyamat részese, alakítója. Ez a nézet jól összekapcsolható az új szociológiai gyermekfelfogással. Idézet a rákospalotai javítóintézet pedagógiai programjából: „A javítóintézeti nevelés célja: Növendégeink egyéni és kis csoportos fejlesztése, korrekciós nevelése, kriminalizálódásuk csökkentése, társadalmi beilleszkedési zavarainak megszüntetése, oldása, oktatása, munkafoglalkoztatása, szakmai, tanfolyami képzése, személyiségállapotuk figyelembe vételével a társadalomba történő visszairányítása, igény és lehetőség szerinti utógondozása, kulturális szintjének emelése.”

A 21. század elejére jól láthatóvá vált az a folyamat, hogy a javítóintézetben folyó nevelés célja nem a büntetés és a megtorlás – még ha a fiatal annak is érzi – , hanem a nevelés, a szocializáció kell, hogy legyen, amely alatt igyekeznek a nevelés a család, iskolai szocializáció zavarainak reflektálására; választási lehetőséget kínál az értékek között, ugyanakkor törekszik az értékek közötti különbség megmutatására is.

A nevelők elmondásai alapján pozitívként élük meg a fiatalok, hogy ezekben az „újkori” intézetekben lényegesen több lehetőségük van a tanulásra, szakmát tanulhatnak. Ezek a későbbi társadalomba való beilleszkedésüket is elősegíthetik. Számomra az interjúkészítés folyamán megválaszolatlan kérdésként jelent meg, hogy mennyire gondolják ők ezt komolyan. Tényleg belső motivációról van-e szó, vagy inkább azért emelik ki értéként a tanulást, a szakmát, mert tudják, hogy az intézetben tanúsított megfelelő magatartás, teljesítmény is szempontként jelenik meg a büntetés-végrehajtási bíró intézkedésében az ideiglenes szabadlábra helyezés mérlegelésekor.¹⁴¹

Összegzés

A javítóintézeti nevelésre vonatkozó szabályokat a büntetés-végrehajtási törvény határozza meg. A kiskorúakkal szemben speciális szabályok kidolgozására van szükség. A fiatalok jogainak védelmét aszerint kell megoldani, hogy egyben az áldozatok érdekeire is tekintettel legyenek. Jól látható, hogy nem fosztják meg őket teljes mértékben a jogaiktól.

Rendkívül fontos, hogy a szabadságuktól megfosztott személyeket a fogva tartás ideje alatt mindvégig emberként kezeljék, emberi méltóságukat pedig semmilyen körülmények között sem sértsék meg. Valamint az állampolgári jogaik ne sérüljenek meg. A büntetés-végrehajtási törvény a javítóintézeti nevelés alatt álló növendék néhány jogát viszont a korábbinál részletesebben szabályozza, ilyenek például a véleménynyilvánításhoz és a vallásgyakorláshoz való jog.

---

¹⁴¹ Vörös Vivien Izabella (2016): Javítható-e a javító? Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Kisebbségpolitika MA II. évfolyam, kari Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat.

A jogi kérdéskör tárgyalásához elengedhetetlen tartottam a büntetés-végrehajtás történelmének viszonylag rövid, tömör bemutatását, illetve a jogi dokumentumok összefoglalását. Továbbá fontos volt a javítóintézetek pedagógiájáról is írni. Hiszen egy ilyen intézetben nemcsak a fiatal büntetésének letöltése fontos, hanem az is, hogy a kikerülést követően egy jobb ember távozzon az intézet falai közül. Ehhez pedig szükséges a pedagógia: a nevelés és a tanulás folyamata.

Felhasznált irodalom

Könyvek:

MÉSZÁROS DÓRA (2014): *Fiatalkorú bűnelkövetők megítélése a büntető igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a javítóintézeti nevelésre*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. p. 7-11. 11-12.

VÖRÖS VIVIEN IZABELLA (2016): *Javítható-e a javító?* Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Kisebbségpolitika MA II. évfolyam, kari Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat.

Internetes dokumentumok:

A Debreceni Javítóintézetéről röviden. Letöltés helye és ideje: <http://www.dji.hu/regi/ismerteto.html> 2017. március 20.

Az Aszódi Javítóintézet rövid története. Letöltés helye és ideje: <http://www.aszod-afi.hu/intezettortenet.html> 2017. március 20.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapesti Javítóintézetének rövid bemutatása. Intézetünk múltja. Letöltés helye és ideje: http://www.bpjavito.hu/?page_id=256 2017. március 20.

Az intézet hagyományai és jelene. Letöltés helye és ideje: <http://leanynevelo.hu/az-intezmenyrol/hagyomany-es-jelen> 2017. március 20.

DR. LÉNÁRD KRISZTINA – RÁCZ ANDREA (2003): *A javítóintézeti nevelés, mint támogató intézmény dezintegrációs hatásai*. Rubeus Egyesület. Letöltés helye és ideje: http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2013/09/21799_summary_javkut1.pdf 2017. március 20.

KEREZSI KLÁRA (2007): *Büntetve gondolni? A javítóintézeti nevelés helye a fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszerében*. Esély 2007/3. Letöltés helye és ideje: http://www.esely.org/kiadvanyok/2007_3/KEREZSI.pdf 2017. március 20.

SÓS INEZ (2006): *A javítóintézeti nevelés*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Tudományos Diákköri Szemle. Letöltés helye és ideje: http://www.aszod-afi.hu/pdf/a_javitointezeti_neveles.pdf 2017. március 20.

Tansegédlet a büntetés-végrehajtási jog tanulmányozásához. p. 4. 9. 38-39.

Letöltés helye és ideje: <https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi6xPmH-IrSAhWrNJ0KHa6FD-YQFggeMAE&url=http%3A%2F%2Fjogikar.uni-miskolc.hu%2Fdownload.php%3FfileName%3D%2FprojectSetup%2Ffiles%2Fbue%2Fbvjogjegyzet.pdf&usg=AFQjCNEvKrFJpB61pI8CiV6WHc4aISyTuw&bvm=bv.146786187,d.bGg> 2017. március 20.

1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet a javítóintézetek rendtartásáról. Wolters Kluwer.

Letöltés helye és ideje: [http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?dbnum=1&docid=A1500001.EMM&cel=P\(28\)B\(1\)](http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?dbnum=1&docid=A1500001.EMM&cel=P(28)B(1)) 2017. március 20.

Summaries

Author: Marietta Farkas

E-mail: fmarietta19@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Health Sciences and Social Studies, Social worker BA

The title of the study: Roma children's way to higher education, the process of becoming educated

Supervisor: Mária Mihálka (SZTE ETSZK)

This essay focuses on the changes of Gypsy identity and education. In order to understand their motivations it is important to put into context of school, education, and their parents' and teachers' support. We need to take into account the life of Romani people in Hungary, the successful and unsuccessful integration, focusing on personal cases and stories.

A part of the people who studying in the higher education as gypsy. We can get to know their motivations, experience about education, and the situation of discrimination. We can say something was changed in their life, and family. Their family supported them, and give motivation which changed their mind and future.

Romani people had different ways of life, but we can say, most of them had connections with the Hungarian culture and identity. They have double identity, one of them is the Roma identity, the other is the Hungarian identity.

It is useful to highlight important facts of their life of education, they had a teacher who supported and helped them. They have the different experience but we have to research it so we can understand their life and identity.

Keywords: *identity, Romani people, Gypsy, education, school, integration,*

Author: Katalin Kadar

E-mail: lonyacska@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Education Institute of Applied Humanities, Institute of Applied Social Sciences and Minority Politics, Ethnicity and Minority Policy MA

The title of the study: „Inclusion or use of funds" or What purposes the funds allocated for Roma inclusion was used for?"

Supervisor: Ildiko Laki PhD (SZTE JGYPK)

The aim of this study is to inspect the efficiency of various resources spent on Roma integration developments as well as to explore and possibly to evaluate their results. In order for Roma inclusion, measures, strategies, convergence and integration plans have been formulated and provided with funds by the state. Despite the fact that the sponsoring organizations determine the applicants qualified for support, the rate of support, the amount of support, the supported activities, the operational rules and the available assets, the objectives of the proposals called by state apparatus do not always meet the expectations. Therefore, lack of consistency between the goals and the assigned assets may appear. As the reason is to reach a more effective integration, this study makes attempts to find the causes of inefficient sources and implementations that reduce the chances of organizations to prevail. Yet, the expected difficulties – or at least part of them – seems can be solved.

The target of my thesis is to disclose projects and their action plans promoting social inclusion 2014-2020 as well as to introduce operations of NGOs in Hungary, the history of Roma society and its present situation, the resources allocated for convergence, the rational use of funds or the lack of funds through surveying five Roma non-profit organization

Keywords: NGO, European Union, project, roma, gypsy

Author: Tímea Mezei

Email: mezei.time@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged Juhasz Gyula Faculty of teacher training, Physical Education-History Teacher, MA

The title of the study: The hardships of disadvantaged children, especially Roma children face when attending school

Supervisor: Ildikó Laki PhD (SZTE JGYPK)

This study focuses on the reason behind the failures among the disadvantaged Roma/gypsy students in school, with the help of different thesis and interviews. Disadvantaged students are required special attention in school. The Roma children are facing more obstacles in this school environment since they were socialized differently than their fellow students. This could be viewed as a deficit by the teachers and the school, therefore making Roma children to fall behind their peers in the early years of their education. After reviewing the academic sources this study will concentrate on the definition of what being 'disadvantaged' means, and after that it will focus on the importance of school in our society. The next section will deal with the Hungarian Roma/Gypsy society's education-politics, furthermore will define the concepts of integration, inclusion and multiculturalism. The theoretical part will be completed by a number of interviews, which gives us an insight of the competence of teachers in Makó. The questions asked in the interview were concentrating on the teacher's contented or rather the fact that how much they are satisfied with their institution's condition system, and school environment. The real reason behind the study is to get to know about how the disadvantaged children are performing compared to their social-economically well situated classmates. Also it compares the achievements of Roma/gypsy children in comparison to their same status holder peers. Naturally, to assume anything from this study is not possible, since it was not a representative research, especially if we look at the number of participants. However its usefulness is in the fact that it highlights the inequality in the school system. Furthermore raising awareness among the participant was another achievement.

Keywords: school, roma minority, education, integration, behaviour

Author: Karolina Pakai

E-mail address: pakaikarolina@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Health Sciences and Social Studies, Department of Social work and Social Policy, Social Policy MSc

Title of the study: The integrational opportunities of the refugees who live in Hungary in the world of work

Supervisor: Péter Szabó (SZTE ETSZK)

My goal with this essay was to show to the reader what kinds of opportunities in the integration have the refugees who live in Hungary. It is a two-way process, so in order to give a perfect view, I tried to show both sides as well. Therefore I asked 75 people from the receiver society via a questionnaire and I made 7 personal interviews with refugees.

In the first study I wanted to get closer to the Hungarian people's standpoint and examine their attitude according to the refugees. The research wasn't representative, the majority was well-educated. To the economical questions most of the responders rejected the fact that the refugees are harmful for the Hungarian economy although their role in the society isn't that much outstanding either. Some of them expected a cultural variegation and perspective development. The responders were aware of the fact that the Hungarian society is repulsive towards the foreigners, especially refugees. Most of them don't count the refugees as criminals or terrorists but many of them were insecure about these questions. Except the financial support, the responders were open-minded about accepting the refugees in the Hungarian society however when they had to choose from the Chinese, Arabic, African or Hungarian cross-border job candidates, every time they chose the Hungarian as an employee.

In the second study my goal was to show and listen to the other side's opinion. Besides the theory, I was curious how it works in the real life. They told me that the greatest help was given from their friends and the NGOs. The biggest difficulty was the poor knowledge of Hungarian language and the lack of qualifications. Many of them experienced discrimination according to their refugee status. The employers are not informed well, how they can employ them and they are afraid of it. The bureaucracy makes it very difficult also to find a job and the fact that the officers and the social workers don't speak in English. But the NGOs, which are specialized to help their integration, are ready to cope with these problems. So their work is extremely useful in this process.

Author: Tímea Szűcs

E-mail: timea.szucs.mail@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Education, Minority Politics MA

The title of the study: Jewish Migration from Hungary to Palestine 1945–1949: Fate-turning Decisions – Identity Choices

Supervisor: Lajos Olasz PhD (SZTE JGYPK)

This essay focuses on the changes of Jewish identity after World War II and the migration of Hungarian Jews to Israel (Palestine) between 1945 and 1949. In order to understand their motivations it is important to put into context their life before and after the war, to know general trends and personal issues of migration, especially their social situation and their age distribution. Besides, we need to take into account the life of migrant Hungarian Jews in Israel (Palestine), the successful or unsuccessful integration, focusing on personal cases and stories.

A part of the people who survived the Holocaust and World War II in Hungary or in the camps decided to leave their home country. Among the causes of this decision we can find the loss of the family, of movable and immovable properties, the situation of discrimination, the deprivation of Hungarian citizenship and the growing dictatorship. We can say something was broken in the Hungarian identity of the people who took part in this migration process.

After the migration to the new country and the building of their life in Israel, all Hungarian Jews had different ways of life, but we can say, most of them still had connections with the Hungarian culture and identity. This has continued to the present day.

It is useful to highlight important facts of the history of this migration, based on human personality and the actions of people. Sometimes it is hard to separate personal matters and general issues, since this subject is very tangible, and the objective and subjective views can be twisted. It is just because of these difficulties, and because of the lack of research and publications in this field that the work with this subject is more interesting and exciting.

Keywords: *identity, Jew, Holocaust, migration, Israel/Palestine, integration*

Author: Szandra Szverle

Email: szverleszandra@hotmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Education Institute of Applied Humanities, Institute of Applied Social Sciences and Minority Politics, Ethnicity and Minority Policy MA

The title of the study: Higher education in Hungary - Roma/Gypsy in the Hungarian higher education

Supervisor: Ildikó Laki PhD (SZTE JGYPK)

Hungarian higher education is part of our centuries-old nation and culture. Initially it was only in the Church's reservation and then under the direction of the state. The structure of higher education changed after the political transformation. Several ecclesiastical institutions have emerged, and universities with foreign universities have instituted institutions in Hungary after the political transformation. The number of students grew in higher education, and the government developed a strategy for financing education. Participation of Roma and Gypsies in higher education is very important. The largest minority in Hungary. Education and disadvantages can be found in the study, as there are few Roma and Gypsy young people participating in higher education. One of the reasons for this is segregated education, which is largely present in Hungary. The number of aid programs and scholarships is very high for Roma and Gypsy young people. However, only a few get into higher education and have a successful school career behind them.

Keywords: *roma, gypsy, higher education, government, scholarship*

Author: Alexandra Vigh

E-mail: szandi.vigh91@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged Faculty of Health Sciences and Social Studies, Socialpolicy MA

The title of the study: „Show me where you live and I will tell who you are!” – Prejudices generated by housing situations

Supervisor: Péter Szabó (SZTE ETSZK)

In my everyday work I get in contact with high or very high risk families, and I had to face, that they suffer from many negative aspects of life. I work in one of the 19 most disadvantaged region of Hungary. The poverty and unemployment rate is very high, the only working option is the public work. Families from this region are disadvantaged from many viewpoint. I soon realised that these families have to live amongst very bad living conditions, so I started to wonder are these bad conditions generating any prejudice in the majority of the society?

My hypothesis was that in this region the housing conditions are worse than the hungarian average. So that these families had to suffer from prejudices that are generated by their housing situation. Prejudices in social contacts, employment, official administration and so on. I did my research in two areas. In the first one, I measured a „most disadvantaged region’s” housing situation through 90 responder . In the second one, I did an attitudinal examination with 170 responder.

Keywords: prejudices, housing, living conditions, society, high-risk , family

Author: Vivien Vörös

E-mail: vivien.voros91@gmail.com

Educational Institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Juhász Gyula Teacher-training School, Ethnic Policy MA

The title of the study: The rights of the correctional institution's children

Supervisor: Ildikó Laki PhD (SZTE JGYPK)

In this study I'm trying to show what kind of rights the children have in correctional institutes. The one who stands under criminal responsibility, in this case the person who lives in reformatory, always stands under judicial restriction. Particularly, it's about the limitation of the fundamental rights according to the judgement, but not further, and also a prevention from the abuses. The Penalty and Implementation Constitution ensures and helps the restrained person to be uninjured. As in fact they're distracted from their freedom, there are some rights which only can be practised as the law restrict them. Human rights get an important role. During the reformatory education bigger attention should be shown on the restricted person's family and social relationships, and the rights guarantee these to happen. Furthermore, the rights of life, the rights of physical and mental wealth and the rights of the human dignity are also important to be guaranteed.

Keywords: correctional institute, criminal responsibility, judicial restriction, rights, judgement, statute, young, reintegration